

**Prekladateľské kompetencie
v kontexte
domácej translatológie**

Adriána Koželová

2018

Prekladateľské kompetencie v kontexte domácej translatológie

Autorka:

Mgr. et Mgr. Adriána Koželová, PhD.

Recenzentky:

prof. PhDr. Magdaléna Bilá, PhD.

doc. PhDr. Eva Maria Hrdinová, Ph.D.

Jazyková úprava:

PhDr. Katarína Kupčihová, PhD.

© Mgr. et Mgr. Adriána Koželová, PhD., 2018

Vydala: © Prešovská univerzita v Prešove, 2018

Vydanie: prvé

Monografia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0114/17 Poemata moralia Gregora z Nazianzu.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovať, ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho súhlasu majiteľov autorských práv.

Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU:
Link <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kozelova3>

ISBN 978-80-555-2047-6

Obsah

Predhovor	4
1. Úvod.....	6
2. Prekladateľské kompetencie.....	13
3. Jazyková kompetencia. Lingvistická kompetencia	26
4. Interpretačná kompetencia.....	36
5. Rešeršná kompetencia. Verifikačná kompetencia	49
6. Kultúrna kompetencia.....	56
7. Strategická kompetencia. Prevodová kompetencia.....	71
8. Technická kompetencia. Digitálna kompetencia	78
9. Trhová kompetencia	85
10. Iné kompetencie	89
11. (Meta)kritická kompetencia.....	93
12. Jestvujúce modely kompetencií.....	113
13. Návrh modelu kompetencií.....	131
14. Záver.....	136
Summary.....	142
Bibliografia	144
Menný register.....	152

Predhovor

Ako sa naučiť dobre prekladať?

Najjednoduchší a najistejší spôsob je nechať sa viesť dobrými učiteľmi.

Valentín García Yebra

O náročnosti prekladateľskej činnosti niet pochybností. Každý text, ktorý má prekladateľ pred sebou, má v sebe zakódované informácie, ktoré nemusia byť pochopené či objavené pri prvom čítaní. Ak máme dočinenia s originálom, úloha dekodovania je na nás, na čitateľoch, a to už tradične v pozícii buď sémantického alebo semiotického čitateľa. Čo však s prekladom? Úloha prekladateľa je práca a náročná. Súbežne zaujíma niekoľko pozícií. Je čitateľom, prekladateľom i kritikom vlastného prekladu. Prekladateľ chce a usiluje sa o to, aby poskytol čitateľovi taký preklad, ktorý sa bude v maximálne možnej miere približovať k originálu. Samozrejme za podmienok rešpektovania vlastnej, prijímajúcej kultúry. Kto však preložený text posúdi a rozhodne, či je preklad *dobrý*, *vhodný*, *kvalitný*, *adekvátny*, či mu prisúdi ďalšie hodnotiace adjektíva? Proces hodnotenia prekladu je rovnako neľahký. Problematika hodnotenia prekladu okrem iného otvára, či, lepšie povedané, stále rieši otázky objektivity hodnotenia, miery prítomnosti subjektu v procese hodnotenia s cieľom nájsť vyváženosť. Orientačným bodom, ktorý by mohol do hodnotenia vniesť istý systém, je sústava definovaných prekladateľských kompetencií, vďaka ktorej by bolo možné zhodnotiť konkrétne prekladateľské postupy a ozrejmiť ich adekvátnosť či neadekvátnosť. Ak Aristoteles v *Poetike* zmieňuje, že dielo by malo byť *krásne*, aj preklad by mal byť takým. Mal by mať vnútorné usporiadanie a približovať originál bez zbytočných negatívnych posunov.

Uvedené dôvody nás viedli k preskúmaniu problematiky prekladateľských kompetencií a k ich systematizácii.

Zároveň chceme vyjadriť poďakovanie recenzentkám prof. PhDr. Magdaléne Bilej, PhD. a

doc. PhDr. Eve Marii Hrdinovej, Ph.D. za dôsledné prečítanie a posúdenie, ako aj za ich podnetné poznámky a pripomienky, ktorými prispeli k skvalitneniu monografie.

Autorka

1. Úvod

Problematika kritiky a hodnotenia prekladu predstavuje celý komplex javov, ktoré sa spolupodieľajú na určení úrovne kvality prekladu. Preklad už nie je a samozrejme nemá byť hodnotený výlučne na úrovni jazykovej ekvivalencie. Naopak, jazyková ekvivalencia je len jednou zo zložiek, ktoré preklad spoluvytvárajú. Hodnotiť preklad nie je jednoduché a klasifikovať úroveň schopností a vedomostí prekladateľa nemusí byť ani ľahké, ani jednoznačné. Preklad chápeme ako súbor činností, ktoré si vyžadujú ovládanie materinského a cudzieho jazyka či viacerých jazykov, vedomosti z kultúry, literatúry, recepčnej tradície a parciálne aspoň orientáciu v mnohých ďalších oblastiach, zvlášť súvisiacich s tematickým zameraním textu určeného na preklad alebo s odbornou orientáciou prekladateľa, a to predovšetkým pri prekladaní odborných textov. Kritika a hodnotenie prekladu sa usiluje o takýto viacrozmerný, komplexný pohľad na preklad. To preto, aby sa kvalita prekladu zvyšovala a aby hodnotiace a kritické výpovede recenzentov slúžili ako kompendium, zásobáreň prekladateľských koncepcií, metód, postupov a riešení a nielen ako slovné hodnotenie, z ktorého sa prekladateľ dozvedá, v ktorej oblasti by bolo žiaduce zvýšiť úroveň preloženého textu. Naplniť tieto očakávania je možné najmä vtedy, ak sú kritika a hodnotenie systematické a nie sú len formálnou súčasťou recenzných príspevkov, zameraných skôr na analýzu a na interpretáciu literárneho diela.

Ak hovoríme o systematickosti, máme na mysli sledovanie jednotlivých aspektov preloženého textu a zhodnotenie kvality a celkovej úrovne prekladu najskôr parciálne, venujúc pozornosť jazykovej stránke, interpretačnej analýze, zachovaniu autorovho idiolektu a štýlu, a potom komplexné zhodnotenie inherencie prekladu. Pre proces prekladania sú príznačné komplikácie rozličného charakteru. Prekladateľ sa stretáva s problémami týkajúcimi sa lexiky, syntaxe či štýlu, ktoré môžu nastať následkom rozdielnosti dvoch jazykov a tie zase môžu vyplývať z rozdielnosti dvoch alebo viacerých kultúrnych priestorov, ktorých odlišnosti sú

majú pôvod v rozmanitosti časovo-priestorových súradníc dotknutých kultúr. Východiskové kultúrne prostredie autora a cieľové prostredie príjemcu môžu byť natoľko odlišné, že sa prekladateľ nevyhne posunom a stratám aj napriek skúsenostiam a snahe o plnohodnotný transfer. K stratám a posunom dokonca nemusí dochádzať len v prípade kombinácie dvoch jazykov z geneticky a typologicky celkom odlišných jazykových skupín. Ani geograficky a systémovo blízke jazyky nemajú vždy výstižnú ekvivalenciu. Príkladom sú slovenčina a čeština. Stačí si všimnúť niektoré reklamné spoty na tie isté produkty. Originálna verzia je občas živšia, prirodzenejšia a preklad o čosi zaostáva. Nie preto, že by nebol správny, ale jednoducho cieľový jazyk nedisponuje lexikálnou jednotkou, syntagmou či idiomatickým spojením, ktoré by plnohodnotne nahradili originál. Príkladom je známy reklamný slogan „vykutálená rošťárna“, v slovenskom preklade „vykotúľané šibalstvo“, ktorý hodnotí aj knižná editorka M. Holinová: „Veľké šibalstvo sa podarilo Fidorke. Pekný český slogan «vykutálené rošťáctví», kde prídavné meno aj odkazuje na tvar keksíka, aj má význam «vychytralý, mazaný, podařený», v našom podaní znel «vykotúľané šibalstvo», čo bol silný úder západným imperialistom“ (2016, s.p.). Tento jednoduchý príklad odкрýva mnoho problémov, ktoré so sebou proces prekladu prináša, napr. špecifiká prekladu reklamných textov, význam práce jazykového korektora či otázka kreativity prekladateľa. Podobné situácie nie sú v preklade ojedinelé. K zlepšovaniu úrovne prekladu a jeho chápaniu nielen ako jazykovej operácie prispieva teda jeho kritika. Pohľad niekoho, kto má od originálu odstup a niekedy dokonca jazyk originálu ani nepozná, je dobrým hodnotiacim východiskom. Ak má byť kritika účinná, je potrebné, aby ten, komu je určená, pochopil, ktorým aspektom prekladania má venovať viac pozornosti a rozvíjať v danej oblasti svoje kompetencie. Isteže, v recenziách sa tieto informácie sčasti dozvedáme a mnohí prekladoví kritici svoje vyjadrenia veľmi vhodne dopĺňajú o exemplifikáciu či dokonca navrhujú vlastné prekladateľské riešenia. V súčasnosti jestvujú periodiká, ktoré sú zamerané na hodnotenie úrovne prekladu. Formou štúdií alebo recenzií sa zamýšľajú nad kvalitou prekladov a poukazujú na ich problematické miesta so snahou o identifikáciu strát a posunov, ako aj so snahou o ich vylepšenie, vyriešenie, generalizovanie. Spomeňme napr. *Prekladateľské listy – zborník študentských štúdií z teórie a kritiky prekladu* alebo *Kritiku prekladu*, čo je periodikum, ktoré vo svojom štatúte presne vystihuje dôvod vlastnej existencie:

„1. Poslaním časopisu je systematicky prispievať do odbornej diskusie o kritike prekladu a preklade všeobecne. Jeho zámerom je čo najobjektívnejšie oboznamovať odbornú aj laickú verejnosť s výsledkami výskumu študentov, absolventov ako i vedecko-pedagogických pracovníkov z oblasti prekladateľstva.

2. Časopis vznikol ako platforma umožňujúca zaplnenie bieleného miesta v slovenskej translatológii. Venuje sa kritike prekladu, o ktorej sa často konštatuje, že v slovenskom kultúrnom priestore absentuje. Zároveň dáva možnosť širokej verejnosti vyjadriť sa k aktuálnym otázkam prekladu.

3. Časopis sprostredkováva pôvodné štúdie najmä teoretického charakteru, ktoré sú však nevyhnutne interpretované v intenciách praxe, ako aj recenzie odborných publikácií. Publikované štúdie sa zameriavajú na témy z oblasti kritiky prekladu a všeobecných otázok prekladu.“¹

Na margo kritiky prekladu ako jedného z nástrojov kontroly kvality prekladu sa vyjadruje ne jeden kritik, recenzent, posudzovateľ prekladu i prekladatelia samotní. Ako príklad uvedme názor J. Rakšányiovej, ktorá zdôrazňuje, že „kritika prekladu sa dnes – v situácii, keď sa prekladateľstva «zmocňujú» diletanti – javí ako jeden z mála účinných nástrojov na ovplyvňovanie kvality prekladu. Na druhej strane je však zrejme najzanedbávanejším odvetvím translatológie“ (2005, s. 57).

Za povšimnutie stojí aj názor, ktorý vo všeobecnosti v slovenskom translatologickom kontexte prevláda, a síce ten, že na Slovensku kritiku prekladu nemáme, že absentuje, prípadne že to, čo ponúka, nie je systematické, komplexné či dostatočne výpovedné. Jestvujú však aj opačné názory, s ktorými sme sa sporadicky stretli najmä v novších štúdiách, ktoré sa nejakým spôsobom dotýkali prekladovej kritiky. Ako ilustráciu uvádzame dva z nich, ktoré reprezentujú dva opačné názory, ale paradoxne sa jeden i druhý ocitli v tom istom periodiku, a to v *Kritike prekladu*:

„Oblíbeným mémom kritiky prekladu je, že absentuje. Napriek tomu sa jej venuje pomerne značná pozornosť v sfére didaktiky prekladateľov. Už samotný vyučovací proces prekladu je založený na kritike prekladaného textu, negatívnej aj pozitívnej. Študenti kritizujú svoj text alebo text spolužiaka a snažia sa hodnotiť jeho adekvátnosť, prípadne navrhnúť vlastné riešenie. Hoci nejde o písanú kritiku prekladu, ktorú si akosi automaticky pod týmto pojmom zvykneme vybavíť, o absencii kritiky prekladu by som sa neodvážil hovoriť“ (Laš, 2017, s. 14).

¹Dostupné na internete:

<http://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=1118> [Cit. 14. januára 2018].

„Boli ste niekedy terčom kritiky? Ako sa s tým vyrovnávate?

S praktickou kritikou prekladu sa dnes nestretnete. Nie je to kde publikovať a najmä: kto by zaplatil takú časovo i odborne náročnú prácu? Vždy sa usmejem, keď si v novinách alebo v časopisoch prečítam, že vyšla kniha v mojom preklade a že «prekladateľ sa zhostil svojej úlohy dobre». Alebo: «Preklad sa dobre číta.» Zrejme sa to tak patrí povedať. Pánboh zaplať aj za to.

(Rozhovor s prekladateľom Jánom Štrasserom; in: Djovčoš – Kubuš, 2015, s. 13)

Všetky vyššie uvedené dôvody nás podnietili k tomu, aby sme sa bližšie zamerali na prekladateľské kompetencie. Ich sumarizovanie a definovanie by sa mohlo stať jedným z pomocných nástrojov hodnotenia prekladu. Sumár prekladateľských kompetencií a ich definovanie by mohli slúžiť ako referenčný rámec, na základe ktorého by ten, ktorý vyjadruje kritickú výpoveď vo vzťahu k dielu a k jeho prekladu, vyjadril svoj názor na jeho kvalitu, pričom by pomenoval problematické oblasti na úrovni jednotlivých kompetencií, ako aj vynaliezavých, výstižných, kreatívnych a pozoruhodných prekladateľských riešení, ktoré sa môžu stať inšpiračným zdrojom a zásobárňou prekladateľských riešení pre všetkých, ktorí takýto zdroj hľadajú. Aj preto, aby sa v recenziách preklad úplne nemarginalizoval, aby sa meno prekladateľa neopomínalo, ba čo je najhoršie, aby sa mu nevenovala stručná nehodnotná zmienka, s ktorou sme sa pri excerptii a analýze recenzného materiálu stretávali neželane často, a síce hodnotenia typu „preklad bol pekný; preklad sa čítal dobre; prekladateľ sa so svojou úlohou popasoval dobre; prekladu chýbala záverečná redakcia; preklad čitateľovi neublížil a pod.

Cieľom monografie je stručne prezentovať a sumarizovať názory domácich teoretikov a kritikov prekladu, prekladateľov a recenzentov, ktorí sa vyjadrujú k schopnostiam, kompetenciám či dispozíciám prekladateľa, nájsť ich definície či vyjadrenia na margo prekladateľských kompetencií, porovnať ich úsudky a pokúsiť sa zostaviť sumár tých kompetencií, ktoré teoretici považujú za najdôležitejšie. Po selekcii prekladateľských kompetencií, o ktorých sa nazdávame, že sú najdôležitejšie, v prípade potreby doplníme ďalšie, podľa nášho názoru nevyhnutné, relevantné kompetencie a definujeme ich. Naším cieľom je takto stanoviť už spomínaný **referenčný rámec**, vďaka ktorému možno preklad analyzovať parciálne a zároveň ho hodnotiť ako celok. Celok, ktorý má ambíciu ponúknuť recipientovi obdobné recepčné východiská, aké má príjemca originálu.

Vzhľadom na to, že prezentované postoje k prekladateľským kompetenciám nie sú u jednotlivých domácich teoretikov a kritikov prekladu, prekladateľov a recenzentov spracované ako celok a ako celku im nevenujú samostatnú pozornosť (okrem niekoľkých z nich; tým je venovaná samostatná kapitola)², štruktúru monografie sme prispôbili uvedenej skutočnosti. Jednotlivým kompetenciám je venovaná vždy samostatná kapitola, v ktorej sú prezentované ich definície alebo vyjadrenia a komentáre k nim, a to prehľadne podľa jednotlivých predstaviteľov slovenského myslenia o preklade³. Súčasťou kapitoly je konkrétna ukážka kritiky a hodnotenia prekladu vo forme úryvkov z recenzných príspevkov alebo prekladových kritik či teoretických štúdií o preklade. Recenzný materiál je excerpovaný z dvoch základných zdrojov, ktoré sme pre účely monografie vymedzili. Sú nimi periodiká *Kritika prekladu* a *Revue svetovej literatúry*. Excerptné zdroje sa nám ako vhodné javia z viacerých dôvodov. Časopis *Kritika prekladu*, ako sme už uviedli vyššie, systematicky prispieva do odbornej diskusie o kritike prekladu a o preklade všeobecne. Svoje zistenia chce predložiť všetkým, ktorí sa zaujímajú o teóriu i prax prekladu. *Revue svetovej literatúry* je časopis pre prekladovú literatúru. Celý svoj priestor venuje inojazyčnej literatúre a prekladu, a to vybraným ukážkam z národných literatúr, ktoré sú preložené do slovenčiny, no samostatnú časť už tradične vyhradzuje pre recenzie, v ktorých sa skúsení prekladatelia a recenzenti vyjadrujú k vydaným dielam publikovaným doma či v zahraničí, ale aj k lexikografickým publikáciám či vedeckým a odborným prácam súvisiacim s literatúrou, literárnou kritikou, teóriou literatúry a prekladom. Zamerali sme sa na príspevky venované hodnoteniu prekladu, ktoré ho posudzujú z hľadiska funkčnej, jazykovej, štylistickej, formálnej a obsahovej, i z hľadiska pragmatickej adekvátnosti. Rámec hodnotenia, ktorý sa

² E. Gromová v štúdiu *Slovenská veda o preklade v kontexte svetového translatologického myslenia*, v ktorej ozrejmuje prierez vývoja myslenia o preklade v domácom prostredí, uvádza, že v 70. a 80. rokoch minulého storočia vznikli viaceré vedecké monografie a stovky vedeckých štúdií a odborných článkov venovaných problémom prekladu, pričom autorka upozorňuje na to, že spomedzi nich treba pripomenúť aj tie, ktoré sa okrem otázok venovaných prekladovej teórii venujú aj prekladateľskej skúsenosti. Zdôrazňuje to, že z „bohatej publikačnej produkcie sa žiada poukázať aspoň na niektoré ďalšie knižné vydania o otázkach prekladu, v ktorej sa isté teoretické otázky vyvažujú praktickým poznaním, prekladateľskou skúsenosťou. V tomto duchu sú koncipované Rybákové (1982) *Kapitolky o jazyku a prekladaní*, ale aj Ferenčíkove (1982) *Kontexty prekladu* [...]“ (1999, s. 8). Môžeme to považovať za upriamenie pozornosti na prekladateľské zručnosti, prekladateľské kompetencie, ktoré sa rozvíjajú nielen vďaka teoretickej báze, ale samozrejme vďaka aktívnemu prekladaniu.

³ *Myslenie o preklade, translatologické myslenie* sú pojmy, ktoré v slovenskej translatológii rozvíjajú napr. E. Gromová, ďalej B. Hochel v diele *Preklad ako komunikácia*, v ktorom ozrejmuje, že myslenie o preklade chce byť širším pojmom ako alternatívne možnosti *teória prekladu* alebo *veda o preklade* (1990, s. 12) alebo D. Sabolová, editorka publikácie *Chiméra prekladania* (1999) s podtitulom *Antológia slovenského myslenia o preklade*, či L. Vajdová v publikácii *Myslenie o preklade* (2007).

zameriava na výpočet prekladateľských kompetencií a na úroveň ich zvládnutia by mohol zároveň regulovať subjektívnosť v kritike prekladu, na margo ktorej P. Newmark hovorí, že je preklad otázkou vkusu. Kritik sa riadi vlastným vkusom nebo preferenciami. Túto oblasť je potrebné akceptovať ako subjektívny faktor, ktorý vylučuje predstavu ideálneho, dokonalého alebo správneho prekladu. Je príčinou toho, že citlivé hodnotenie prekladu má byť opatrné a nedogmatické (in: Zehnalová et al., 2015, s. 69).

Východiskom prezentovaného výskumu je predpoklad, že hodnotenie a kritika prekladu je bázou, ktorá prekladateľovi pomáha zvyšovať úroveň jeho kompetencií a zároveň to, že jednotlivé prekladateľské kompetencie sú funkčne hlavne vtedy, ak je ich vzťah komplementárny a vytvárajú organický celok. Celoživotné vzdelávanie prekladateľa, ktoré nikdy nekončí, je samozrejmosťou. Vlastné úsilie, záujem o jazyk a literatúru, teoretické aktuality v odbore, prax – to všetko je primárnym úsilím prekladateľa na ceste za prekladateľskou metou, ktorou je dosiahnutie adekvátneho prekladu. Takého, v ktorom sú interpretačné východiská podobné ako východiská, ktoré sa otvárajú pre príjemcu textu originálu. Aby však táto prekladateľská meta mohla byť naplnená, je potrebný pohľad zvonku, a tým sú stanoviská formulované prekladovou kritikou. Význam kritiky prekladu je nespochybniteľný a je nenahraditeľnou súčasťou mechanizmu prekladu, formovania recepcnej tradície a myslenia o preklade. Bez nej by preklad v pravom slova zmysle snáď ani nebol tým, čím je.

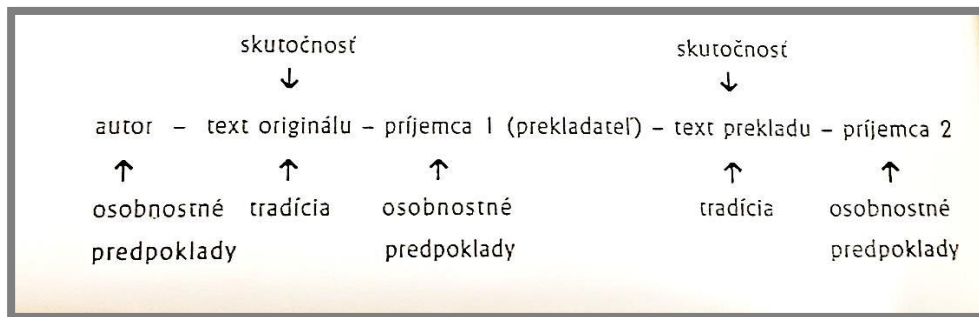
Základnou metódou výskumu je analýza excerpovaného korpusu. Korpus v našom prípade predstavujú dva typy textov, ktoré sú súčasťou myslenia o preklade. Prvým z nich sú teoretické traktáty teoretikov prekladu prezentujúce ich stanoviská k odbornosti prekladateľa, jeho schopnostiam, skúsenostiam či kreativite, teda k prekladateľským kompetenciám. Zameriavame sa na monografie, vedecké štúdie, články a ďalšie publikácie, v ktorých sa autori k danej problematike vyjadrujú, a to najmä v časovom horizonte od 70-tych rokov minulého storočia, kedy sa „formovala veľmi výrazná vlna teoretikov prekladu“ (Djovčoš, 2012, s. 27), až po súčasnosť. Druhým typom textov sú texty svojím spôsobom obsahovo komplementárne a kompatibilné, zamerané na prekladateľskú prax, teda recenzné príspevky, v ktorých sa autori okrem analýzy a interpretácie diela venujú aj kvalite prekladu. V niektorých z nich autori prinášajú aj vlastné nápady, ako vyriešiť prekladateľsky náročnú lexikálnu jednotku, vetu či celú pasáž.

Ústredným pojmom monografie je *prekladateľská kompetencia*, a to v dvoch aspektoch: v teoretickom a v praktickom, teda v tých dvoch aspektoch, bez ktorých by myslenie o preklade nebolo úplné. Prekladateľské kompetencie sú predmetom nášho uvažovania vo všetkých kapitolách monografie. V prvej z nich definujeme, čím prekladateľská kompetencia je, a nasledujúce kapitoly jednotlivo analyzujú každú z kompetencií potrebných pre realizáciu transferu. Okrem tradičných, či výstižnejšie povedané, známejších kompetencií, teda takých, ktorých označenie sa častejšie a bežnejšie objavuje v štúdiách o preklade či v kritikách prekladu, venujeme pozornosť aj novším, ktoré sa v translatologickej terminológii zatiaľ natoľko neetablovali. Uvádzame aj kapitolu venovanú kompetencii, ktorú považujeme za nevyhnutnú pri realizovaní transferu a pri posudzovaní jeho adekvátnosti zároveň, a síce kompetenciu, ktorú navrhujeme nazvať metakritickou. Záverečné kapitoly sú venované jestvujúcim modelom prekladateľských kompetencií a ich porovnaniu, ako aj návrhu nášho vlastného modelu prekladateľských kompetencií. Záver monografie bude zacielený na zhodnotenie spracovaného korpusu a prezentácii zistení, ktorým predchádzala rešerš a analýza získaného výskumného materiálu.

2. Prekladateľské kompetencie

V súvislosti s kvalitou prekladu, jeho adekvátnosťou a predovšetkým s jeho estetickým účinkom, či už porovnateľným s estetickým účinkom originálu alebo nedosahujúcim jeho úroveň, sa kritika prekladu, okrem iného, sústreďuje aj na schopnosti prekladateľa takéto transfer realizovať. Jestvuje celá škála označení, akými sa tieto prekladateľské schopnosti pomenúvajú. Postačuje prečítať si recenzie, ktoré hovoria o *nadaní prekladateľa*, o jeho *vlastnostiach* potrebných na prekladateľskú činnosť. Recenzenti sa vyjadrujú aj k prekladateľovým *vlohám*, *talentu*, *dispozíciám*, ale aj k *všeobecným predpokladom nevyhnutným pre kvalitný translát*, k jeho *nadaniu* či *skúsenostnému komplexu*, o ktorom sa A. Popovič vyjadruje ako o „súhrne spoločenských, filozofických, psychologických a iných názorov a skúseností individuálne osvojených prekladateľom, ktoré slúžia ako pozadie pri komunikačnej, semiotickej a štylistickej realizácii prekladu“ (1983, s. 164). Zároveň v diele *Teória umeleckého prekladu* (1975, s. 288) hovorí o úrovni prekladu, pričom má na mysli úroveň jazykovú, komunikačnú, literárnu, spoločensko-kultúrnu a štylistickú. Definovanie jednotlivých úrovní prekladu v podstate súvisí s požiadavkou na prekladateľa a na jeho schopnosť dosiahnuť požadovanú kvalitu vyššie spomenutých úrovní prekladu, ide teda jeho kompetencie. Za povšimnutie stojí aj skutočnosť, že A. Popovič jednotlivé úrovne prekladu zaradil v spomínanej publikácii do *Stručného významového registra termínov* (1975, s. 273–289), čím ich zároveň začlenil medzi termíny používané pre systémové chápanie prekladového procesu, s predpokladom, že v translatológii bude potrebné o nich konštantne hovoriť. Pre porovnanie, J. Levý hovorí konkrétne o *požiadavkách na prekladateľa*, ktoré sa kladú na jeho prácu a takisto bližšie určujú, aký *typ talentu* vyžaduje prekladateľské umenie. Podľa autora sú to najmä predstavivosť, schopnosť objektivizovať a štylistické nadanie (1983, s. 81). Z Popovičovho skúsenostného komplexu prekladateľa vychádza aj známa slovenská translatologička E. Gromová, ktorá túto myšlienku ďalej rozvíja a hovorí o inferenčných

schopnostiach prekladateľa, ku ktorým okrem iného patria aj talentové predpoklady, ktoré sa prejavujú v schopnosti intuitívne nájsť adekvátne *ad hoc* riešenia. Autorka hovorí o prekladateľskej intuícii či jazykovom cite, ktoré sú vlastne súhrou vedomostí, schopností, zručností, skúseností, ale i psychologických daností (2004, s. 39). V diele *Úvod do translatológie* sa vyjadruje na margo prekladateľských kompetencií ako o kompetenciách translátora, ktoré sú „súborom vedomostí, schopností, zručností, skúseností i osobnostných daností, ktoré mu pomáhajú vytvoriť kvalitný produkt svojej práce – translát“ (2009, s. 45). Treba dodať, že E. Gromová je jednou z prvých translatologičiek, ktorá pracuje s termínom prekladateľská koncepcia a v jej prácach sa objavuje už od 90-tych rokov minulého storočia. Keďže mnohé z Gromovej publikácií patria do kategórie učebných textov alebo vysokoškolských učebníc, slúžili aj ako istá forma terminologickej zásobárne pre vtedajšie i súčasné myslenie o preklade. Dôvodom je aj skutočnosť, že autorka pracovala s koncepciami viacerých zahraničných translatológov a ako neskôr ukážeme, aj vďaka týmto zdrojom sa v slovenskej translatológii i v translatologickej terminológii začala uplatňovať koncepcia prekladateľských kompetencií. Ilustruje to integrovanie danej koncepcie napr. v práci A. Huťkovej, ktorá k prekladateľskej kompetencii udáva, že „pozostáva z viacerých komponentov, ktoré sa uplatňujú a v istej miere sú aj dešifrovateľné v prekladateľskej koncepcii“ (2003, s. 48). Konkretizuje, že sú to „prvky vedomostnej základne prekladateľa (predovšetkým odborné znalosti z lingvistiky a literárnej vedy, ako aj štylistiky a literárnej komparatistiky) a inferenčné (dedukčné) schopnosti, ktoré hraničia s talentovými predpokladmi pre umelecký preklad“ (2003, s. 48). Kritika prekladu translát analyzuje, porovnáva ho s originálom (alebo nie), hodnotí jeho kvalitu, rozoberá chyby, ktorých sa prekladateľ dopustil, vyjadruje sa k posunom, ku ktorým v procese prekladania došlo, upozorňuje na straty a naznačuje možnosti, ktoré mal prekladateľ k dispozícii, prípadne navrhuje smer, ktorým sa mal či má v budúcnosti uberať a ktorú zo svojich prekladateľských kompetencií by mal výraznejšie rozvinúť. Alebo naopak, v prípade pozitívnej kritiky vyzdvihuje vybranú stránku prekladateľovej činnosti a upozorňuje na jeho schopnosť vyriešiť prekladateľsky náročné pasáže, a to z pohľadu niektorého konkrétneho textového aspektu – upriamuje pozornosť na štylisticky zaujímavé riešenia, schopnosť prekladateľa vyriešiť transfer bezekvivalentnej lexiky a pod. Tieto prekladateľské schopnosti, či kompetencie treba vždy hodnotiť v kontexte, tak ako naznačuje schéma M. Andričíka (2013, s. 60):

Obr. 1. Schéma prekladu ako komunikačného aktu podľa M. Andričíka.

Podobne, ako autor a príjemca textu, aj prekladateľ disponuje určitými predpokladmi, keď text recipuje. Už v tejto fáze sú dôležité niektoré jeho schopnosti (napr. interpretovať, analyzovať text originálu) a tie následne ovplyvnia proces prekladania. M. Andričík hovorí o *osobnostných predpokladoch* prekladateľa. Toto spojenie síce nie je synonymom prekladateľských kompetencií, ale ich kvalitu významnou mierou ovplyvňujú práve osobnostné predpoklady.

Ako vidieť, terminológia označujúca komplex prekladateľských schopností, zručností a vedomostí nie je jednotná. To, čo jeden kritik nazýva schopnosťou, iný považuje za talent, prípadne dispozíciu. Terminologickú heterogénnosť treba v tomto prípade chápať ako jeden zo signálov vývoja v translatológii. A navyše, nie je prekážkou, ktorá by bránila nazrieť na jej podstatu. Naším cieľom však nie je sledovať len samotné označenia prekladateľských schopností, ale napriek nejednotnej terminológii zistiť, čo vybraní slovenskí teoretici prekladu – v niektorých prípadoch zároveň aktívni prekladatelia – považujú u prekladateľa za dôležité a ktoré jeho schopnosti, talent či kompetencie považujú za nevyhnutné, ak chce zvládnuť transfer úspešne a predložiť čitateľovi adekvátny text v cieľovom jazyku. O význame prekladateľských kompetencií hovorí E. Gromová, ktorá zdôrazňuje: „V procese prekladu úlohu hlavného činiteľa vykonáva prekladateľ. S pojmom prekladateľa úzko súvisí otázka prekladateľskej kompetencie. [...] Patrí ku kľúčovým pojmom z hľadiska didaktiky prekladu“ (2003, s. 59). My dodávame, že patrí aj ku kľúčovým pojmom kritiky a hodnotenia prekladu.

V aktuálnych štúdiách venovaných analýze, hodnoteniu a kritike prekladu, a to tak umeleckého, ako i odborného, sa v porovnaní s inými častejšie vyskytuje označenie *prekladateľská kompetencia*. Toto označenie možno chápať ako výsledok úsilia niektorých teoretikov prekladu o určenie, definovanie a kategorizáciu jednotlivých kompetencií, ich

vzájomné odlišenie, ako aj o snahu upozorniť na dôsledky ich absencie. Za takéto úsilie možno považovať aj zborník prednášok *Letná škola prekladu 2* (Bratislava, 2004) s podnázvom *Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Tejto téme bol venovaný 25. ročník Letnej školy prekladu v Budmericiach 17.–19. septembra 2003. V úvode zborníka A. Keníž zdôrazňuje význam záujmu o kvalitu prekladu, jeho hodnotenie, kritiku a s tým súvisiace témy, akými sú didaktika prekladu či odovzdávanie skúseností mladšej generácii prekladateľov (2004, s. 5–11). Významnou mierou k objasneniu pojmu *prekladateľská kompetencia* prispieva v uvedenom zborníku štúdia E. Gromovej *Kompetencie prekladateľa* (2004). Autorka prináša pomerne komplexný pohľad na prekladateľskú kompetenciu (2004, s. 35–38). Ako prvý vysvetľuje všeobecný pojem *kompetencia*, a to v súvislosti s termínom *jazyková kompetencia*, ktorý v rámci generatívnej gramatiky spomína N. Chomsky a odlišuje ho napr. od termínov *cudzojazyčná* alebo *komunikačná kompetencia* patriacich do oblasti vyučovania cudzích jazykov alebo do teórie komunikácie. Autorka konštatuje, že sa s pojmom kompetencie stretávame čoraz častejšie aj v translatológii⁴, pričom uvádza delenie kompetencií podľa R. P. Roberta (1984), ktorý prekladateľskú kompetenciu chápe ako súčasť tzv. kompetencie prekladateľa⁵ zloženej z piatich komponentov a porovnáva ju s chápaním A. Neuberta (1992), podľa ktorého má kompetencia prekladateľa päť parametrov⁶. Následne, na základe rôznych chápaní kompetencie prekladateľa, uvádza E. Gromová vlastný návrh kompetencií, ktorými sa budeme podrobnejšie zaoberať v ďalších kapitolách. Z najnovších publikácií, ktorých relevanciu vo vzťahu k pertraktovanej téme chceme zdôrazniť, sú najmä tri knižné zdroje, v ktorých sa prekladateľské kompetencie spomínajú intenzívnejšie. Sú nimi publikácia autora M. Djovčoša *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby* (Banská Bystrica, 2012), ďalej publikácia autorskej dvojice M. Djovčoš – P. Šveda *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (Bratislava, 2017) a *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku* (Bratislava, 2018), na ktorej sa okrem poslednej autorskej dvojice podieľali aj E. Gromová – D. Mügllová, A. Keníž, M. Gavurová, Z. Angelovičová, M. Štefková a L. Paulínyová – E. Perez. Prvé dve z monografie sa okrem iného sústreďujú na

⁴ E. Gromová menuje translatológov, ako H. G.Hönig, A. Neubert, W. Wills, A. Pym, J. Rakšányiová, V. Makarová a ďalších. Viac k téme aj v kapitole venovanej jestvujúcim modelom kompetencií.

⁵ P. R. Roberts uvádza nasledovné kompetencie: lingvistická, prekladová, metodologická, odborná, technická (in: Gromová, 2004, s. 36). Viac k téme aj v kapitole venovanej jestvujúcim modelom kompetencií.

⁶ Päť parametrov prekladateľskej kompetencie podľa A. Neuberta: jazyková, textuálna, kompetencia v tematickej oblasti, kultúrna kompetencia a prevodová kompetencia (in: Gromová, 2004, s. 36). Viac k téme v kapitole venovanej jestvujúcim modelom kompetencií.

prekladateľské kompetencie, a to optikou kvantitatívnych ukazovateľov, ktoré bližšie pomáhajú vytvoriť profil dnešného prekladateľa a tlmočníka. Autori sa prostredníctvom rozsiahlej ankety⁷ zaujímali o súčasný status prekladateľov a tlmočníkov. Respondenti odpovedali na rozličné otázky smerujúce k vytvoreniu reálneho obrazu o prekladateľovi a tlmočníkovi dnešných dní v slovenskom prekladateľskom priestore. Vyhodnotením otázok autori potvrdili fakty a vyvrátili mýty, ktoré sa o prekladateľskej profesii u nás trdajú. Poskytli tým cenné informácie o tom, ako sa v súčasnosti môže prekladateľ a tlmočník na trhu práce uplatniť a aký životný štandard môže očakávať. Dotkli sa pritom aj vybraných prekladateľských kompetencií. Spoločným menovateľom poslednej spomínanej publikácie je didaktika prekladu a tlmočenia, a to opäť na Slovensku. Jednotliví autori sa venujú didaktike prekladu a tlmočenia, začínajúc východiskami a tradíciami tejto výučby na Slovensku (E. Gromová – D. Müglová), a postupne so zacielením na umelecký preklad (A. Keníž), na preklad literatúry pre deti a mládež (M. Gavurová), na výučbu odborného prekladu (Z. Angelovičová), na súčasný stav výučby tlmočenia i na jeho perspektívy (M. Djovčoš – P. Šveda), na úradný preklad a tlmočenia (M. Štefková) a napokon aj na výučbu audiovizuálneho prekladu (L. Paulínyová – E. Perez). Autori sa preto prirodzene dotýkajú aj prekladateľských kompetencií a niektoré z ich názorov budeme prezentovať v nasledujúcich kapitolách.

Hoci sa v monografii v súlade s ústrednou témou sústreďujeme na názory a definície hlavne slovenských translatológov, prekladateľov a kritikov, považujeme za potrebné aspoň marginálne spomenúť významné dielo českých translatológov *Kvalita a hodnocení překlada: modely a aplikace*. Kolektív autorov sa v monografii sústreďuje na proces hodnotenia prekladu a rozličné prístupy, ktoré sa postupne v translatológii aplikovali, etablovali a vyvíjali, s cieľom „priniest’ ucelený pohľad na problematiku hodnotenia kvality prekladu, na rôzne aspekty hodnotenia a ich nadväznosť na prekladateľský proces“ (2015, s. 9), a to prevažne na základe názorov autorov anglosaského pôvodu, keďže autorským kolektívom sú anglisti. Minuciózne spracovaná problematika prináša okrem iného pohľad na prekladateľské kompetencie, ich význam a funkciu v kritike prekladu.

⁷ Otázky sa týkali napr. aktuálnych cien za preklad, finančnému ohodnoteniu na základe veku a pracovného jazyka, ďalej otázok potreby teoretického vzdelania prekladateľa, ako aj otázok o finančného ocenenia a uplatnenia v rozličných regiónoch Slovenska. Autori tým poskytli komplexnú a vyčerpávajúcu víziu o tejto profesii a vyvrátili pomerne dosť mýtov, ktoré sa dnes takmer bez zaváhania berú ako realita a spoločnosť ich má zakorenené ako fakty zodpovedajúce skutočnému stavu.

Domnievame sa, že **definovanie prekladateľských kompetencií má preto v translatológii veľký význam.** Teoretikom prekladu nejde o mechanické kategorizovanie alebo typológiu *pro forma*. Usilujú sa predovšetkým o pochopenie chýb v preklade, ich pôvod, charakter či dôvody, ktoré prekladateľa viedli k tomu, že sa rozhodol pre (ne)adekvátny ekvivalent. Ďalej ich zaujímajú slabé miesta prekladu vyplývajúce z nevhodne zvolenej stratégie a ďalšie problémy súvisiace s jazykom, kultúrou alebo prekladateľskou stratégiou. Prekladu sú nastavované zrkadlá z viacerých uhlov a vždy vidieť jeho iný aspekt. Nie však len preto, aby ten, kto preklad hodnotí, mohol konkrétny prekladateľský problém jednoducho zatriediť a schematizovať. Naopak, kategorizácia tu dáva priestor flexibilitě, nie „oklieštenému“ prístupu, a to práve z dôvodu, že vďaka nej je viditeľné, čo preloženému textu chýba ako celku. Kategorizovanie prekladateľských kompetencií teda umožní sumarizovanie problémov a poukáže na najčastejší výskyt chýb viažucich sa ku konkrétnej kompetencii. Takáto analýza prekladu umožní jeho celkové hodnotenie. **Definovanie prekladateľských kompetencií považujeme za žiaducu činnosť, pretože poskytuje nosné východiská pri zovšeobecňovaní, sumarizovaní a hierarchizácii chýb a posunov v preklade, no zároveň umožňuje nahliadať na cieľový translát ako na celok, ktorý netreba zbytočne atomizovať. Prekladateľ pri svojej činnosti využíva jednotlivé prekladateľské kompetencie súčasne a v závislosti od typu textu ich kombinuje. Keďže súčasne pracuje so sémantickou, syntaktickou, štylistickou a samozrejme kultúrnou rovinou textu, mal by byť schopný jednotlivé kompetencie využívať v ich súčinnosti.**

Proces hodnotenia prekladu teda sprevádza problém absencie kritérií, o ktoré sa možno oprieť, ak chceme objektívne zhodnotiť výsledný preložený text. Aj keď je takáto objektivita relatívna (na čo upozorňuje napr. aj J. Derrida vo svojom koncepte tzv. *décision*⁸) a vždy závisí od hodnotiaceho subjektu a nikdy nie je možné úplne ju dosiahnuť, predsa je dobré nájsť východiská, na ktorých základe bude možné vyjadriť sa ku kvalite preloženého textu. Stanovenie prekladateľských kompetencií a ich definovanie by mohlo viesť

⁸ Vo vzťahu k prekladu a ku kritike prekladu na Derridov koncept rovnako upozorňuje aj M. Laš: „Tu si však treba uvedomiť, že subjektívnosť ľudskej činnosti je sama osebe nevyhnutnou súčasťou ľudskeho konania. Derrida [...] v tomto kontexte prichádza s konceptom tzv. *décision*. S takýmto rozhodnutím sa prekladateľ stretáva vo všetkých bezvýhodiskových situáciách bez existujúcej predpísanej «správnej» odpovede. Práve v takýchto chvíľach sa totiž skutočne rozhodujeme a onen samotný akt rozhodovania bez tabuľkovo nalinkovaných riešení je typický pre všetky ľudske činnosti vrátane prekladateľskej, v opačnom prípade by išlo len o aplikovanie vypočítateľného procesu (2017, s. 14). Očakávanie, že hodnotenie prekladu je možné zrealizovať cez jediný univerzálny aplikovateľný model by boli neželané, ba až naivné. Navyše by takéto úsilie o exaktné hodnotenia ignorovali kreativitu prekladateľského procesu.

k systematizovanému nahliadaniu na preklad za účelom jeho hodnotenia a mohli by slúžiť ako referenčný rámec a hodnotiace východisko. Po základnej definícii prekladateľskej kompetencie sa preto v ďalších kapitolách budeme venovať jednotlivým prekladateľským kompetenciám tak, ako ich chápu jednotliví teoretici prekladu. Postupne zostavíme prehľad najdôležitejších kompetencií, ktorý s ohľadom na súčasné myslenie o preklade a na požiadavky na prekladateľa doplníme o ďalšie. Vytvorí sa tým už spomínaný **referenčný rámec**, vďaka ktorému možno preklad analyzovať a zároveň ho hodnotiť ako celok.

Pokiaľ ide o vyššie zmieňovanú terminologickú heterogenosť, je nutné uviesť, že súvisí s vývojom translatológie, preto ju hneď netreba chápať ako nedostatok. Translatológia je mladá vedná disciplína, ktorá sa odčlenila od jazykovedy, kde bola chápaná ako jej aplikovaná súčasť. Medzníkom sa stal medzinárodný kongres aplikovanej lingvistiky v Kodani v 21.–26. augusta 1972, na ktorom J. Holmes v štúdiu *The Name and Nature of Translation Studies* navrhol tejto disciplíne pomenovanie⁹. Je teda pochopiteľné, že vývoj myslenia o preklade determinujú aj také fenomény, ako je výber označení jednotlivých prekladateľských problémov a ich terminologické ustáľovanie, ako sú javy a zákonitosti súvisiace so systematizáciou a kontextualizáciou prekladateľských princípov. Na margo terminologickej nejednotnosti treba poznamenať, že jej prítomnosť v translatológii má svoje opodstatnenie a súvisí s omnoho komplexnejšou problematikou, ako len so samotným úsilím o istú jednotu vo vyjadrovaní, resp. so snahami o zachytenie a zmapovanie translatologickej terminológie¹⁰. Isteže, jestvujú pojmy, ktoré sú v translatológii viac-menej stabilné

⁹ J. Holmes okrem iného vysvetľuje aj úvahy, návrhy a problémy, ktoré boli súčasťou procesu voľby pomenovania translatológie ako vedy: „There have been a few attempts to create more «learned» terms, most of them with the highly active suffix *-ology*. Roger Goffin, for instance, has suggested the designation «translatology» in English, and either its cognate or traductologie in French. But since the *-ology* suffix derives from Greek, purists reject a contamination of this kind, all the Late Latin in the case of *translatio* or Renaissance French in that of *traduction*. Yet Greek alone offers no way out, for «metaphorology», «metaphaseology», or «metaphastics» would hardly be of aid to us in making our subject clear even to university bodies, let alone to other «groups in the larger society.» Such other terms as «translatistics» or «translitics», both of which have been suggested, would be more readily understood, but hardly more acceptable.

Dostupné na internete:

https://archive.org/stream/Holmes1972TheNameAndNatureOfTranslationStudies/Holmes%201972%20The%20Name%20and%20Nature%20of%20Translation%20Studies_djvu.txt [Cit. 17. decembra 2017].

¹⁰ Takéto úsilie možno vidieť napr. v publikáciách, ktoré vznikli na Filozofickej fakulte PU: Opalková, J. – Hrehovčík, T. – Michalčíková, J. et al.(2013): *Krátky slovník: glosár komunitného tlmočenia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove alebo Opalková, J. – Hrehovčík, T. – Kredátusová, J. et al. (2013): *Translatologický slovník: slovensko-anglicko-rusko-ukrajinsko-bielorusko-nemecko-španielsko-francúzsky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Najmä druhý zo slovníkov sa venuje súpisu termínov zaužívaných v translatológii v jednotlivých jazykoch, ktoré zoraďuje vo forme pendantov, prípadne vysvetľuje v prípadoch, keď v jazyku pre daný pojem označenie chýba.

a v jednotlivých jazykoch ich možno považovať za úplné ekvivalenty. Sú nimi napr. označenia *východiskový jazyk – cieľový jazyk / langue source – langue cible* (fr.) / *source-language – target-language* (angl.) / *lengua de salida – lengua de llegada* (špan.). No ďalšie pojmy už za úplné ekvivalenty považovať nemožno, hoci označujú podobnú skutočnosť. Príkladom je označenie pre *pomenovania reálií* v jednotlivých jazykoch, ktoré priamo závisia od toho, ako ich autor, autori či prekladateľské školy chápu, čo zase môže súvisieť s kultúrnym kontextom, v ktorom vznikli a začali sa používať. V súčasnosti jestvuje niekoľko takých označení, napr.: *kultúrne referencie* (granadská škola), *kultúrne indikátory* (Ch. Nordová), *slová-reálie* (sovietska a slovanská škola; lipská škola), *názvy špecifických kultúrnych referentov* (N. Cartagena), *kultúrne príznakové segmenty* (R. Mayoral Asensio – R. Muñoz Martín), *kultúrne slová* (P. Newmark), *lexika viažuca sa na kultúru* (D. Katan), *alúzie* (R. Leppihalmeová)¹¹. Jednotlivé označenia sa líšia najmä v tom, čo jednotliví autori chápu ako reálie príslušnej východiskovej kultúry; napr. nie každý autor považuje za reálie antroponymá, a pod. Terminologická nejednotnosť je teda aj reflektovaním myslenia o preklade, jeho chápania či funkcie v príslušnej kultúre a v jej recepčnej tradícii. Terminologická jednotnosť teda nie je celkom možná, a v mnohých prípadoch ani žiaduca, keďže sa viaže na konceptuálne myslenie o preklade. Dôležité je poznať myšlienkovú podstatu pojmov, o ktorých sa hovorí.

V našej monografii budeme používať už spomínané slovné spojenie *prekladateľská kompetencia*. Ostatné označenia sa v texte budú vyskytovať v prípadoch odkazovania na autorov, ktorí sa k prekladateľským kompetenciám vyjadrujú, ale pre ich označenie používajú vlastné názvy. Slovníky slovenského jazyka definujú lexikálnu jednotku *kompetencia* nasledovne:

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, H – L, M – Nz r. 2006, 2011, 2015.¹²

kompetencia [-t-] -ie pl. G -ii D -iám L -iách ž. <lat.> **1.** (i na čo) ► rozsah pôsobnosti, oprávnenie niečo vykonávať, právomoc: *ústavné, prezidentské kompetencie; kompetencie na výkon danej profesie; presúvať väčšie kompetencie na samosprávu; jasne vymedziť nové kompetencie; prevziať kompetencie; záležitosť patrí do výlučnej kompetencie prezidenta; mať potrebné kompetencie; ponechať niečo v plnej kompetencii ministerstva; to je mimo mojej kompetencie*

2. lingv. ► schopnosť hovoriaceho používať jazyk, tvoriť vety v danom jazyku a rozumieť ich

¹¹ Viac k téme aj Koželová, A. (2017): *Preklad kultúrnych referencií z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

¹² Dostupné na internete:

<http://slovníky.korpus.sk/?w=kompetencia&s=exact&c=v0a9&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=ber nolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#> [Cit. 4. decembra 2017].

obsahu: *komunikačná k.; čitateľská k.; rozvíjať jazykové kompetencie žiakov; nadobúdať cudzojazyčnú kompetenciu*

Slovník cudzích slov (akademický) z r 2005.¹³

kompetencia -ie ž. <l>

1. rozsah pôsobnosti al. činnosti, súhrn oprávnení a povinností zverených právnu normou určitému orgánu al. organizácii, príslušnosť po odbornej al. vecnej stránke, funkčná al. služobná právomoc (op. inkompetencia)

2. lingv. (v generatívnej gramatike) sústava jazykových pravidiel vlastná hovoriacemu (aj poslucháčovi), ktorá je predpokladom vzniku konkrétneho jazykového prejavu

3. genet. schopnosť bakteriálnych buniek prijať a zabudovať cudzorodú DNA;

kompetenčný príd.

Synonymický slovník slovenčiny z r. 2004.¹⁴

kompetencia p. pôsobnosť

oprávnenie 1. čo dáva, poskytuje niekomu právo na niečo • *nárok* • *právo* (oprávnenie vyplývajúce obyč. zo zákona): mať oprávnenie, nárok, právo žiadať úľavu • *právomoc* (oprávnenie rozhodovať vyplývajúce z právnych vzťahov) • *kompetencia* • *pôsobnosť*: získať potrebnú právomoc, kompetenciu; nevyplýva to z ich pôsobnosti • *koncesia* (oprávnenie na vykonávanie istej činnosti): podnikateľská koncesia • *licencia* (oprávnenie vyrábať, dovážať, používať cudziu značku a pod.): výrobná, dovozná licencia • *povolenie*: povolenie vstupu; povolenie predávať, obchodovať

Na základe definícií lexikálnej jednotky *kompetencia* môžeme definovať spojenie *prekladateľská kompetencia*. Ak vychádzame z definície zaužívej v lingvistike, ktorá hovorí, že kompetencia je *schopnosť hovoriaceho používať jazyk, tvoriť vety v danom jazyku a rozumieť ich obsah*, potom prekladateľskú kompetenciu možno chápať ako **schopnosť prekladateľa porozumieť obsahu výpovede vo východiskovom jazyku a preniesť myšlienku výpovede do cieľového jazyka rešpektujúc pritom sústavu jazykových noriem oboch jazykov, ako aj kultúrny a recepčný kontext oboch výpovedí s podmienkou zachovania jej funkčnosti v cieľovom jazyku**.

Charakteristika prekladateľskej kompetencie naznačuje, že za jej jednoduchým opisom treba vidieť množstvo parciálnych krokov, ktoré prekladateľ uskutoční, kým sa rozhodne pre konečné prekladateľské riešenie. Stanovenie prekladateľskej koncepcie, výber prekladateľskej metódy, voľba prekladateľských postupov a napokon rozhodnutie sa pre konkrétne prekladateľské riešenie preverujú jeho schopnosti a tak, ako naznačuje definícia, prekladateľ pracuje nielen na úrovni jazykov a ich jazykových noriem, ale i na úrovni kultúr a kultúrnych

¹³ Dostupné na internete:

<http://slovniky.korpus.sk/?w=kompetencia&s=exact&c=v0a9&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bermolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#> [Cit. 4. decembra 2017].

¹⁴ Dostupné na internete:

<http://slovniky.korpus.sk/?w=kompetencia&s=exact&c=v0a9&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bermolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#> [Cit. 4. decembra 2017].

noriem a recepčných tradícií a popri tom všetkom nesmie zabúdať na to, aby text zostal zrozumiteľný, funkčný. Z uvedeného vyplýva, že prekladateľských kompetencií jestvuje niekoľko. Každá z nich sa týka iného aspektu práce s textom. Otázka, ktorý z nich je najdôležitejší, resp. ktorý z nich je významnejší v porovnaní s ostatnými, je otvorená. Translatológovia sa pri určovaní prekladateľských kompetencií nezhodujú úplne. Keďže na text možno nahliadať z viacerých uhlov pohľadu a keďže možnosti jeho interpretovania a recipovania nie sú uzavreté, otázka tejto rôznorodosti neprekvapuje. Navyše si treba uvedomiť, že ten, kto preklad hodnotí a vyjadruje sa ku kompetenciám prekladateľa, môže byť taktiež prekladateľom s vlastnými skúsenosťami, je rovnako čitateľom s vlastným horizontom očakávania, odborným používateľom jazyka, disponuje teoretickými vedomosťami, inklinuje k rozdielnemu alebo totožnému typu posudzovaného preloženého umeleckého textu, prípadne má väčšie či menšie skúsenosti s prácou s odborným textom. Všetky tieto a mnohé ďalšie faktory ovplyvňujú úsudok o prekladateľských kompetenciách a o úrovni ich zvládnutia. Napriek existujúcej a odôvodniteľnej rôznorodosti v stanovení prekladateľských kompetencií a ich hierarchii, nachádzame u viacerých translatológov čiastočný súlad a niektoré z nich sú nazvané i definované podobne, prípadne takmer identicky. Význam poznania kompetencií prekladateľa, ich rozvíjanie a praktické využitie je dôležité preto, aby mohol preklad plniť svoje základné funkcie tak, ako ich charakterizuje J. Vilikovský: „Z hľadiska prijímajúcej kultúry plní preklad tri základné funkcie, ktoré spravidla koexistujú, ale jedna z nich sa stáva dominantná. **Informatívna funkcia** má za cieľ oboznámiť s daným dielom a jeho prostredníctvom s východiskovou kultúrou. Dielo sa nechápe ako individuálny fakt estetický, ale ako reprezentant danej kultúry vôbec. V reprodukcii spravidla prevládajú postupy exotizujúce. **Kultúrna funkcia** sa prejavuje úsilím o reprodukciiu textu ako konkrétneho umeleckého diela, ktoré sa chápe ako individualizovaný fakt. Dielo má slúžiť ako náhrada originálu a ideálom je rovnováha prvkov cudzích a domácich. **Aktuálna funkcia** zvyrazňuje faktory, ktoré viedli k tomu, že sa k prekladu vôbec prišlo; výsledný text chce reprodukovať dojem, ktorým dielo pôsobilo na autorových súčasníkov. V preklade dominujú postupy naturalizačné a adaptačné“ (2009, s. 11).

Problematika prekladateľských kompetencií je s prekladom spätá už od počiatkov myslenia o preklade. Svojím spôsobom o prekladateľských kompetenciách hovorí už francúzsky humanista, spisovateľ a filológ É. Dolet (1509 – 1546). Ako aktívny prekladateľ

stanovil päť zásad, ktoré vedú k dobrému prekladu, a spísal ich do nerozsiahleho, zato však výstižného spisu *La manière de bien traduire d'une langue en autre*, ktorý zároveň E. A. Nida považuje za „prvú teóriu prekladu“ (1964, s. 15–16). É. Dolet (in: Koželová, 2017, s. 131) odporúča prekladateľom, akým spôsobom dosiahnuť idiomatický preklad; teda preklad, ktorý vyznieva prirodzene, nekostrbato a bez krkolomných formulácií:

1. „Prekladateľ musí v prvom rade dokonale pochopiť zmysel a tému autora, ktorého prekladá. Ak sa mu to podarí, nebude jeho preklad nejasný. Inak sa môže stať, že hoci pochopí autora, ktorého prekladá, nie je nič náročné, preklad môže dopadnúť presne naopak – autor sa stane náročným a nečitateľným.
2. Prekladateľ musí výborne poznať jazyk originálu i prekladu. Len tak žiaden z jazykov nepoškvrní, ani mu neuberie na grandióznosti. Treba vedieť, že každý jazyk je čímsi príznačný. Metafory, idiómy, nuansy – ak ich prekladateľ ignoruje, ohrozuje autora aj samotný jazyk, pretože nevyjadruje dôstojnosť, ani bohatstvo oboch jazykov, s ktorými pracuje.
3. Vyhýbať sa doslovnému prekladu. Ak tak prekladateľ robí, demonštruje tým vlastnú nevedomosť a nedostatok dôvtipu. Prekladať riadok po riadku alebo verš za veršom často znamená meniť zmysel, ktorý do textu autor vložil. Prekladateľ tým len dokazuje neznalosť. Netreba byť otrokom originálu, ale usilovať sa o voľnejší, avšak zmysluplný preklad.
4. Prekladateľ má používať každodenný jazyk, vyhýbať sa zriedkavým výrazom a neologizmom. Občas môže použiť slovo, ktoré sa celkom bežne nepoužíva, ale ozaj len v zriedkavom prípade.
5. Posledná rada je zásadná a jej nedodržaním sa celý preklad javí ako ťažkopádny. Prekladateľ má komponovať text tak, aby textová eufónia lahodila nielen duši, ale i ušiam.“¹⁵

V prvej zásade autor upozorňuje na analyticko-interpretáčnú kompetenciu, vďaka ktorej je prekladateľovi jasný zmysel textu. Upozorňuje však aj na prítomnosť čitateľa v procese čítania, čím zdôrazňuje sociolingvistickú kompetenciu. Druhá zásada jednoznačne vyžaduje poznanie základných jazykových noriem. É. Dolet hovorí o jazykovej či lingvistickej kompetencii, no v širšom chápaní ide aj o kompetenciu diskurzívnu. Pri odporúčaní vyhýbať sa doslovnému prekladu autor poukazuje na význam jazykovej, sociolingvistickej, diskurzívnej i kultúrnej kompetencie, a zároveň aj interpretačnej kompetencie. Posledné dve zásady upozorňujú na kompaktnosť prekladu, ktorý sa má vyznačovať vzájomnou vyrovnanosťou jednotlivých zložiek celku. Takúto kvalitu prekladu možno docieľiť vtedy, ak prekladateľ preukáže dostatočné kompetencie na všetkých úrovniach práce s textom, a to počnúc dodržiavaním jazykových noriem, rešpektovaním čitateľa ako spolutvorcu textu, ako aj

¹⁵ Viac k téme aj Dolet, É.: *La manière de bien traduire d'une langue en autre*.

Dostupné na internete: <http://books.google.sk/books?id=AyR19JwSBLQC&hl=sk&source=gbs_similarbooks> [Cit. 2. januára 2018].

uvedomovaním si významu prirodzeného vyjadrovania sa. Veľmi podobné požiadavky pri práci s textom a realizácii transferu nájdeme i v aktuálnych recenziách preložených diel, v ktorej sa autori vyjadrujú takisto ku kvalite prekladu. Mnohí z nich sú sami aktívnymi prekladateľmi a ich znásobená rola v pozícii recipienta i agensa ich vedie k formulovaniu požiadaviek na taký preklad, ktorý rešpektuje kohéziu formy a koherenciu významu. Vyberme niektoré z vyjadrení:

1. „Na záver by som chcel spomenúť vysokú úroveň prekladu Otakara Kořínka. Jeho kongeniálny preklad si dokázal poradiť s množstvom výrazov z oblasti zoológie, botaniky či z oblasti Nabokovovej celoživotnej záľuby – štúdia motýľov, teda lepidopterológie“ (Gazdík, 2014, s. 128). O náročnosti prekladu si možno vytvoriť obraz už len vďaka referencii uvedenej na webovej stránke predajcu: „Kniha Vladimira Nabokova *Pamät', prehovor* patrí k najlepším autorovým opusom a je majstrovským dielom vo svojom žánri. Je hodnotená ako jedna z najgeniálnejších autobiografií“.¹⁶

2. „Zrozumiteľnosť a prirodzenosť vo vyjadrovaní sa podarilo skúsenému prekladateľovi Mariánovi Gazdíkovi (1965) preniesť aj do atraktívneho a sviežeho slovenského prekladu, ktorý vzhľadom na dej odohrávajúci sa v orientálnom prostredí v sebe skrýval viaceré úskalia. Výsledný text sa však vyznačuje solídnu jazykovou a štylistickou úrovňou, ako aj adekvátnym pretlmočením orientálnych reálií“ (Gažáková, 2014, s. 133). Autorka sa v recenzii vyjadruje ku kvalite prekladu diela *Hologram pre kráľa*, ktorého autorom je americký žurnalista a spisovateľ Dave Eggers

Obidva názory recenzentov sa týkajú kvality prekladu ako celku, ktoré sú ďalej doplnené o konkrétne príklady venované úskaliám prekladu na úrovni lingvistickej, štylistickej, ale aj transferu reálií, teda kultúrnemu rozmeru pôvodiny. Od napísania a publikovania prvého Doletovho traktátu zaoberajúceho sa kvalitou prekladu, až po dnešné hodnotenia preložených textov uplynulo niekoľko storočí, no jeho požiadavky kladené na kvalitu prekladu nemožno odmietnuť ani v tomto miléniu. Vzájomná interakcia medzi jazykom a kultúrou je v preklade a hlavne počas jeho realizácie viditeľná ešte väčšmi, preto si vyvážený výsledok, teda cieľový translát, vyžaduje zvládnutie na úrovni viacerých kompetencií, ktoré sú v konečnom dôsledku v komplementárnom vzťahu. Prekladateľská

¹⁶ Dostupné na internete: <https://www.martinus.sk/?uItem=165164#description> [Cit. 2. januára 2018].

činnosť vyžaduje poznatky z lingvistiky, kulturológie, literatúry a literárnej vedy a mnohých ďalších oblastí. Kvalitný preklad poskytuje priestor pre budovanie, dopĺňanie, rozširovanie a upevňovanie komunikačnej, čitateľskej i literárnej kompetencie recipienta. Takáto komunikácia, emisia, prenos, transfer či ďalšie mechanizmy, ktoré označujú odovzdávanie informácie medzi odosielateľom správy a jej príjemcom, si rozhodne vyžaduje pripravenosť na dialóg, a to dialóg prekladateľa s pôvodinou, aby prekladateľ dokázal zachovať polyvalentnosť pôvodnej výpovede. Túto komplementárnosť zastáva aj M. Andričík, ktorý význam harmónie jednotlivých kompetencií vysvetľuje na príklade takého náročného prekladu, akým je preklad básnický: „Ide o tradičný a často diskutovaný komplex otázok týkajúcich sa prekladateľskej kompetencie. Musí byť prekladateľ nevyhnutne básnikom? Čo je pre preklad poézie dôležitejšie: filologická a kultúrna pripravenosť prekladateľa alebo básnický naturel? Má vôbec zmysel klásť si takúto otázku, keď ideálna by zrejme mala byť ich rovnováha?“ (2013, s. 33). Hoci „básnický naturel“ nie je špecificky požadovanou prekladateľskou kompetenciou, tento príklad vystihuje podstatu prekladu: rovnováha kompetencií je ideálnym stavom, v ktorom môže preklad vzniknúť. Netreba však zabúdať, že „poznatie a schopnosti prekladateľa nie sú [...] navždy dané, naopak, rozvíjanie prekladateľských kompetencií je zdrojom nekonečných možností prekladateľovho «čítania a písania», ktoré predstavuje predpoklad radu interpretácií umeleckého diela a jeho ustavičného dialógu s východiskovou a prijímajúcou kultúrou. Hodnotu tohto dialógu ovplyvňuje aj celková situácia prijímajúceho prostredia, jeho literárna tradícia a dobový postoj k prekladu“ (Palkovičová, 2015, s. 26). S týmto tvrdením súhlasíme, pretože prekladateľské kompetencie nezískava prekladateľ automaticky. Dlhodobu ich buduje. Dlhodobu v tomto prípade znamená časovo neohraničene, pretože dobrý prekladateľ sa má vždy čo naučiť.

3. Jazyková kompetencia. Lingvistická kompetencia¹⁷

Každý preklad je ovplyvnený dobovým myslením a konvenciami, ktoré sú reflektované v jazyku. Jazyk, v ktorom dielo vzniklo a jazyk, do ktorého prekladateľ realizuje transfer, nemusia byť v synchrónnom vzťahu. Ak aj sú, neznamená to automaticky bezproblémový proces prekladania. Problematike jazyka v preklade sa venuje výrazná pozornosť. Záujem o vzťah *jazyk ↔ preklad* je opodstatnený a táto relácia je skúmaná z viacerých aspektov. Spomeňme len niekoľko kategórií, ktoré sú v translatológii priamo venované jazyku a ktoré sa translatológovia pokúšajú opísať a definovať: *prekladateľský jazyk* (B. Ilek, 1970), *východiskový jazyk / cieľový jazyk* (napr. A. Popovič, 1975), *sprostredkujúci jazyk v preklade; jazyk prekladu; jazyková operácia v preklade* (A. Popovič, 1975), *vzťah jazyka originálu a jazyka prekladu / jazyka predlohy a jazyka originálu* (B. Ilek; J. Levý, 1983), *jazyková ekvivalencia* (A. Popovič, 1983), *jazyková rovina prekladu* (A. Popovič, 1975; J. Vilikovský 1984), *jazykové zameranie prekladu/prekladateľa na čitateľa* (Hrdlička ml., 2014) alebo *jazyková úroveň prekladu* (A. Popovič, 1975). Práve posledná menovaná kategória, ktorú A. Popovič charakterizuje ako „hodnotenie jazyka prekladu podľa možností prijímajúceho jazyka a ich zvládnutie prekladateľom“ (1975, s. 288), odkazuje na jazykovú kompetenciu prekladateľa. Ak sa stotožníme s Popovičovým *jazykom prekladu* a budeme ho chápať ako usporiadanie jazykových prvkov v preklade vzhľadom na korešpondenciu jazykových rovín od fonematickej, morfematickej, lexikálnej i syntaktickej, ako aj vyšších rovín jazykovej výstavby textu medzi originálom a prekladom (1975, s. 277), potom môžeme tvrdiť, že nedostatky prekladateľa na úrovni jazykovej kompetencie môžu ovplyvniť celý výsledný translát, a to vo všetkých vymenovaných rovinách jazyka. Nedostačujúca filologická

¹⁷ Z terminologického hľadiska považujeme v tejto monografii jazykovú a lingvistickú kompetenciu za synonymické termíny.

príprava prekladateľa sa projektuje do všetkých rovín textu a môže narúšať jeho semiotický kód. Jazyková príprava prekladateľa je prvým predpokladom jeho činnosti vôbec. Prekladatelia, teoretici prekladu či prekladoví kritici o nej uvažujú ako o základnej podmienke, bez ktorej o prekladaní, teda o skutočnom hodnotnom transfere, nemôže byť ani zmienky. Negatívne posuny v cieľovom texte spôsobené nedostatočnou úrovňou východiskového a cieľového jazyka zo strany prekladateľa môžu pri práci s textom spôsobiť dominový efekt a jeden neadekvátny ekvivalent zapríčinený nízkou jazykovou kompetenciou prekladateľa môže narušiť nielen význam originálu, ale aj jeho štýl, či kultúrny kód a v prípade prekladu umeleckého textu môže nevhodne zasiahnuť až do románových kategórií¹⁸.

Prehľad názorov na jazykovú kompetenciu prekladateľa začneme Popovičovým zamyslením sa nad úrovňou prekladu a príslušnými definíciami, pretože ich považujeme za relevantné a svojim spôsobom jasne indikujú, čím jazyková kompetencia je a ako súvisí s prekladovou kvalitou. Autor rozlišuje tri úrovne prekladu:

1. „Úroveň prekladu (jazyková) – hodnotenie prekladu podľa možností prijímajúceho jazyka a ich zvládnutie prekladateľom.
2. Úroveň prekladu (komunikačná) – hodnotenie prekladu vzhľadom na jeho prijateľnosť čitateľom (čistota štylistická a jazyková kultivovanosť).
3. Úroveň prekladu (štylistická) – hodnotenie prekladu vzhľadom na súčasné štylistické konvencie možností prijímajúceho jazyka, ich zvládnutie a ďalšie rozvíjanie v preklade“ (1975, s. 288).

K primárnej, jazykovej úrovni prekladu sme sa vyjadrili už vyššie. Ide o prekladateľovo základné ovládanie jazyka. Autor túto požiadavku na prekladateľa a hodnotenie jej úrovne podmieňuje možnosťami prijímajúceho prostredia, t.j. poukazuje hlavne na cieľovú kultúru a jej jazyk. Pri komunikačnej úrovni prekladu hodnotí výsledný translát z pozície jeho recipienta. Od prekladateľa a prekladu požaduje jazykovú kultivovanosť a čistotu štýlu, a to tak, aby bol preklad zo strany recipienta prijímaný bez výhrad. Štylistickú úroveň prekladu

¹⁸ Uvádžame príklad týkajúci sa zásahu do kategórie postáv v slovenskom preklade románu P. Gálveza: *Seneca. Učiteľ cisára Nera*. Ide o chybu v preklade vlastného mena diktátora Sullu. Prekladateľ prevzal originálny tvar zo španielčiny, a síce Lucio Cornelio Sila Félix (pôvodný, latinský tvar je Lucius Cornelius Sulla Felix). Recipient cieľového textu tak nemusí identifikovať diktátora Sullu, čo je frekventovaný a zaužívaný tvar jeho mena v slovenčine. Prekladateľova chyba spôsobila negatívny posun a pretože ňou potlačil základnú sémantickú funkciu proprii, čiže funkciu identifikačnú a diferenciačnú, spôsobil negatívny zásah až do románovej kategórie, a to neželaným vytvorením postavy „Sila“. Pod identickým menom vystupuje aj iná postava Sily (zo špan. *fuera*). Táto chyba spôsobila navyše i ďalší posun na úrovni kultúrnych referencií (2008, s. 75, 104).

poňal autor širšie. Neobmedzuje sa na štylistickú čistotu jednotlivostí, ale hovorí o štylistických dobových konvenciách, ktoré musí brať prekladateľ do úvahy, vždy s ohľadom na aktuálny stav prijímajúceho jazyka. Jazykovú kompetenciu by sme podľa A. Popoviča mohli chápať ako schopnosť prekladateľa zabezpečiť kvalitný translát s ohľadom na jazykové možnosti a štylistické konvencie prijímajúceho jazyka a ich prirodzenú inkorporáciu v cieľovom texte.

E. Gromová patrí k tým slovenským translatológom, ktorí sa prekladateľským kompetenciám venujú najsystematickejšie, preto je v prípade Gromovej štúdií možné získať jej názory na prekladateľské kompetencie a porovnať ich nielen s názormi ďalších slovenských translatológov, ale zároveň porovnať jej vlastné definície podľa toho, ako sa v chronologickom priebehu (ne)menili. Jednu z prvých zmienok o význame prekladateľových zručností nachádzame v publikácii *Interpretácia v procese prekladu* (1996), v ktorej spomedzi kompetencií uvádza ako najvyššiu kompetenciu prekladateľa kompetenciu bilingválnu v súvzťažnosti s prekladateľskou skúsenosťou (in: Djovčoš, 2012, s. 30). V neskoršej štúdií hovorí o lingvistickej kompetencii ako o jednej z piatich ďalších subkompetencií, ktoré spoločne tvoria komunikačnú kompetenciu prekladateľa. Charakterizuje ju nasledovne:

Lingvistická kompetencia spočíva v ovládaní pravidiel kódu východiskového i cieľového jazyka prekladu – slovnej zásoby, tvorenia slov, vetnej stavby, ale aj výslovnosti a pravopisu (2003, s. 61–62). Charakteristiku jazykovej kompetencie neskôr rozširuje o upozornenie, že jazyková kompetencia nie je kompetenciu prekladateľskou, s ktorou sa často zamieňa, či lepšie povedané nesprávne sa chápe ako jej synonymum. Považuje ju za jednu z najdôležitejších kompetencií. Dôvodom je nevyhnutnosť ovládania gramatických a lexikálnych systémov východiskového a cieľového jazyka a pri odbornom preklade aj jazyka a terminológie príslušného odboru. E. Gromová (2004, s. 37). Aktualizovanú definíciu jazykovej kompetencie v spoluautorstve s D. Müglovou publikuje v štúdií *Východiská a tradície výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku*:

„**Jazyková kompetencia** vo východiskovom i v cieľovom jazyku, a to napriek zníženej diverzite jazykov, vyplývajúcej z postavenia angličtiny ako linguy francy, je rovnako dôležitá ako v minulosti. V tejto kompetencii sa naopak žiada konečne odstrániť deficitnú znalosť materinského jazyka a posilniť schopnosť štylizovať v ňom primerane vzhľadom na prekladané textové žánre“ (Gromová – Müglová, 2018, s. 22).

Ostatná definícia potvrdzuje význam, ktorý autorka tejto kompetencii pripisuje od prvých spomenutí v publikáciách orientovaných okrem iného aj na problematiku kompetenčného profilu prekladateľa. V definícii sa už objavuje aj explicitná zmienka o potrebe výbornej znalosti materinského jazyka a upozorňuje na pretrvávajúci deficit. Konštatovanie zo strany nejedného slovenského translatológa, prekladateľa, kritika, recenzenta či jazykového redaktora o znižujúcej sa kvalite prekladov do slovenčiny, absencia jazykových korektúr a aj istá ľahostajnosť voči dodržiavaniu jazykových noriem sa stáva pravidelnou pripomienkou v článkoch, štúdiách, na konferenciách alebo na iných fórach venovaných téme kvality prekladu a premietla sa aj do definície jazykovej kompetencie E. Gromovej.

Skúsený slovenský prekladateľ L. Šimon sa k jazykovej kompetencii vyjadruje prostredníctvom formulovania požiadaviek na prekladateľa. Za nevyhnutnosť u prekladateľa považuje „[...] logické myslenie zahŕňajúce tak formálnu logiku, ako aj slovotvorné, syntaktické a štylistické aspekty. Ak prekladateľ nerozmýšľa logicky a filologicky – čo sa stáva častejšie, ako si myslíme (najmä u prekladateľov, ktorí nedisponujú filologickým vzdelaním) – sotva pochopí jednotlivé výpovede ako celok, z čoho potom môže rezultovať neadekvátne, ba až zmätočné pretlmočenie“ (2004, s. 18). Opäť upozorňuje na dôsledky nedostatočnej jazykovej prípravy ako takej, ale aj filologického vzdelania všeobecnejšie. Deficit sa potom neprejavuje len v podobe konkrétnych prekladateľských riešení, ale ovplyvňuje celkovú ideu textu. Vzniknuté posuny na parciálnych úrovniach môžu viesť až k nepochopeniu textu ako celku.

J. Rakšányiová sa podobne, hoci nie až v takej miere ako E. Gromová, venuje téme kompetenčného prekladateľského modelu. V publikácii *Preklad ako interkultúrna komunikácia* (2005) ponúka dve definície jazykovej kompetencie. Prvou z nich viac upozorňuje na to, že aj keď o jazykovej kompetencii uvažujeme ako o ovládaní jazyka, vágnosť vyjadrenia vlastne neumožňuje exaktnejšie danú kompetenciu definovať:

„Jazyková kompetencia – triviálny predpoklad prekladateľa, ktorý recipuje v jednom a produkuje v druhom jazyku. Čo znamená ovládanie jazyka a aký inventár je potrebný na úspešnú komunikáciu, zatiaľ presne nedefinovali ani didaktici ani translatológovia“ (2005, s. 14). V podkapitole *Kompetencie a zručnosti* danej publikácie (2005, s. 44–46) opäť upriamuje pozornosť na kompetencie, a to prostredníctvom definície prekladateľa. Vychádza z premisy, že ak je prekladateľ definovaný ako expert na interlingválnu a interkultúrnú komunikáciu,

nevyhnutne musí byť vysoko kvalifikovaným a všestranne vzdelaným odborníkom. Jeho profesia je náročná a komplexná, preto si vyžaduje osobnosť so špeciálnymi schopnosťami a zručnosťami. Autorka okrem iných požiadaviek vyžaduje u prekladateľa dve kompetencie:

- „**jazykovú kompetenciu** – schopnosť narábať s dynamicky vyvíjajúcim sa jazykom, mať «cit» pre kultúru reči, vnímať odraz sociokultúry v jazyku a jeho systém,
- **cudzojazyčnú kompetenciu** – empatiu s dynamicky sa rozvíjajúcim cudzím jazykom a príslušnou sociokultúrou“ (2005, s. 44–45).

Ako vidieť, J. Rakšányiová sa usiluje o dovysvetlenie prvotnej definície jazykovej kompetencie. Pozornosť venuje ovládaniu východiskového aj cieľového jazyka, pričom jazyk chápe ako dynamicky sa vyvíjajúci systém, v ktorom je reflektovaná príslušná kultúra. Kultúru teda integruje už do jazykovej kompetencie. Dôvodom je skutočnosť, že autorka za najvyššiu kompetenciu považuje kompetenciu interkulúrnú (venujeme sa jej v príslušnej kapitole). Podobne ako E. Gromová komunikačnú kompetenciu, J. Rakšányiová interkulúrnú kompetenciu považuje za najvyššiu, pozostávajúcu z nasledujúcich subkompetencií: jazykovej, pragmatickej, diskurzívnej, strategickej a dvoch doplnkových kompetencií, ktorými sú rešeršná a verifikačná kompetencia.

Iný pohľad na jazykovú kompetenciu prekladateľa prináša M. Andričík. O schopnostiach prekladateľa realizovať kvalitný transfer po jazykovej stránke uvažuje prostredníctvom jazyka diela, resp. jazyka autora. V monografii *Preklad pod lupou* sa vyjadruje na margo jazyka originálu na príklade konkrétneho prekladu: „Na jazykovo-štylistickej rovine je rébusom Shakespearov jazyk, ktorý je po štruktúrnej i referenčnej stránke podstatne odlišný od súčasnej podoby angličtiny. Zároveň, ako podotýka Rubáš (2009, s. 19), «Shakespeare psal svá díla jazykem poznamenaným značnou rozkolísaností... Současnému čtenáři se snad může zdát, že Shakespeare se občas vyjadruje příliš složitě.» Prekladateľ by však nemal podľahnúť tejto zdanlivej zložitosti a v duchu Nidovej koncepcie dynamickej ekvivalencie sa usilovať o podobný účinok na súčasného slovenského čitateľa, ako mal Shakespearov originál na svojho“ (2013, s. 15) Autor týmto upozorňuje nielen na jazyk v zmysle sústavy znakových hodnôt, ktorá slúži ako nástroj vyjadrovania, dorozumievania a ukladania poznatkov v istom spoločenstve, ale na jazyk ako súhrn vyjadrovacích prostriedkov charakteristických pre istého autora. K jazykovej kompetencii prekladateľa patrí nielen ovládanie východiskového a cieľového jazyka na úrovni jazykových noriem, ale aj schopnosť

všimáť si výrazové prostriedky, jazykové správanie a lexiku, ktorú používa autor ako jednotlivec, teda jeho jedinečný individuálny jazyk a jeho singularnosť. Ďalšiu zaujímavú otázku týkajúcu sa jazykovej pripravenosti autora otvára M. Andričík v kapitole *Dvojdornosť a umelecký preklad*. Konfrontuje pozíciu autora umeleckého textu a prekladateľa umeleckého textu zároveň. Na základe diel a prekladov viacerých slovenských osobností pôsobiacich súčasne v oboch doménach sa zamýšľa nad mierou zhody pôsobenia v oboch oblastiach. Nastoľuje problematiku prekladateľských kompetencií, počnúc práve kompetenciou jazykovou: „Nastal čas položiť si otázku, kde túto mieru hľadať, ak prozaik je zároveň aj prekladateľom prózy. Zároveň sa treba spýtať, či stačí pôvodnému autorovi dobrá filologická pripravenosť na to, aby mohol prekladať? Alebo si prekladanie vyžaduje ďalšie osobitné schopnosti?“ (2013, s. 59). Z daného uvažovania jasne plynie skutočnosť, že M. Andričík jazykovú kompetenciu považuje za prirodzene dôležitú, no neredukuje ju na jedinú podmienku na to, aby sa akýkoľvek používateľ jazyka mohol stať prekladateľom. U uvedeného autora síce priamu definíciu jazykovej kompetencie nenachádzame, avšak jeho úvahy o zručnostiach prekladateľa pokiaľ ide o jazykovú úroveň prekladu, považujeme za povšimnutiahodné a podnetné, pretože nás smerujú aj k inému uvažovaniu o jazykovej kompetencii prekladateľa, než len k požiadavkám dostatočnej jazykovej pripravenosti vo vzťahu k východiskovému i k cieľovému jazyku.

Nedostatočnú úroveň jazykovej kompetencie výstižne pomenúva J. Zambor (in: Andričík, 2013, s. 28), ktorý hovorí o „filologickom deficite“ vo vzťahu k Feldekovmu pretlmočeniu Puškina, ktorý podľa J. Zambora kompenzuje prekladateľ vynikajúcim ovládaním materinského jazyka. Táto poznámka opätovne potvrdzuje význam ovládania nielen východiskového, ale i cieľového jazyka, ktorým je v danom prípade materinský jazyk.

Novšie štúdie, smerujúce k analyzovanej problematike, v profile prekladateľa poukazujú pomerne výrazne na prekladateľské kompetencie ako na nevyhnutnú profesionálnu výbavu prekladateľa usilujúceho sa o uplatnenie na pracovnom trhu. Z. Kraviarová formuluje tzv. požiadavky na *nového prekladateľa*, pričom vyslovuje potrebu jeho znalosti jazyka. Novým prekladateľom sa myslí prekladateľ fungujúci v aktuálnom univerze pracovných príležitostí a dopyte po nich: „Po absolvovaní formálneho prekladateľského vzdelania by mal [prekladateľ] [...] ovládať materinský jazyk a adekvátne štylizovať“ (2014, s. 68). Požiadavka

ovládania cudzieho jazyka je samozrejmosťou, no v súčasnosti stále viac rezonuje nedostatok pozornosti venovanej materinskému jazyku.

Pohľad na jazykovú kompetenciu uzavrieme špecifickým prístupom k nej, a to kvôli jej potrebe pri preklade konkrétnych textov. V prvom prípade definuje jazykovú kompetenciu M. Gavurová, ktorá ju vzťahuje k požiadavkám na prekladateľa literatúry pre deti a mládež. Pre tieto účely zdôrazňuje význam najmä troch kompetencií, pričom jednou z nich, okrem odbornej a kulturologickej, je jazyková:

„**Jazyková kompetencia** pri preklade literatúry pre deti a mládež značí nielen schopnosť objasniť obsahovo neznáme prvky, ale záleží aj na schopnosti nastaviť správne lexikálny register. Prekladateľ by mal správne anticipovať adresáta textu a usilovať sa, aby text nezjednodušoval, ani ho nerobil interpretačne náročnejším než je originál. Predpokladom je dobre ovládanie jemných významových odtienkov medzi lexémami a medzi členmi synonymického radu, ktoré sa vzájomne môžu líšiť z pohľadu expresivity, časového rozvrstvenia lexiky, štylistických konotácií a príslušnosti k varietám jazyka: neutrálne, spisovné – hovorové (štandard, subštandard, kolokvializmy); sociálne variety (slangové, žargón/profesionalizmy, argot) – nárečové variety (dialektizmy) a z pohľadu pôvodu: cudzie – zdomácnené – domáce“ (2018, s. 73). Autorka pri definovaní jazykovej kompetencie poukazuje na jednu z jej doposiaľ nespomínaných dimenzií, a síce na vzťah k recipientovi textu. Príjemcom literatúry pre deti a mládež je detský alebo mládežnícky recipient, čo pre prekladateľa značí jeden zo zásadných údajov k čitateľskému profilu. Druhým príkladom špecifickej vízie jazykovej kompetencie je definícia M. Štefkovej, ktorá približuje kompetencie úradného prekladateľa a tlmočníka. Ten by mal disponovať minimálne prekladateľskou/tlmočnickou kompetenciou, ďalej jazykovou a textovou kompetenciou, a napokon kompetenciou rešeršnou, interkultúrnou a technickou. Autorka očakáva od úradného prekladateľa nasledujúce dispozície:

„**Jazyková kompetencia** by z nášho pohľadu mala zodpovedať úrovni C2 podľa ERR, v prípade málo rozšírených, resp. nekodifikovaných jazykov zostáva otvorená otázka preverenia, resp. certifikácie tejto jazykovej úrovne [...]“ (2018, s. 167–168). Ak sme vyššie uviedli pochybnosti J. Rakšányiovej o vágnosti slovného spojenia *ovládanie jazyka* v úsilí o definovanie jazykovej kompetencie, tu by sme mohli pozorovať jeho konkretizáciu. M. Štefková požaduje najvyššiu úroveň ovládania jazyka podľa spoločného európskeho

referenčného rámca. Keďže jednotlivé úrovne ovládania jazyka od najnižšej až po najvyššiu sú doložené detailným popisom očakávaných jazykových zručností, syntagma *ovládanie jazyka* nadobúda konkrétnejšiu obsahovú náplň.

Okrem teoretikov prekladu sa k jazykovej úrovni prekladu vyjadrujú i ďalší jeho príjemcovia. Sú nimi recenzenti či kritici prekladu a mnohí z nich boli alebo stále sú aktívnymi prekladateľmi s viac alebo menej bohatými skúsenosťami s prekladom, ale aj s jeho hodnotením. V recenzných príspevkoch uverejnených v *Revue svetovej literatúry* sú relatívne často zastúpené autorské výpovede zamerané práve na jazykovú kompetenciu prekladateľa. Excerpcia ročníkov 36 – 54 (od r. 2000 po r. 2018) tohto periodika poukazuje z kvalitatívneho hľadiska na skutočnosť, že ak recenzie diela preloženého do slovenčiny obsahuje zmienku o preklade, najčastejšie sa recenzenti vyjadrujú k jeho jazykovej úrovni. Informácia o preklade a o jeho kvalite či nekvalite je zväčša radená do záverečných pasáží jednotlivých recenzných príspevkov. Recenzent sa v hodnotení prekladu zameriava na problematické časti textu a poukazuje na nevhodný výber ekvivalentu. Niekedy, nie je to však pravidlom, býva súčasťou hodnotenia aj vlastný recenzentov návrh, ako preklad vylepšiť, urobiť ho zrozumiteľnejším, prípadne inak výstižnejšie priblížiť originál cieľovému recipientovi. No neobvyklým nie je ani výskyt recenzií, v ktorých autor upozorní na chybu, no sám prekladateľské riešenie nenavrhuje.

Príkladom je recenzie s návrhmi úprav či opráv v texte je hodnotenie F. Hrušku, ktorý sa vyjadruje ku kvalite prekladu diela *Palomar* od I. Calvina: „Drobné chyby krásy sa vyskytnú, ale to sa prihodí aj pri starostlivom preklade. Čitateľa prekvapí veta, že pán Palomar «nepatrí k tým, čo si vypočujú veršík a vedia, akému vtákovi patrí». Calvino je známy ironickými narážkami a medzi básnikmi sa vyskytnú kadejakí vtáci, no záhadnosť vety v tomto prípade spôsobila skutočnosť, že všeobecne známe slovo «verso» má v taliančine okrem «verša» aj význam «hlasu» (vtáčieho). Pán Palomar teda celkom normálne počúval vtáacie hlasy, nie verše (2000, s. 151).

Podobne sa ku kvalite jazykovej úrovne prekladu vyjadruje i L. Petraško. Tento recenzent je pri hodnotení jazykovej kompetencie prekladateľa známy svojou dôslednosťou, a to nielen poukázaním na nedostatky, ale aj návrhmi na ich odstránenie. Často pritom zovšeobecňuje, kategorizuje typ chýb, a to najmä prostredníctvom komparatívnej či kontrastívnej analýzy jazykovej dvojice nemčina ↔ slovenčina. V recenzii prekladu diela T.

Bernharda *Pivnica* na margo prekladu píše: „Väčšmi originál pripomínajú väzby ako *pochybovala nad vážnosťou môjho rozhodnutia* [...], *často si kladieme otázku o šťastí* [...], *bol nadšený z Brucknerovej hudby* [...] alebo slovosled: *vysypalo sa mi po celom od dažďa mokrom schodisku* [...] (2005, s. 159). V uvedenej pasáži neuvádza správne väzby, zrejme z dôvodu, že ich náležité používanie považuje za notoricky známe. V ďalšej pasáži však už pristupuje aj k návrhom korekcií prekladu: „V súlade s úzom pôvodiny, ale nie slovenským, sa narába s privlastňovacími zámenami: od ktorého som požadoval záchranu mojej (= svojej) existencie, bol žiarlivý vo vzťahu k môjmu starému otcovi, teda jeho (detto) otcovi a tak ďalej Podľa rovnakej zásady sa prekladá aj časová súslednosť: neprezradil som, že u nás doma vládli (= vládnu) ešte chaotickejšie pomery [...], povedal bez toho, aby vysvetlil, čo tým myslel (= myslí) [...]. Pričasto sa spojka *ale* ocitne tam, kam nepatrí, nie na začiatku vety: ja som ale (= však) pociťoval, on si ale na mňa spomínal. Doslovnosťou trpí aj lexika: Podlaha ma učil, ako ľudí stretávať (= k ľuďom pristupovať), [...] čo sa nedalo zohnať za lístky, to kupovali nepozorovane [...] (2007, s. 159). Autor recenzie však nezostáva len pri hodnotení jazykovej úrovne translátu, ale celú problematiku kvality prekladu vníma komplexnou optikou, čo dokladá záverečnou pasážou hodnotenia. Preklad je tu prezentovaný ako zložitý proces, nielen dielo jediného prekladateľa, ktorý podľa Ľ. Petraška „prejavil nielen nemalú ambicióznosť, ale aj pozoruhodné dispozície, napokon preklad – isto nie neprávom – dostal cenu Perly Bžochovej. Jeho nedostatky, zrejme aj vinou nekompetentnej redakcie, sú príznačné tak pre začiatočníka ako aj celkovo pre našu prekladovú prax (2007, s. 159).

Príkladom jednej z najdôslednejších recenzií, v ktorej recenzentka sleduje jazykovú stránku prekladu a hodnotí prekladateľkinu jazykovú kompetenciu je kritická výpoveď S. Štofckovej na vrub prekladu románu *Iné životy ako môj* od francúzskeho spisovateľa E. Carrèra. Recenzentka veľmi dôsledne sleduje „rušivé momenty“ (2011, s. 162) v preklade I. Dobrakovovej. Preklad ako celok hodnotí ako dobre zvládnutý na úrovni lexikálnej, syntaktickej i štylistickej, no na ilustráciu dokladá problematické ekvivalenty. Precízne spracovaná recenzia, v ktorej autorka sleduje najmä jazykovú rovinu je spracovaná formou komparatívnej analýzy, v ktorej recenzentka porovnáva originál a preklad a hodnotí konkrétne prekladateľské riešenia, nie však na úrovni strohej lexikálnej ekvivalencie, ale poukazuje na vzniknuté posuny a neželané zásahy do románového kontextu. Okrem hodnotenia navrhuje recenzentka vlastné prekladateľské riešenia, spolu s odôvodnením.

Jazyková kompetencia je jednou y tých, ktoré sa v *Revue svetovej literatúry* sleduje častejšie ako iné kompetencie a recenzenti zväčša neadekvátne prekladateľské riešenia vzniknuté v jazykovej rovine cieľového translátu združujú s ďalšími dvomi kompetenciami, a to s interpretačnou a kultúrnou, pretože nie je ničím výnimočným, ak dôsledkom jazykovej neadekvátnosti nastane posun v ďalších rovinách textu. Táto skutočnosť potvrdzuje nielen naše tvrdenie, ale aj prezentované názory slovenských translatológov, a síceže jazyková kompetencia je alfou a omegou prekladateľskej činnosti.

V závere kapitoly sa pokúsime o prezentovanie charakteristiky jazykovej kompetencie na základe získaných úsudkov alebo jej priamych definícií:

- netýka sa len cudzieho (spravidla východiskového) jazyka, ale stále väčší dôraz sa kladie na jazyk materinský (spravidla cieľový),
- spočíva v ovládaní pravidiel kódu východiskového i cieľového jazyka prekladu: lexiky, slovtvorby, syntaxe, ortoepie a ortografii,
- ide o schopnosť narábať s dynamicky vyvíjajúcim sa jazykom,
- umožňuje zabezpečiť kvalitný translát s ohľadom na jazykové možnosti a štylistické konvencie prijímajúceho jazyka a prirodzene ich začleniť do cieľového textu,
- umožňuje správne nastaviť lexikálny register, a to najmä s ohľadom na recipienta cieľového translátu,
- umožňuje pochopiť výpoveď ako celok, nielen na jej parciálnych úrovniach, čiže len ako súbor zoskupených lexikálnych jednotiek,
- umožňuje všímať si výrazové prostriedky, jazykové správanie a lexiku, ktorú používa autor ako jednotlivec a uvedomovať si jeho idiolekt.

Hoci jazyková kompetencia neraz nesprávne asociuje jednoduché ovládanie jazyka na určitej úrovni, v translatológii je jej význam omnoho väčší. Týka vždy minimálne dvoch jazykov, avšak jej význam siaha ďalej než len k základnému porozumeniu textu. Preveruje schopnosť prekladateľa s pochopeným textom narábať a odovzdať recipientovi výsledný translát rešpektujúc komplexnosť výrazových prostriedkov, ktoré používa autor textu vo svojom písomnom prejave ako svojrázny a individuálny jazyk, ktorý je zároveň obrazom jeho kultúrnej filiácie.

4. Interpretačná kompetencia

V súvislosti s interpretáciou textu sa translatológovia zamýšľajú nad analyticko-interpretačnou kompetenciou alebo nad interpretačnou kompetenciou. V prvom rade považujeme za dôležité upozorniť, že ak sme v predchádzajúcej kapitole hovorili o jazykovej alebo o lingvistickej kompetencii a z terminologického hľadiska sme ich považovali za synonymické označenia tej istej prekladateľskej zručnosti, v prípade analyticko-interpretačnej kompetencie alebo interpretačnej kompetencie tomu tak nie je. Dôvodom je nutnosť odlíšiť analýzu od interpretácie. Ak uvažujeme o *analýze* textu a o schopnosti prekladateľa urobiť si v prípravnej fáze prekladu jeho rozbor a pripraviť sa tým na realizáciu transferu, treba si uvedomiť, že ide v prvom rade o racionálnu analýzu textu, jeho posúdenie z hľadiska problémov týkajúcich sa prekladu, rozhodovanie sa pre prekladateľské stratégie, výber koncepcie prekladu a pod., nie o umelecké posúdenie textu na úrovni jeho estetickej povahy alebo zhodnotenia textu podľa toho, aké umelecké zážitky sprostredkoval prekladateľovi ako prvému čitateľovi textu v origináli. Interpretácii sa budeme venovať podrobne, no len pre doplnenie krátkeho porovnanie oboch pojmov uvádzame stručnú Popovičovú víziu *interpretácie*, o ktorej tvrdí, že je projekciou individuálneho vzťahu k textu a podľa špecifických cieľov a funkcií rozlišuje niekoľko typov interpretácie (1983, s. 158). Analyticko-interpretačnú kompetenciu, teda takú, ktorá pokrýva schopnosť prekladateľa pripraviť sa na proces prekladu a v jeho prípravnej fáze vykonať textový rozbor a zároveň pochopiť ideový odkaz diela v celej zložitosti interpretačného procesu vymedzuje napr. český translatológ Z. Fišer¹⁹ (2009, s. 30).

¹⁹ „Za základní kompetence překladatele považuji jeho jazykovou kompetenci ve výchozím i cílovém jazyce, dále analyticko-interpretální kompetenci a především textotvornou kompetenci. Pod nimi si velmi jednoduše řečeno představujeme, že překladatel je schopen porozumět sémantickému sdělení výchozího textu tak, aby jej mohl bez sémantických chyb a nedostatků tlumočit jako funkčně adekvátní sdělení v textu cílovém (Fišer, 2009, s. 30).

S kompetenciou jazykovou, ktorej sme sa venovali v predchádzajúcej kapitole, je úzko spätá interpretačná kompetencia. Interpretačná fáza prekladu je jednou zo základných a zásadných fáz, ktoré dohromady predstavujú celý prekladový proces. Svedčí o tom nielen primárna logická skutočnosť, že bez interpretácie textu nemožno preklad realizovať, ale aj veľké množstvo štúdií, v ktorých sa teoretici prekladu, prekladatelia alebo ďalší odborníci podieľajúci sa na hodnotení a kritike prekladu, venujú práve problematike interpretácie textu. Štúdie alebo kapitoly venované interpretácii textu pritom nemusia priamo narábať s terminológiou označujúcou schopnosť prekladateľa adekvátne interpretovať text ako *interpretačnú kompetenciu*, no významu interpretácie a schopnosti prekladateľa analyzovať a interpretovať text sa venuje nespočetné množstvo translatologických štúdií v zahraničí i v domácom prostredí ako jednému z fundamentálnych problémov prekladu. Opäť spomeňme len niektoré z pojmov viažucich sa ku kategórii interpretácie v preklade: *štylistická interpretácia, preinterpretovanie v preklade* (A. Popovič, 1975), *interpretácia predlohy* (J. Levý, 1983), *adekvátna interpretácia, paralelná interpretácia* (M. Hrdlička ml., 1989) alebo *prekladová interpretácia* (B. Hochel, 1990).

Prekladateľova schopnosť interpretovať text je nevyhnutnou z dôvodu jeho špecifickej pozície. Je príjemcom textu v origináli a zároveň tvorcom textu pre príjemcu v cieľovej kultúre. Otázka interpretácie textu a jeho následného prekladu je preto právom v translatológii jednou z kľúčových tém a už tradične sa jej vyčleňuje osobitná pozornosť. Či už fázy prekladu delíme na dve alebo tri²⁰, či viaceré, interpretácia musí byť nevyhnutnou súčasťou takéhoto procesu, a to bez ohľadu na to, či je vo vymedzení fáz prekladového procesu explicitne spomenutá. J. Vilikovský o prekladovom procese tvrdí, že „sa skladá z troch fáz: recepcia a **interpretácia**; formovanie koncepcie; reprodukcia“ (1984, s. 96). Ako ilustráciu uvedieme aj delenie procesu prekladu podľa toho, ako ho chápe J. Levý. Ten interpretačnú fázu uvádza ako celkom samostatnú fázu prekladania. Ak prijmeme za východisko tézu J. Levého, že predloha je pre prekladateľa materiálom, ktorý má umelecky spracovať, potom možno požiadavky na preklad zhrnúť do troch bodov: 1. pochopenie predlohy, 2. **interpretácia predlohy**, 3. preštylizovanie predlohy (1998, s. 53).

²⁰ Proces prekladu sa v translatológii zväčša delí do dvoch ústredných fáz: prvou je recepcná fáza a druhou je tvorivá fáza; často sa na deskripciu prekladového procesu používa i dvojica termínov *recepcia – produkcia*. Toto základné delenie viacerí translatológovia kompletizujú, rozširujú alebo uvedené dve fázy delia na ďalšie subfázy. Upozorňuje na to napr. J. Vilikovský, ktorý tvrdí, že dvojfázové „dualistické delenie by zodpovedalo medzi postojom aktívnym a pasívnym, medzi analýzou a syntézou (1984, s. 95).

Uvažovanie o interpretácii v preklade a o interpretačnej kompetencii začneme komplexným pohľadom A. Popoviča, ktorý jej venuje samostatný priestor v knižnej publikácii *Interpretácia umeleckého textu* (1981), kde okrem iného uvádza typológiu interpretácie na základe viacerých možných kritérií. Podľa autora sa model komplexnej interpretácie nikdy nerealizuje úplne. Udáva však všetky jej možnosti, ktoré zachytávajú súvislosti s literárnym textom. A. Popovič kategorizuje nasledujúce typy interpretácií (in: Nosková, 2014, s. 15–16):

1. Druhy interpretácií podľa typu príjemcu:

- literárnovedná: literárnoteoretická, literárnohistorická, literárnokritická,
- prekladateľská,
- literárno-výchovná,
- literárno-vzdelávacia,
- literárno-múzejná,
- čitateľská.

2. Druhy interpretácií podľa charakteru medzitextového nadväzovania:

- afirmatívny typ interpretácie: súhlasná, podobná interpretácia. Vo vzťahu k prototextu nemá interpretácia odlišné alebo polemické modelovanie.
- kontroverzný typ interpretácie: nesúhlasná, odmietavá alebo kritizujúca interpretácia. Vo vzťahu k prototextu má odlišné hodnotové závery. Príkladom môže byť literárna kritika.

3. Druhy interpretácií podľa intenzity vplyvu interdisciplinárneho charakteru, napr.:

- estetická,
- psychologická,
- psycholingvistická,
- sociologická,
- sociolingvistická,
- filozofická.

4. Druhy interpretácií podľa charakteru literárneho textu:

- interpretácia básnického textu,
- interpretácia prozaického textu,
- interpretácia dramatického textu.

5. Druhy interpretácií podľa interpretačného cieľa, napr.:

- pragmatická,
- apelatívna,
- explikatívna,
- ilustratívna,
- populárno-náučná.

6. Druhy interpretácií podľa prítomnosti chýb v interpretácii:

- redukovaná,
- falošná,
- agresívna,
- zjednodušená,
- optimistická,
- preinterpretácia – pridávanie vlastností textu, ktoré nie sú zdôvodnené v jeho štruktúre,
- podinterpretácia – povrchný výklad textu, podexponovanie jeho vlastností.

7. Druhy interpretácií podľa stupňa komplexnosti:

- parciálna interpretácia – zameriava sa len na jeden aspekt literárneho textu, napr. žánrový, tematický, lingvistický,
- komplexná interpretácia – mapuje všetky prístupné aspekty interpretačného procesu.

Kategorizácia, ktorú načrtá A. Popovič, vypovedá o fundamentálnosti interpretácie ako takej. Poukazuje na jej niekoľko jej aspektov. Do popredia nevystupuje jej len interdisciplinárny rozmer pod vplyvom jednotlivých vedných odborov, ale zaujímavý je aj autorov pohľad na ciele interpretácie, ako aj na typy príjemcu textu, ktorí ho recipujú a interpretujú v príslušnom kontexte. Poukazuje aj na konzekvencie neadekvátnych interpretačných postupov, ktorých výsledkom môže byť nekvalitný preklad, a to nielen v rovine sémantickej. Z Popovičovej kategorizácie môžeme usudzovať, že na rozdiel od čitateľa, ktorý svoje interpretačné stanovisko modeluje na základe horizontu očakávania a v súlade s ním si z diela vyberá (podľa neho) dominantnú zložku diela, prekladateľ si musí interpretačné stanovisko regulovať a určovať ho vedomky, v medziach prekladaného diela. Popovičov prehľad interpretačnej radiácie môže pre tieto účely slúžiť ako vhodný referenčný rámec.

Z dôvodu rozsiahlosti tém *interpretácie a interpretácie v preklade* vyberáme len niekoľko zaujímavých názorov a súvisiacich exemplifikácií, pretože vzťah *interpretácia ↔ preklad* by bolo možné venovať samostatnú rozsiahlu vedeckú štúdiu. J. Vilikovský (1984, s. 102) chápe interpretáciu ako súbor postupov, ktoré pomáhajú odhaľovať významový invariant pôvodného textu. Po primárnej recepcii, či zároveň s ňou začína proces analýzy. Prekladateľ vyhodnocuje text, hľadá základnú myšlienku, sleduje vytváranie umeleckých obrazov, i to, ako sa odráža v jazyku. Autor prirovnáva interpretačnú fázu prekladu k čitateľskej autopsii. Prekladateľovi slúžia ako referenčný zdroj literárnohistorické a kritické práce, ktoré pomáhajú verifikovať vlastné poznanie, osvetľovať generačné a žánrové súvislosti, ozrejmujú dobové narážky a súvislosti, spresňujú obraz reality, ktoré dielo odráža; komentáre a textová kritika odhaľujú súvislosti jazykové a textologické. Niekedy je potrebná, alebo aspoň osožná, znalosť autorovho života, inokedy sú cenné jeho výroky o zásadách, ktorými sa dal pri tvorbe viesť. Prekladateľ odhaľuje ideové a štruktúrne prvky umeleckého diela a zložité väzby medzi nimi, pričom jeho úlohou je odhaliť tieto jednotiace prvky a dokázať s nimi pracovať v poslednej fáze prekladového procesu – počas reprodukcie. Význam schopnosti prekladateľa adekvátne pôvodné dielo interpretovať je rovnako dôležitou fázou prekladu ako jeho reprodukcia, pretože preklad redukuje významovú potencialitu pôvodného umeleckého diela. Oproti originálu ju neraz odráža len selektívne a parciálne, čo sa prirodzene deje ako dôsledok interpretácie a reprodukcie. Podľa autora kvalitná interpretácia v nemalej miere rozhoduje o kvalite prekladu. Zdôrazňuje, že prekladateľská interpretácia nielenže nie je skresľovaním zmyslu pôvodného diela, ale niekedy ho môže zvýrazniť alebo celkom odkryť. V tomto bode nachádzame u J. Vilikovského zhodu s Popovičovou víziou chýb v interpretácii, ktorých dôsledkom môže byť redukovaná, falošná, agresívna, zjednodušená alebo optimistická interpretácia, prípadne môžu nastať ďalšie dva javy, a to preinterpretácia a podinterpretácia. V prvom prípade sa môže prekladateľovi stať, že do textu pridáva vlastnosti, ktoré nie sú v jeho štruktúre zdôvodnené a opodstatnené. Naopak, povrchný výklad textu, ako aj podexponovanie jeho vlastností môžu spôsobiť jeho podinterpretovanie. J. Vilikovský upozorňuje aj na dynamický a dvojstranný charakter interpretačného procesu. Originál síce predstavuje východiskový bod, avšak toto východisko je podmienené historicky aj individuálne. Naproti tejto východiskovej situácii stojí preberajúca kultúra, ktorá nie je statická. Vyvíja sa a to je predpokladom, že sa budú meniť tak

vlastnosti, ako aj výsledky prekladateľskej interpretácie, pretože každý prekladateľov prístup k originálnemu dielu je novou reakciou a hodnoty, ktoré dielo obsahuje, vníma prekladateľ nanovo a v kontexte svojej doby. Tým vytvára styčné body diela so súčasnosťou (1984, s. 102).

Ak hovoríme o vzťahu interpretácie a prekladu, je nevyhnutné doplniť, že viacerí prekladatelia, teoretici či kritici prekladu poukazujú na ešte užší vzťah medzi *interpretáciou a prekladateľskou koncepciou*. Tento vzťah je chápaný ako priamo závislý. B. Hochel v publikácii *Preklad ako komunikácia* rozlišuje termíny *prekladová interpretácia a interpretácia prekladu*. Kým cieľom prekladovej interpretácie ako fázy prekladateľského procesu je odhaliť všetky textovo a kontextovo fixované významy, cieľom interpretácie prekladu je posúdiť, hodnotiť preklad, jeho koncepciu a adekvátnosť reprodukcie (1990, s. 50–51). M. Andričík zase priamo poukazuje na zasahovanie interpretácie do prekladateľskej koncepcie nasledujúcim príkladom: „Shakespearov sonet sa tak stáva akousi križovatkou významov, na ktorej prekladateľ často bezradne stojí a nevie, ktorému má dať prednosť. Tak napríklad výraz *love* v období renesancie mal širší význam ako dnes: okrem súčasného dominantného významu *láska* zahŕňal aj to, čo by sme dnes v angličtine označili výrazom *affection – náklonnosť, priateľstvo*. To podľa nášho názoru výrazným spôsobom ovplyvňuje interpretáciu a môže dokonca zasiahnuť až do prekladateľskej koncepcie“ (2013, s. 16). Podnetné je aj Andričíkovo chápanie originálu a prekladu v kontexte Rakúskej teórie²¹: „Vo vzťahu k látkovej skutočnosti [...] je prístup pôvodného autora a prekladateľa rozdielny. Kým pôvodný autor postupuje od látky k téme, prekladateľ najprv v interpretačnej fáze prekladu smeruje od témy k látke (ktorú si na základe svojej predstavivosti rekonštruje) a znova ju v reprodukčnej fáze tematizuje. Inak povedané, kým pôvodný autor sa vo svojej produkčnej aktivite spolieha najmä na pamäť, resp. na imagináciu, obrazotvornosť, u prekladateľa hrá dôležitú úlohu v interpretačnej fáze prekladu predstavivosť v zmysle schopnosti predstaviť si konkrétnu tematickú situáciu. Bez jej uplatnenia sa preklad stáva mechanickým aktom, ktorý je automatickým nahrádzaním jedného označujúceho druhým označujúcim bez sprostredkujúcej – a objasňujúcej – funkcie označovaného“ (Andričík, 2013, s. 61). Autor teda zdôrazňuje rozdiel medzi interpretačným východiskom autora a interpretačným stanoviskom

²¹ Ide rovnako o empirickú aj arteficiálnu skutočnosť. Autor odkazuje na dielo S. Rakúsa *Poetika prozaického textu: Látka, téma, problém, tvar*. Bratislava: Slovenský spisovateľ

prekladateľa. Sú diferencované, pretože na rozdiel od autora, ktorý pri tvorbe uplatňuje imagináciu, prekladateľ postupuje zámerne a úmyselne, uplatňuje teda interpretačnú kompetenciu. M. Andričík na tento kontrast poukazuje skrz intuíciu: „Pokiaľ ide o osobnostné predpoklady, u pôvodného autora okrem nevyhnutného talentu (či už ide o autorský typ *poeta natus* alebo *poeta doctus*) a predpokladanej vôle spredmetniť tento talent sa v jeho diele odráža jeho skúsenostný komplex vrátane vzdelania. Rovnako je to u prekladateľa, ten však skúsenostný komplex, vzdelanie či kultúrny rozhľad využíva intenzívnejšie, čo je dané najmä interpretačnou povahou prvej fázy jeho práce. Kým autor môže uplatniť pri písaní intuíciu alebo obmedziť logickú kontrolu v prospech asociatívneho písania, zveličene povedané, nemusí vedieť, čo robí, prekladateľ si to dovoliť nemôže“ (2013, s. 60).

Pre skompletizovanie názorov na interpretáciu a preklad, interpretáciu a prekladateľskú koncepciu, ako aj na rozdiel medzi vzťahom k interpretácii zo strany autora a zo strany prekladateľa nám pohľad na rozdiel medzi vzťahom k interpretácii z pozície prekladateľa a z pozície čitateľa. Za výstižnú považujeme mienku J. Levého, ktorý hovorí o význame interpretačného stanoviska. To má byť oporným bodom prekladateľskej koncepcie. Prekladateľ, na rozdiel od bežného čitateľa, ktorý si v diele intuitívne vyberá najintenzívnejšie zložky, si má vedomo stanoviť svoje interpretačné stanovisko a zväčša vie, čo chce svojím prekladom čitateľovi povedať. Ak má byť prekladateľova interpretácia správna, jej východiskom majú byť najpodstatnejšie rysy diela a cieľom jeho prekladu majú byť objektívne hodnoty prekladaného diela (1983, s. 59–61). Interpretačná fáza zahrnutá v procese prekladania je skutočne zásadnou etapou prekladateľskej práce a treba jej venovať dostatočnú pozornosť. Schopnosť prekladateľa náležite interpretovať text súvisí s omnoho viac s vedomou kogníciou, než s intuíciou. Ak si uvedomíme zložitost' interpretácie a jej význam v prekladovom procese, vymedzenie interpretačnej kompetencie ako samostatnej prekladateľskej zručnosti potrebnej pri prekladovom procese za účelom vytvorenia kvalitného translátu nás neprekvapí. Naopak, požiadavku na interpretačnú kompetenciu prekladateľa len potvrdzuje.

K **interpretačnej kompetencii** prekladateľa sa explicitne vyjadruje E. Gromová (2009, s. 43). Okrem vlastného modelu translátorskej kompetencie, ktorú rozdeľuje na päť subkompetencií (lingvistickú, sociolingvistickú, diskurzívnu, interkultúrnu a strategickú)²², sa odvoláva na skúsenostný komplex prekladateľa. Práve s ním súvisia inferenčné schopnosti prekladateľa, čo je podľa autorky interpretačná kompetencia a kompetencia textotvorby. Definuje ju ako „schopnosť pochopiť, dekodovať, východiskový text“ (2009, s. 43). Autorka ďalej konkretizuje: „Pod interpretačnou kompetenciou v zmysle textovej lingvistiky chápeme popri interpretačnej kompetencii prirodzenej, automatickej, nevedomelej hlavne interpretačnú kompetenciu reflexívnu, teda schopnosť vedomej interpretácie, pri ktorej sa menej zrozumiteľné stáva zrozumiteľným“ (2009, s. 43). Tomuto výkladu interpretačnej kompetencie však predchádza viacero skorších autorkiných štúdií, v ktorých sa venuje problematike interpretácie v preklade. V publikácii *Teória a didaktika prekladu* sa podrobne venuje témam, akými sú interpretácia literárneho textu a jej miesto v procese prekladu,

²² Model kompetencií a ich definície podľa E. Gromovej uvádzame v kapitole *Jestvujúce modely kompetencií*.

interpretačná koncepcia, typy interpretácie v preklade či interpretácia ako metóda v didaktike prekladu (2003, s. 75 – 128). Sleduje názory zahraničných aj slovenských translatológov, ktoré sumarizuje predovšetkým do dvoch celkov, ktoré podľa nás autorku viedli stanoveniu samostatnej interpretačnej kompetencie i k jej definovaniu. Za Gromovej prvé východisko považujeme stotožnenie sa s typmi interpretácie v teórii prekladu, pričom ako teoretická báza jej slúžia stanoviská J. Levého a B. Hochela: „V interpretačných výskumoch sa v teórii prekladu uvažovalo o rozličných kritériách. V súčasnosti sa bádateľské úsilie zhoduje na dvoch základných typoch interpretácie na prekladateľské účely, o prekladovej interpretácii a interpretácii prekladu (Hochel, 1990). V prekladovej interpretácii ide o zohľadňovanie invariantných hodnôt originálu z pohľadu prekladového subjektu, ale súčasne o uplatnenie tohto pohľadu s videním možnosti prekladu v cieľovom jazyku. V prekladovej interpretácii sa sleduje prístupový výber možností pre preklad v rámci interpretačného rozptylu na úrovni vzťahov významového invariantu a variantových možností. V krajných póloch interpretačného rozptylu je žiaduce rešpektovať významový invariant textu, pretože «posuny v chápaní sú možné len v medziach daných reálnym a potencionálnym obsahom diela» (Levý, 1983, s. 63). Tento typ interpretácie je súčasťou translačného procesu a vedie k pochopeniu východiskového textu v prípravnej fáze na preklad. Rozdielnu funkciu plní interpretácia prekladu, t.j. produkt prekladateľovej autorskej činnosti. Cieľom je posúdiť, hodnotiť preklad, jeho koncepciu a primeranosť reprodukcie. Tu do interpretačného procesu vstupuje aj iný činiteľ. Je to činiteľ komparácie, porovnávanie prekladu s originálom, alebo viacerých prekladov jedného diela a rámci jednej literárnej kultúry, ktoré vznikli v rôznych časových obdobiach (sériové preklady), či prekladu toho istého diela do viacerých literárnych kultúr. V týchto porovnávací-vzťahových interpretáciách možno precizovať význam a hodnotu literárneho diela, a to oboma smermi – smerom k originálu i smerom k prekladu“ (s. 75–128). Druhým autorkiným východiskom by mohla byť pozícia interpretácie ako metódy v didaktike prekladu. Považuje za nevyhnutné naučiť sa, ako má prekladateľ dielo interpretovať, podobne ako M. Andričík, ktorý interpretáciu zo strany prekladateľa chápe ako kognitívnu súčasť prekladového procesu. E. Gromová cieľuprimere vo vzťahu k publikácii, v ktorej sa danej téme venuje, zaraďuje súhrn operácií a pochodov smerujúcich k poučenej, nie k intuitívnej interpretácii do prípravy budúceho prekladateľa: „[...] z implicitnej interpretácie a generovania koncepčného jadra diela sa stáva explicitná interpretácia buď v ústnej alebo písomnej forme. Takouto explicitnou «účelovou» interpretáciou sa pri literárnom čítaní u študentov prekladu prehĺbi recepčné chápanie textu, diela, sformuje sa «vzorový» návod na ich vlastný pokus o interpretáciu, upevní sa ich vlastná *čitateľská interpretačná kompetencia*, prehĺbi sa poznávanie a poznanie literárneho diela a celková kultivovanosť v profesijnej prekladateľskej orientácii. Pochopiteľne, že sa to spätne prejaví na úrovni ich literárneho čítania. Pri čítaní za účelom prekladu ide podobne o prehĺbenie recepcie študentov. Dáva sa im vzorový návod na ich vlastný pokus o interpretáciu originálu. Takto sa zvyšuje ich *prekladateľská interpretačná kompetencia*, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou prekladateľskej kompetencie. Tá sa upevňuje aj interpretáciou už publikovaných prekladov na pozadí originálu. Oba druhy interpretácie – prekladová interpretácia originálu i interpretácia prekladu posilňujú prekladateľskú kompetenciu. Interpretačné porovnávanie literárneho textu (diela) je súčasne aj didaktickou motiváciou pre didaktické činnosti vo vyučovacom procese“ (2003, s. 82–83). Na základe syntézy názorov vybraných translatológov a nepochybne aj praxeológie prekladu považuje E. Gromová interpretačnú kompetenciu za jednu zo súboru niekoľkých kompetencií potrebných pre realizáciu kvalitného transferu. Toto stanovisko demonštruje aj v najnovšej štúdiu, kde spolu s D. Müglou potvrdzujú význam interpretačnej kompetencie pre dnešného

prekladateľa negovaním exkluzivity interpretačnej kompetencie pre oblasť umeleckého prekladu: „Interpretačná kompetencia rozhodne nepatrí len k doménam umeleckého textu, ale tvorí nevyhnutnú súčasť prekladateľského procesu a prelína sa so všetkými žánrami. Reflexívnou interpretáciou sa vlastne vytvára «text o texte», teda druhotný text, ktorý sa potom materializuje výrazovými prostriedkami cieľového jazyka“ (2018, s. 22–23).

Iná slovenská translatologička, A. Huťková, vychádza v chápaní interpretačnej kompetencie prekladateľa z názorov J. Dolníka a E. Bajzíkovej, preto ich predstavíme ako prvé. Autorská dvojica zastáva presvedčenie, že „prirodzená interpretácia sa nemá chápať ako aktivita, zámerná činnosť, lež ako nevedomovaný, nezámerný, automatizovaný proces. Reflexívna je už zámernou, uvedomovanou jazykovou činnosťou, ktorou sa produkuje nový text, text nad pôvodným textom. Celkove sa dá povedať, že kým prirodzená interpretácia je súčasťou jazykového správania, reflexívna interpretácia je prejavom jazykovej činnosti“ (Dolník – Bajzík, 1998, s. 101). Autori však neohraničujú pôsobnosť interpretačnej kompetencie na oblasť translatológie, konkrétne na prekladový proces, ale rozširujú ju na jej pôsobenie v jazyku: „Interpretačná kompetencia je schopnosť používateľa jazyka usúvzťažniť štruktúru jazykových výrazov tvoriacich text so štruktúrou jeho znalostí relevantných pre porozumenie textu“ (Dolník – Bajzík, 1998, s. 107). Na základe rešeršných postupov sme dospeli k zisteniu, že tento výklad princípu interpretačnej kompetencie sa v slovenskom translatologickom kontexte presadil a jeho etablovanie je viditeľné v nespočetnom množstve štúdií, kde slúži ako východisko pre vysvetlenie interpretácie, ako aj ďalšej práce s textom. S názormi J. Dolníka a E. Bajzíkovej sa stotožňuje aj A. Huťková. Dodáva, že obe interpretačné kompetencie zahŕňajú obsahový aj zmyslový (pragmatický) komponent. Zdôrazňuje, že interpretačná kompetencia je individuálna a závisí od textových a mimotextových znalostí interpreta. Okrem samotnej interpretačnej kompetencie prekladateľa sa autorka venuje významu interpretácie v preklade rozsiahlejšie a pracuje s teóriami A. Popoviča, J. Košku alebo B. Hochela, ako aj s koncepciami vybraných zahraničných translatológov (Huťková, 2003, s. 37–47).

L. Šimon hovorí v súvisi s prekladovým procesom o **schopnosti hermeneutického postupu**. Myslí tým „schopnosť chápať konkrétne významy pomocou všeobecných (kontextuálnych) daností, a tie opäť aplikovať na pomenovania konkrétností. Hermeneutickým «kruhom» sa vlastne kopíruje proces prekladania a len týmto postupom môžeme dôjsť k platnejšiemu výsledku. [...] Formulácia v cieľovom jazyku má v podstate hermeneutický (interpretačný) charakter vyznačujúci sa nachádzaním prekladateľských riešení, ku ktorým

dochádzame po zvážení rôznych aspektov východiskového i cieľového textu“ (2004, s. 18–20). Autor teda u prekladateľa považuje za dôležité, aby disponoval znalosťami z umenia a teórie interpretácie textov a ovládal metódu odhaľovania skrytého zmyslu textu.

Napriek tomu, že J. Rakšányiová venuje prekladateľským kompetenciám značnú pozornosť, interpretačnú kompetenciu vo svojom kompetenčnom modeli neudáva. O interpretácii sa vyjadruje ako o metóde a uvádza ju medzi nevyhnutnosťami pre prekladateľskú profesiu. Podľa autorky by mal mať prekladateľ „istotu v metódach prekladateľskej práce (interpretácii, reprodukcii a produkcii textu)“ (2005, s. 46).

Z. Kraviarová nedefinuje priamo prekladateľské kompetencie, ale sumarizuje požiadavky na súčasnú profesiu prekladateľa. Pokiaľ ide o interpretačnú kompetenciu, vidíme prienik s autorkiným návrhom integrovať zahrnúť do výučby prekladu „reflexívnu interpretáciu odborného textu a jeho prekladovú analýzu, keďže jedine dokonalé pochopenie textu vo východiskovom jazyku sa môže stať východiskom pre adekvátny preklad. Je potrebné študentov upozorňovať na to, že tradičné prístupy k procesu prekladu, hoci boli vytvorené pre potreby umeleckého prekladu, je nutné aplikovať aj na odborný text“ (2013, s. 30). Interpretačnej kompetencii, resp. schopnosti prekladateľa interpretovať text sa v translatológii opodstatnene dlhodobo venuje značná pozornosť. Aktuálne, či aktualizované názory na túto schopnosť poukazujú na vybočenie z jej primárneho zaradenia do domény umeleckého prekladu a požaduje sa aj pri prekladaní odborných textov. A samozrejme, jej platnosť sa potvrdzuje ďaleko za hranicami translatológie, pretože priamo súvisí s používaním jazyka, a teda so všetkými doménami, kde je interpretácia nevyhnutná. K prezentovaným názorom na interpretáciu v prekladovom procese pripájame ešte dva, ktoré síce v tomto smere nehovoria o kompetencii, ale rovnako potvrdzujú jej význam. F. Miko uvažuje o preklade ako o umení nasledovne: „Umenie prekladu je potom predovšetkým umením interpretácie. Schopnosť rešpektovať cieľový jazyk je isto veľmi dôležitá, no ak sa na ňu pozeráme z hľadiska preložiteľnosti, jej dôležitosť sa vyjavuje iba dodatočne“ (2011, s. 46). A napokon nemožno nespomenúť názor D. Ďurišina, ktorým uzatvoríme prierez najznámejších a z rozličných hľadísk i najvýznamnejších názorov slovenských translatológov na schopnosť prekladateľa interpretovať text. Autor hovorí o recepčnej schopnosti prekladateľa a upozorňuje na náročnosť recepcie originálu, teda i jeho interpretácie, keďže „prekladateľ nemusí postihnúť pri dešifrovaní predlohy všetky danosti, ktoré ona obsahuje“ (1999, s. 23).

Ukážkami z *Revue svetovej literatúry* chceme význam interpretačnej kompetencie doložiť aj pohľadom z prekladovej praxe. Periodikum prináša kvantum recenzných príspevkov, v ktorých sa recenzenti vyjadrujú k interpretačnej kompetencii alebo naopak, k nekompetentnosti prekladateľa. Keďže kvalitný preklad podstatne závisí od náležitej interpretácie, je prirodzené, že recenzenti sa na tento aspekt prekladu zameriavajú. Prvou ukážkou recenzného príspevku je hodnotenie R. Bojničanovej. Autorkina recenzia je pre kritiku prekladu mimoriadne prínosná a možno ju bez váhania zaradiť k najkvalitnejším hodnoteniam prekladu, s akými sme sa pri ich analýze stretli. Publikovaná recenzia je zacielená na výber i preklad poézie J. R. Jiméneza. Autorka celú svoju výpoveď vsádza do kontextu posledného desaťročia, v ktorom vznikli preklady zo španielskej literatúry. Okrem už vydaných Jiménezových prekladov hodnotí aj prekladateľov skúsenostný komplex poukazujúc na jeho doterajšiu literárno-vedeckú aj teoretickú i praktickú prekladateľskú činnosť. Vybranou časťou recenzie chceme demonštrovať to, akým spôsobom sa autorke v hodnotení prekladu, ako aj jeho koncepcie, podarilo prirodzene skĺbiť pohľad na jazykovú a interpretačnú kompetenciu prekladateľa: „Táto koncepcia moderného umenia, cez ktorú L. Franek interpretuje Jiménezovu poéziu, je bližšie vysvetlená v časti Doslovu na strane 111. Prekladateľ preto nelipol na striktnom veršotepeckom preklade, ale išlo mu o zachytenie myšlienky v súlade s hudobnosťou verša [...]. Ďalšou prioritou prekladateľa bola presnosť slova. Nie náhodou si na pomenovanie celého výberu zvolil názov básne Básnik a slovo, ktorú možno chápať ako významovú os celého výberu. O presnosť slova, o «nahotu», teda «čistotu» poézie šlo básnikovi, keď sa zbavil všetkých nepotrebných a nenávidených rôb, a o ňu sa usiloval aj prekladateľ. Súlad medzi prekladateľom, básnikom a slovom sa zvlášť prejavil vo významovo význačných veršoch [...]“ (2016, s. 146). Toto súčasné pozorovanie dvoch prekladateľských kompetencií potvrdzuje naše východisko, že kompetenčný model je funkčný vo vzťahu k prekladovej kritike najmä vtedy, ak jednotlivé kompetencie tvoria organický celok a prekladateľ ich usúvzťazňuje.

Interpretačnú kompetenciu si všíma aj autorka E. Kenderessy v recenzii na dielo M. Eminesca *Krídla z vosku*: „Preklad dopĺňajú poznámky prekladateľky, kalendárium Eminescovho života a diela a záver. Vajdová v závere, treba dodať že prvom a jednom svojho druhu, opisuje množstvo relevantných literárno-historických, literárno-teoretických i spoločenských problémov, ktoré sa spájajú s autorovou tvorbou. Neobchádza ani

problematiku spomínaného kriticismu voči Eminescovej tvorbe. V poznámkach považovala autorka za potrebné vysvetliť významy niektorých básní alebo symbolov, no podotýkam, že v niektorých prípadoch jej snaha pomôcť čitateľovi s ich dešifrovaním vyznieva prehnane“ (2008, s. 126). V obidvoch ukážkach z recenzentského hodnotenia sa autorky k interpretačnej kompetencii prekladateľov vyjadrujú pozitívne. V druhom prípade dokonca akoby vysoký stupeň prekladateľkinej interpretačnej kompetencie prekážal a recenzentka vyjadruje pochybnosti voči preinterpretovaniu. Ak budeme tento druh interpretácie spolu s A. Popovičom chápať ako interpretáciu s určitým cieľom, môžeme ju klasifikovať ako pragmatickú a explikatívnu. Ak si ako východiskové kritérium zvolíme typ príjemcu, ide o literárnovednú (najmä literárnoteoretickú a literárnohistorickú) interpretáciu, ako aj o interpretáciu literárno-vzdelávaciu. Jednoznačne sa však prikloniť k názoru recenzentky alebo k postupu prekladateľky nie je jednoduché a možno ani žiaduce. Obe sú výbornými znalkyňami rumunskej literatúry i kultúry, preto je ich východisková pozícia vo vzťahu k Eminescovej tvorbe porovnateľná, minimálne za predpokladu, že obe berieme za poučeného čitateľa. Vo vzťahu k príjemcovi prekladu však nezaujali rovnaké stanovisko. Za prekladateľkiným úsilím možno vidieť snahu o sprístupnenie textu čitateľovi v maximálnej miere. Toto úsilie o vyťaženie textu recenzentka už natoľko neocceňuje. Dôvodom prekladateľkinho postupu môže byť zameranie prekladu na čitateľa v duchu Hrdličkovej vízie tohto javu, ktorý hovorí, že okrem globálneho zamerania umeleckého prekladu na čitateľa sa vo vede o preklade uvažuje aj o jeho parciálnych spôsoboch. Tie sa v rozličnom počte a v rozličnej miere uplatňujú v komplexnej orientácii prekladu na čitateľa. Ide o orientáciu prekladu na čitateľa na ideovej, jazykovej, žánrovej, priestorovej a časovej osi, ako aj o zameranie podľa veku čitateľa (2014, s. 33–34). Aj napriek prípadným výhradám o orientácii prekladu na čitateľa v prípade druhej ukážky z recenzie, nemožno prekladateľke uprieť, že preukazuje nielen vysokú úroveň interpretačnej kompetencie, ale v úzkej nadväznosti aj úroveň kultúrnej kompetencie, v nemalej miere podporených kompetenciou rešeršnou, ktorá bude predmetom nášho záujmu v nasledujúcej kapitole.

Stať venovanú interpretačnej kompetencii prekladateľa uzavrieme sumárom najdôležitejších charakteristík, ktoré ju determinujú:

- ide o súbor postupov, ktoré pomáhajú prekladateľovi odhaľovať významový invariant pôvodného textu a odhaliť všetky textovo a kontextovo fixované významy,

- jej uplatňovanie predstavuje pre prekladateľa kognitívny, nie intuitívny alebo imaginatívny proces,
- umožňuje prekladateľovi uvedomiť si, že interpretačné východisko autora a interpretačné stanovisko prekladateľa nie sú totožné,
- nepatrí k doménam umeleckého textu, ale tvorí nevyhnutnú súčasť každého prekladateľského procesu a prelína sa so všetkými žánrami,
- je individuálna a závisí od textových a mimotextových znalostí interpreta, ktorý nemusí dešifrovať všetky danosti predlohy,
- umožňuje chápať konkrétne významy pomocou kontextových daností, a tie opäť aplikovať na pomenovania konkrétností.

Okrem uvedených charakteristík, ktoré recenzenti v súvislosti s interpretačnou kompetenciou uvádzali ako najfrekvencovanejšie, považujeme za potrebné zdôrazniť aj jednu z charakteristík, ktorú sme spozorovali zvlášť pri výskume jej praktického uplatňovania a jej sledovania zo strany recenzentov. Ide o jej komplementárnu povahu, či priam kompatibilitu, a to najmä s jazykovou a kultúrnou kompetenciou prekladateľa.

5. Rešeršná kompetencia. Verifikačná kompetencia

Neodmysliteľnou súčasťou prekladateľskej práce je rešerš. *Krátky slovník slovenského jazyka 4* túto lexikálnu jednotku definuje ako:

rešerš -e ž. odb.

1. vyhľadávanie údajov na istú tému v publikovanej literatúre,
2. takýto prehľad údajov²³.

V translatológii patrí rešeršná metóda k základným, nevyhnutným postupom. Bez rešerše, teda bez zisťovania faktov, údajov a bez overovania informácií si prekladateľ nemôže byť úplne istý, že každý zvolený ekvivalent je náležitý, že zodpovedá originálu a v kontexte je funkčný. To, aký typ informácií potrebuje prekladateľ overiť a aká je frekvencia ich overovania, je už samozrejme individuálnou záležitosťou a závisí od jeho skúsenostného komplexu, ovládania jazyka, orientácie v odbore, do ktorého je text zaradený a pod. Rešeršná kompetencia prekladateľa priamo odkazuje na ďalšie, a síce súčasne preveruje prinajmenšom jazykovú, interpretačnú a kultúrnu kompetenciu prekladateľa. Nejedná sa pritom len o preklad odborných textov a rešeršná kompetencia sa nespája len s terminológiou jednotlivých vedných oblastí alebo s pochopením odbornej zložky textu, ale napríklad aj s intertextualitou, alúziami, či s kultúrnymi referenciami. Rešerš je súčasťou celého prekladateľského procesu.

V predchádzajúcej kapitole sme sa v súvislosti s interpretačnou kompetenciou zmieňovali o prekladateľskom procese a o jeho fázach. Ten možno rozdeliť do dvoch základných etáp. Prvou je fáza receptívna. Spočíva v lektúre a v analýze východiskového textu. Po nej nasleduje produktívna fáza prekladu, čo značí, že ide o jeho realizáciu. Rešerš sa v translatológii viaže predovšetkým k prvej prekladovej fáze, čiže k činnostiam súvisiacim

²³ Dostupné na internete:

<http://slovniky.korpus.sk/?w=re%C5%A1er%C5%A1&s=exact&c=E2f5&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=ss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=ber nolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=no un&d=ie=utf-8&oe=utf-8#> [Cit. 7. mája 2018].

hlavne s pripravovaním sa na realizáciu transferu, avšak tieto dva procesy nie je možné striktne oddeliť. Sú vzájomne prepojené. Produktívna fáza prekladu neraz vyžaduje opätovnú analýzu a jej prislúchajúcu rešeršnú činnosť. Rešerš ako taká je teda prítomná počas celej produkcie prekladu.

Rešeršná kompetencia ako jedna z prekladateľských kompetencií sa v modeloch súborov prekladateľských kompetencií v prácach slovenských translatológov nezvykne objavovať tak často, ako je tomu napr. v prípade jazykovej, interpretačnej alebo kultúrnej kompetencie. Väčšinou sa rešerš spomína ako súčasť prekladových etáp, avšak nie všetci ju považujú za samostatnú prekladateľskú zručnosť, a zrejme preto sa jej v komparácii s vyššie uvedenými kompetenciami ani nevenuje toľká pozornosť. Podrobne rozpracovanú štúdiu zacielenú na rešerš ponúka M. Dvorecký. K rešerši a k jej problematike sa vyjadruje v kapitole publikácie *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* (2009). V kapitole nazvanej *Prekladateľská analýza alebo Ako sa zoznámiť s východiskovým textom* ju prezentuje ako nevyhnutnú súčasť prekladateľskej analýzy a pre ilustráciu uvádza i tvrdenie U. Kautza, podľa ktorého rešerš predstavuje až dve tretiny celkovej prekladateľovej práce (in: Dvorecký, 2009, s. 228). Autor vidí prekladateľský proces v nasledujúcich krokoch:

„1. prijatie východiskového textu a zadania,

2. porozumenie východiskového textu,

3. analýza východiskového textu a **rešerš**,

4. syntetizácia cieľového textu,

5. redigovanie cieľového textu,

6. skompletizovanie prekladu do cieľovej podoby“ (2009, s. 228).

M. Dvorecký pod rešeršou rozumie „vyhľadávanie, konzultáciu a overovanie vecných a jazykových informácií“ (2009, s. 228). Rešerš sa podľa autora realizuje viacerými spôsobmi. Zahŕňa prácu s printovými a elektronickými slovníkmi, ďalej prácu s paralelnými textami a ďalšími pomocnými textami, prácu s glosármi, ako aj spoluprácu s konzultantmi. Práca so slovníkmi prebieha v nasledujúcej schéme: identifikácia prekladateľského problému, rozhodnutie prekladateľa použiť pri riešení problému slovník, identifikácia príslušnej problematickej lexémy, výber vhodného typu slovníka, nájdenie príslušného heslového slova, nájdenie potrebných informácií o heslovom slove a napokon adekvátne použitie nájdených informácií v kontexte (vo východiskovom alebo v cieľovom texte). Medzi pomocné texty

v prekladateľstve M. Dvorecký zaradzuje paralelné texty, encyklopedické texty a modelové texty. Paralelný text charakterizuje ako autentický nepreložený text. Je napísaný v cieľovom jazyku a tematicky je rovnaký ako východiskový text alebo mu je podobný. Slúži ako zásobáreň k informáciám terminologického charakteru, k informáciám o mikroštruktúre alebo makroštruktúre textu, teda k textovým konvenciám, ako aj k obsahovej kombinovateľnosti jazykových znakov, čiže kolokáciám. Encyklopedické texty slúžia na vyhľadávanie informácií vo východiskovom aj v cieľovom jazyku. Obsahujú informácie súvisiace s témou prekladateľského zadania, ktoré umožňujú porozumieť originálnemu textu. Modelové texty sú podľa autora *de facto* paralelné texty, ktorých podoba s východiskovým textom je natoľko zjavná, že ich možno použiť ako vzorové texty. Ich podobu vidieť na úrovni mikroštruktúry i makroštruktúry a v niektorých prípadoch sú modelové východiskové a cieľové texty identické, napr. kuchárske recepty, návody na použitie a pod. K rešerši patrí taktiež práca s glosármi a s databázami. Glosáre zhromažďujú terminologické informácie z vedných odborov a to prevažne v štruktúre: termín v základnej forme, synonymá, skrátené formy, ekvivalent v cudzom jazyku, miera akceptovateľnosti termínu, gramatické informácie, definície i kontext. K rešerši autor prirodzene zaradzuje i spoluprácu s konzultantmi, ktorú odôvodňuje predovšetkým obmedzeniami paralelných textov i glosárov. Tie vyplývajú z limitovaného rozsahu. V prípade ťažkostí s prekladom je podľa autora ideálnou konzultácia s autorom textu, čo však nie je vždy možné. Aj v takom prípade jestvuje možnosť konzultácie, a to s odborníkmi v danej oblasti v cieľovej kultúre (Dvorecký, 2009, s. 228–234).

Po tejto detailnej deskripcii rešerše a jej význame v prekladateľskej činnosti budeme k pertraktovanej téme prezentovať názory slovenských translatológov.

L. Šimon sa na margo prekladateľských schopností zisťovať a overovať informácie vyjadruje ako o schopnosti prekladateľa „hľadať a nájsť relevantné špecifické informácie potrebné na realizáciu konkrétneho prekladu. Napríklad pri pretlmočení technologického procesu je prinajmenšom vhodné, ak prekladateľ okrem pochopenia jeho jazykovej podoby chápe aj samotný proces. Napokon ani pri prekladoch fiktívnych textov sa nevyhneme intímnej znalosti prostredia, v ktorom sa odohráva napríklad epický text. Spomínanú schopnosť by sme mohli nazvať napríklad rozhládenosťou, ba aj sčítanosťou a nadobúda sa postupne za roky prekladateľskej praxe“ (2004, s. 20). Autor rešeršnú kompetenciu

neohraničuje prekladaním odborných textov, ale rozširuje ju aj na pôsobnosť v preklade umeleckých textov.

Ďalšou autorkou, ktorá sa vyjadruje k schopnosti prekladateľa vyhľadávať a overovať informácie, je J. Rakšányiová. Treba však uviesť na správnu mieru, že hoci príslušné kompetencie zaradzuje do súboru prekladateľských kompetencií, odčleňuje ich a charakterizuje ako kompetencie, ktoré majú doplnkový význam. **Rešeršnú kompetenciu** nedefinuje a **verifikačnú kompetenciu** definuje ako „schopnosť orientácie a hľadania v prameňoch najrôznejšieho druhu a zdrav[ú] kritickosť a nedôverčivosť pri overovaní výsledku prekladateľskej práce“ (Rakšányiová, 2005, s. 14). Pod verifikačnou kompetenciou teda nechápe len overovanie informácií pred realizáciou prekladu, či počas neho, ale aj overovanie výsledného translátu.

Z. Kraviarová sa na margo **rešeršnej kompetencie** prekladateľa vyjadruje ako o schopnosti prekladateľa narábať so získanými informáciami a overovať ich. Túto schopnosť kladie na úroveň ostatných kompetencií, z čoho možno dedukovať, že ich na rozdiel od predchádzajúcej autorky považuje za rovnocenné. „Po absolvovaní formálneho prekladateľského vzdelania by mal byť [prekladateľ] schopný komunikovať s klientom, zistiť, čo potrebuje, vypracovať cenovú ponuku. [...] Musí byť schopný vyhľadávať a overovať terminológiu, posúdiť spoľahlivosť zdrojov, konzultovať nejasné termíny“ (2014, s. 68). Z. Kraviarová sa k rešerši vyjadruje aj prostredníctvom požiadaviek na prekladateľa dneška, pričom jednou z možností, ako požiadavky splňať, je ich získavanie už počas štúdia. Navrhuje preto počas štúdia odborného prekladu zaradiť do praktického nácviku prekladu „prácu s terminologickými zdrojmi a metódy efektívneho vyhľadávania a overovania terminológie, nestačí zdôrazniť, že termíny treba overovať v paralelných textoch, je to zručnosť, ktorú treba pravidelne cvičiť a zdokonaľovať. V dnešnej dobe prekladateľ čelí neprebernému množstvu informácií, v ktorých je nutné sa vedieť orientovať a správne si vybrať“ (2013, s. 31) a rovnako zdôrazňuje aj „nevyhnutnosť konzultácie s odborníkom, najmä v prípade technických a iných vysokoodborných textov. Rešpektovanie odbornosti v ideálnom prípade vyústi do špecializácie prekladateľa, ktorá sa mu stane konkurenčnou výhodou“ (2013, s. 31).

Rešeršnú kompetenciu z pozície úradného prekladateľa a tlmočníka definuje aj M. Štefková: „Ide o schopnosť získavať a ďalej spracúvať informácie, schopnosť efektívne nadobúdať doplnkové jazykové a odborné znalosti, ktoré sú nevyhnutné na pochopenie

východiskového textu a produkciu cieľového textu. Táto kompetencia zahŕňa aj skúsenosti s používaním rešeršných techník a schopnosť uplatnenia vhodných stratégií na efektívne využívanie dostupných informačných zdrojov [...]“ (2018, s.167–168). Autorka okrem schopnosti prekladateľa vyhľadávať informácie upozorňuje aj na nový fenomén, ktorý je vzhľadom na rok publikovania štúdie už naplno aktuálny, všadeprítomný a ovplyvňuje prekladateľskú prácu. Ide o narastajúce, bezprostredne dostupné a v podstate nekontrolovateľné množstvo informácií, ktoré možno získať on-line. Súčasný stav je neporovnateľný so situáciou napr. spred jednej či dvoch dekád. Práve naň upozorňuje aj posledná autorská dvojica, ktorej názor na rešeršnú kompetenciu prinášame.

E. Gromová a D. Müglová sa k danej problematike vyjadrujú nasledovne: „[...] **rešeršná kompetencia** nadobúda v súčasnosti nový rozmer. Kým donedávna sa prekladateľ opieral len o overené, spravidla printové zdroje, dnes sa občas iluzórne domnieva, že internetové vyhľadávače, napr. Google sú rozprávkovým vlasom deda Vševeda. Prax je však iná. Otázka dôveryhodnosti terminologických, faktografických či iných zdrojov je dnes ešte aktuálnejšia. Ďalšou kompetenciou prekladateľa sa stáva selekcia ich validity“ (2018, s. 23). Okrem vyhľadávania informácií autorky zvlášť v dnešnom kontexte upozorňujú aj na význam ich triedenia a selekcie, ako aj na potrebu overovania ich skutočnej informačnej platnosti.

Príklady z praxe poukazujúce na rešeršnú kompetenciu sme excerpovali z periodika *Kritika prekladu*. V *Revue svetovej literatúry* sme sa v ročníkoch XXXVI (r. 2000) – LIV (r. 2018) s relevantnejším hodnotením rešeršnej kompetencie nestretli. V niektorých príspevkoch sa vyskytli zmienky recenzentov resp. ich rady typu „prekladateľ si mohol informáciu overiť“, no nevenujeme im dôraznejšiu pozornosť, pretože išlo o všeobecné konštatovania bez doloženej analýzy konkrétneho prekladateľského riešenia a príslušného problému. Výpovednejšie k našej téme boli rozsiahle štúdie v periodiku *Kritika prekladu*, v ktorých sa autori k rešeršnej kompetencii prekladateľa vyjadrovali v podrobnej analýze translátu zacielenej zväčša na všetky jeho roviny, a teda aj na prekladateľské kompetencie.

Prvým príkladom je komentár I. Lalíka, ktorý vyjadruje sklamanie z nekoordinovaného postupu pri preklade seriálu o leteckých katastrofách. Zlyhanie prekladateľov zaznamenal práve na úrovni rešeršnej a verifikačnej kompetencie: „Príspevok aj formou kritiky prekladu prezentuje potrebu a dôležitosť kompetencií prekladateľa. Ako môžeme na príkladoch vidieť, pri prekladateľskej práci je dôležité nielen dokonale ovládať cudzí a materinský jazyk, ale aj

vedieť riešiť problémy, vyhľadávať a overovať informácie. Zarážajúca je aj častá nejednotnosť, nekonzistentnosť prekladu – rôzne prekladateľské riešenia pri preklade rovnakých pojmov či celých výpovedí, a to buď v rámci jednej časti seriálu, alebo medzi rozdielnymi časťami (napr. po sebe nasledujúcimi). Pravdepodobne je to spôsobené neexistujúcou spoluprácou medzi viacerými prekladateľmi, ktorí zároveň prekladajú rôzne časti seriálu. Ťažko súdiť, či uvedené preklady vznikli nekompetenciou prekladateľa, podcenením originálneho textu, prípadne z časových alebo finančných dôvodov“ (2013, s. 43). Prostredníctvom uvedeného príkladu možno argumentovať, že hoci poniektorí translatológovia považujú rešeršnú kompetenciu za doplnkovú, aj jej nízka, či naopak výborná úroveň, môže výrazne ovplyvniť kvalitu prekladu, podobne ako ostatné prekladateľské kompetencie.

Druhou ukážkou je kritická analýza M. Urbánkovej, ktorá v rozsiahlej a podrobnej kritike prekladu poukazuje aj na verifikačnú kompetenciu prekladateľky. Neoverením potrebných skutočností sa jej zásluhou do textu prekladu nedostali informácie priamo súvisiace s ústrednou témou publikácie, ktorú prekladala. Dôsledkom je zníženie výpovednej hodnoty textu. Autorka kritiky popisuje skúsenosť s prekladom: „Analyzovanie oboch textov na báze komparácie nám umožnilo odhaliť prekladateľkine problematické miesta, ale taktiež aj miesta, v ktorých ukázala svoje kvality. Prinášame pomerne široké spektrum prekladateľských problémov a riešení, z ktorých vyniká najmä pasáž venovaná prekladu knižných a filmových názvov. Vychádzajúc zo skutočnosti, že celá monografia sa venuje predovšetkým filmovej tvorbe Woodyho Allena, považujeme však za najväčší nedostatok Jurečkovej prekladu práve to, že nevenovala dostatočnú pozornosť overeniu existujúcich preložených názvov filmov či kníh, ktoré sú v monografii zastúpené“ (2017, s. 44).

Tieto dva úryvky navyše potvrdzujú aj novú skutočnosť, na ktorú netreba zabúdať najmä v súčasnom prekladateľskom habite. Pribúdanie informácii, jednoduchšie získanie prístupu k nim a tým aj možnosť ich overovania sa netýka len prekladateľa. Adresátom informačnej explózie je každý, kto má záujem alebo potrebu zistiť nové fakty alebo overiť vžitú názory a presvedčenia. Každý čitateľ má aktuálne možnosť verifikovať čokoľvek, čo ho v preklade zaujme alebo upúta jeho pozornosť. Chyby vzniknuté dôsledkom nedostatočného uplatňovania rešeršnej a verifikačnej kompetencie preto dokonca môžu byť pre bežného

čitateľa v texte jednoduchšie detegovateľné a markantnejšie než chyby jazykového alebo lexikálneho charakteru.

V závere kapitoly sumarizujeme podstatné črty rešeršnej kompetencie:

- zahŕňa prácu s printovými a s elektronickými slovníkmi, prácu s paralelnými textami a s ďalšími pomocnými textami, prácu s glosármi, ako aj spoluprácu s konzultantmi,
- umožňuje hľadať a nájsť relevantné špecifické informácie potrebné na realizáciu konkrétneho prekladu odborného aj umeleckého textu,
- predstavuje schopnosť orientácie a hľadania v rozličných prameňoch, pričom kritickosť a nedôverčivosť sa netýka len získaných informácií, ale aj výsledku prekladateľskej práce,
- zahŕňa selektovanie zdrojov a schopnosť kvalifikovania ich validity.

Napriek tomu, že sme sa v prácach slovenských translatológov stretávali poväčšine s vymedzením **rešeršnej kompetencie** a v jednom prípade aj **verifikačnej kompetencie**, dospeli sme k záveru, že rešeršná a verifikačná kompetencia, ako už indikuje ich označenie, nie je to isté. Keďže však obe spolu úzko súvisia, danú prekladateľskú zručnosť by sme nazvali **rešeršnou a verifikačnou kompetenciou**. Primárny rozdiel medzi rešeršnou a verifikačnou kompetenciou spočíva v tom, že kým rešeršná kompetencia predstavuje schopnosť prekladateľa vyhľadávať informácie najmä v prípade, ak ide o jemu neznámu tému, prípadne disponuje len orientačnou znalosťou k nej, verifikačná kompetencia sa vzťahuje k overovaniu už získaných informácií, znalostí a vedomostí, ak obozretnosť prekladateľa súvisiaca s informačným boomom (v prípade pochybností, váhania alebo anticipácie) vedie k overovaniu danej skutočnosti a až potom k jej integrovaniu do textu pre cieľového recipienta. Definície či charakteristiky oboch kompetencií, ktoré sme získali prostredníctvom štúdií viacerých slovenských translatológov poukazujú na to, že sa vzájomne preskupujú. Na jednej strane to možno chápať ako generalizáciu deskripcie narábania s informáciami, na druhej strane to indikuje ich prirodzenú prepojenosť. Táto dvojjednosť signalizuje, že obe kompetencie spolu úzko súvisia, preto navrhujeme v ich označení ponechať oba determinanty, no súborne nimi označiť jednu, nie dve kompetencie.

6. Kultúrna kompetencia

Skôr, než sa začneme detailnejšie zaoberať kultúrnou kompetenciou, musíme poukázať na terminologickú nejednotnosť v jej pomenovaní. Keďže jednotliví translatológovia používajú termíny kultúrna kompetencia, interkultúrna kompetencia a kulturologická kompetencia vždy vo vzťahu k tomu istému pojmu, nazdávame sa, že ich možno pokladať za synonymné. Vymedzenie obsahu pojmu, výklad významu termínov s uvedením základných znakov sú totiž temer totožné.

Ak na preklad nazeráme ako na sprostredkovanie informácií medzi dvoma kultúrami, musíme vychádzať z predpokladu, že sprostredkovateľ je takýto transfer schopný zabezpečiť. Sprostredkovateľ, teda prekladateľ, sa pohybuje v priestore minimálne dvoch kultúr, a to v priestoroch kultúry východiskovej a cieľovej, avšak nie je ničím výnimočným, ak sa pri prekladaní stretáva s textom, ktorý síce vychádza z konkrétneho kultúrneho prostredia, no obsahuje viacero rozličných kultúrnych kódov, ktoré odkazujú na ďalšiu alebo ďalšie kultúry. V takom prípade má do činenia s multikultúrnosťou, čo v súčasnosti vonkoncom nie je neobvyklým javom. Otázka, ktorá sa v tejto súvislosti vynára, znie: *Ako s kultúrnymi kódmi pracovať?* A nezostávame len pri tejto otázke, naopak, postupne sa ich objavuje omnoho viac a smerujú k odpovediam, že ak chce prekladateľ zabezpečiť kvalitný transfer, je nevyhnutná teoretická príprava. Prekladanie kultúrnych referencií od prekladateľa vyžaduje vyriešenie nasledujúcich troch skutočností, ktorými sú:

1. dekódovanie a identifikácia kultúrnych referencií v texte – interkultúrna skutočnosť,
2. systematizácia postupov, za pomoci ktorých bude realizovaný ich transfer,
3. preklad kultúrnych referencií pre cieľovú kultúru – intrakultúrna skutočnosť.

Z uvedeného postupu vyplýva, že výziev spojených s prekladom kultúrnych referencií je niekoľko. S prvou a zároveň s jednou z najnáročnejších úloh, s ktorými je prekladateľ pri transfere kultúrnych reálií konfrontovaný, je ich identifikovanie v texte. Máme na mysli tie, ktoré nie sú v texte prvoplánové, viditeľné, jasne detegovateľné, prípadne všeobecne rozšírené

a dobre známe aj za hranicami východiskovej kultúry. No ani ich transfer tých známejších a jednoduchšie identifikovateľných nemusí byť bezproblémový či rutinný. O to viac pozornosti treba venovať tým kultúrnym referenciám, ktoré sú v texte prítomné implicitne, nemusia byť ani vypovedané, no vyplývajú zo situácií uceleného radu dejových udalostí v časovom a príčinnom slede. Ak ich v lepšom prípade prekladateľ v texte odhalí, jeho ďalšou úlohou je rozhodnúť sa pre postup, pomocou ktorého ich priblíži recipientovi cieľovej kultúry a pristúpi napokon k ich prekladu. Druhým krokom je teda systematizácia postupu kombinácie postupov možných pri preklade kultúrnych referencií do cieľového jazyka a kultúry. O potrebnú teoretickú základňu venovanú danej téme nemá prekladateľ núdzu. Vzťah kultúry a prekladu je predmetom záujmu teoretického translatologického výskumu už niekoľko desaťročí, a to samozrejme aj v českom a slovenskom prostredí. Uvádžame niekoľko vybraných kategórií, v ktorých dominuje kultúra ako jeden z ústredných problémov prekladu: *cudzia kultúra v preklade / domáca kultúra v preklade, čas kultúry v preklade, faktor kultúry v preklade, spoločensko-kultúrna úroveň prekladu, kultúrny pól* (A. Popovič, 1975), *kultúrne narážky* (B. Ilek, 1981) alebo *funkcia prekladu v národnej kultúre* (J. Levý, 1983). Posledným tretím krokom je realizácia prekladu kultúrnych referencií, či výstižnejšie, spôsob ich priblíženia recipientovi v cieľovej kultúre. Jestvuje viacero možností, ako ich čitateľovi podať. Konkrétne prekladateľské riešenia sú výsledkom zložitého rozhodovacieho procesu, v ktorom musí brať prekladateľ do úvahy viaceré aspekty, akými sú napr. funkcia textu, cieľový recipient alebo vzťah východiskovej a cieľovej kultúry²⁴. Prekladateľ sa v tejto fáze práce

²⁴ V translatológii patrí k najznámejším schéma prekladateľských postupov autorskej dvojice J.–P. Vinay (1910 – 1999) a J. Darbelnet (1904 – 1990). Vychádzajú z konceptu jednotky prekladu ako jednotky zmyslu, čím môže byť syntagma alebo skupina slov, ktoré treba prekladať naraz, nie ako jednotlivých slov. Autori sumarizujú celkom sedem prekladateľských postupov, pomocou ktorých možno realizovať preklad kultúrnych referencií do cieľovej kultúry. Delia ich do dvoch kategórií. Ide o priamy (doslovný) preklad a nepriamy preklad. Každá kategória vyžaduje konkrétne prekladateľské postupy.

I. Priamy (doslovný) preklad:

1. Výpožička.

Ak sa v texte objaví slovo, ktoré v cieľovom jazyku chýba, jeho podoba sa ponechá vo východiskovom jazyku. Pre vysvetlenie používa prekladateľ možnosť poznámky pod čiarou, kde slovo vysvetlí. Druhá možnosť je ponechať slovo priamo v texte, bez vysvetlenia, pretože jeho význam bude možné pochopiť z kontextu. Ako príklady autori uvádzajú lexikálne jednotky kuskus, paella, sauna, sci-fi.

2. Kalk.

Pod kalkom rozumieme doslovne preložený originál, bez ohľadu na cieľovú kultúru. Príkladom autorov je španielske *privado* v zmysle vstup zakázaný, ktoré by sa do angličtiny preložilo ako *private*.

3. Doslovný preklad.

Doslovný preklad má blízko ku kalku. Nie vždy je možné takýto transfer realizovať. Zväčša je to možné medzi jazykmi z jednej jazykovej skupiny ako napr. španielčina – francúzština – taliančina. V prípade iných jazykových

pozerá na transfer kultúrnych referencií ako na intrakultúrnu skutočnosť a rozhodovací mechanizmus prispôsobuje cieľovej kultúre.

Kultúra a kultúrne referencie sú v teoretickej vede o preklade i v prekladovej praxi permanentne prítomné. Prekladateľ sa s nimi učí narábať počas celej svojej aktívnej činnosti. Doslovy v preložených knihách, teoretické štúdie prekladateľov alebo napr. publikované rozhovory s nimi potvrdzujú, že budovanie kultúrnej kompetencie je celoživotnou záležitosťou a aj skúsený prekladateľ je obozretný, či skôr naopak – čím viac skúseností prekladateľ má, tým viac si uvedomuje zradnosť transferu kultúrnych reálií do cieľového translátu. Kultúra kompetencia prekladateľa je istým spôsobom zjednocujúcou kompetenciou. Z tohto predpokladu budeme pri jej analýze vychádzať, a to so snahou poukázať na jej priamu súvislosť a aj závislosť vo vzťahu k ostatným kompetenciám. Úvodný príklad M. Andričíka (2013, s. 77) zameraný na problematiku prekladu citátov danú skutočnosť výstižne demonštruje: „Pri ňom [preklade citátov] výrazne vystupuje do popredia literárne vzdelanie prekladateľa a jeho kultúrny rozhl'ad. Ani tie však niekedy nemusia stačiť na rozpoznanie najmä skrytých citátov a alúzií. Pripusťme však, že dnešný prekladateľ obklopený modernými informačnými zdrojmi (internet, rozličná referenčná literatúra v knižnej podobe i na CD-ROM) má v tomto oproti prekladateľovi z päťdesiatych rokov 20. storočia obrovskú výhodu spočívajúcu hlavne v rýchlosti získania potrebnej informácie.“²⁵ Preklad citátov dokumentuje,

kombinácií to môže byť náročnejšie, predsa však takéto možnosti existujú. Príklad autorov je otázka v angličtine a vo francúzštine *Where are you? / Où êtes-vous?*

II. Nepriamy preklad:

4. Transpozícia.

Časť textu sa nahradzuje, avšak za podmienky zachovania zmyslu výpovede. Príkladom je oznámil svoj návrat namiesto oznámil, že sa vráti.

5. Modulácia.

Pod moduláciou sa myslí zmena obsahu výpovede vyplývajúca zo zmeny uhla pohľadu. Moduláciu je možné použiť, ak preložená veta v cieľovom jazyku, hoci gramaticky správna, nevyznieva prirodzene, pretože sa v takej podobe nepoužíva. Modulácie sú povinné a nepovinné, pričom príkladom povinnej modulácie je preklad anglického *the time when* do francúzskej podoby *le moment où*.

6. Ekvivalencia.

Ide o použitie úplne odlišných štylistických prostriedkov. Využíva sa hlavne pri opise mimojazykových skutočností, keď nie je nevyhnutné použiť analógiu. Typickým príkladom ekvivalencie sú príslovia. Autori uvádzajú francúzsko-španielsku dvojicu *à bon entendeur salut / con pocas palabras basta*, v slovenčine preložené ako *chytrému napovedz, hlúpemu dopovedz*.

7. Adaptácia.

Využíva sa, ak objekt alebo jav vo východiskovom jazyku neexistuje v cieľovom jazyku. Príkladom je podoba chleba. V každej kultúre je iná, chuť, tvar a ingrediencie sa odlišujú. V takomto prípade hovoríme o ekvivalencii javov (in: Koželová, 2017, s. 67–69).

²⁵ Pri preklade citátov prekladateľ skutočne preukazuje svoju úroveň kultúrnej kompetencie. M. Andričík uvádza niekoľko úloh, ktoré preverujú prekladateľovu kultúrnu kompetenciu: „1. odhadnúť, či ich slovenský čitateľ bude

že väzbu medzi rešeršnou a verifikačnou kompetenciou a kultúrnou kompetenciou prekladateľa nemožno prehliadnuť.

Okrem vyššie spomínaných troch základných krokov spojených s identifikáciou a transferom kultúrnych referencií v texte treba pripomenúť, že z hľadiska chápania prekladového procesu skrz recepčnú a produktívnu fázu, neprebíha narábanie s kultúrnymi referenciami izolovane. Jedna fáza overuje ďalšiu. Závisí od prekladateľovej kultúrnej kompetencie, akým spôsobom reálie preveria jeho schopnosť pracovať na úrovni dvoch alebo viacerých kultúr.

Podobne, ako sme konštatovali pri interpretačnej kompetencii prekladateľa, aj interkultúrna, kulturologická či kultúrna kompetencia je frekventovanou témou translatologických štúdií. Problematike prítomnosti kultúry vo východiskovom texte i prekladu ako kultúrnej záležitosti sa venujú mnohí slovenskí translatológovia. Z chronologického hľadiska predchádza stanoveniu a definovaniu kultúrnej kompetencie výdatný výskum. A. Popovič sa problematike kultúrneho faktoru v preklade venuje na viacerých miestach svojich diel. Definuje spoločensko-kultúrnu „úroveň prekladu [ako] kultúrny preklad, vyplývajúci z hodnotenia prekladu vzhľadom na možnosti pretvárania prijímaného kultúrneho kódu“ (1975, s. 288). Ak príjem akéhokoľvek diela prebieha podľa schémy komunikačného reťazca *autor* → *dielo* → *príjemca*, pri uvažovaní o preklade ako o jednej z foriem interkultúrnej komunikácie treba v komunikačnom reťazci sprítomniť aj prekladateľa. V tomto prípade bude komunikácia medzi autorom a príjemcom v cieľovej kultúre vyzeráť nasledovne:

autor → *pôvodný text* → *prekladateľ* → *preložený text* → *recipient*.

Na túto skutočnosť upozorňuje A. Popovič už v diele *Teória umeleckého prekladu* (1975) a do schémy komunikačného reťazca navyše dopĺňa element komunikačného aktu:

„*autor* → *text_o* → *príjemca* → *akt prvotnej literárnej komunikácie*
prekladateľ → *text_p* → *príjemca_p* → *akt druhotnej (meta)literárnej komunikácie*“
(1975, s. 49).

Autor si v interkultúrnej situácii všíma pozíciu prekladateľa: „V tejto komunikačnej schéme vystupuje prekladateľ dvojako: raz ako znovurealizátor prvotnej literárnej

poznať, 2. ak nie, zvážiť, či je potrebné mu o nich podávať dodatočnú informáciu, 3. ak áno, buď vyhľadať a použiť kanonizovaný preklad daného citátu, 4. alebo ak nejestvuje, preložiť ho a prípadne uviesť informáciu o zdroji“ (2013, s. 77).

komunikácie (závislosť prekladateľa od pôvodného autora), po druhý raz ako realizátor nového komunikačného aktu“ (1975, s. 49). Preklad je teda novým komunikačným aktom a pôvodcom novej komunikácie je prekladateľ. Je pôvodcom – sprostredkovateľom, ktorý vytvára nový text, berúc do úvahy minimálne dve kultúry, a to východiskovú aj cieľovú, ako aj ďalšie pridružené kultúry, ktoré sa vyskytujú vo východiskovom texte a referujú o ďalších kultúrach. A. Popovič prekladateľa označuje za subjekt a expedienta literárneho komunikátu, ktorý má možnosť tvorivého rozhodovania sa. Upozorňuje aj na kultúrny kód textu a na limity tvorivého rozhodovania sa. Tieto možnosti sú samozrejme väčšie u autora, pretože prekladateľ expeduje už len skutočnosť zafixovanú v texte a k „pozatextovej skutočnosti“ (1975, s. 51) sa môže dostať už len cez text a musí ju akceptovať ako takú. Meniť ju môže iba ak si to vyžadujú interpretačné reálie originálu a „keď sa prekladateľ odvoláva na reálie a na iné fakty skutočnosti z kultúrnej sféry príjemcu prekladu, vtedy prekračuje textovú ontológiu a vstupuje do mimotextovej ontológie (1975, s. 51). V tom istom diele venuje A. Popovič faktoru kultúry v preklade aj podkapitolu *Medzikultúrny faktor v preklade* (1975, s. 186–203). Vychádza z príkladu Lotmanovej opozície $my \leftrightarrow oni$ ²⁶ a na príklade existencie napätia medzi originálom a prekladom vysvetľuje, že: „každý preklad v menšej alebo väčšej miere odráža toto napätie medzi dvoma prekladovými kultúrnymi princípmi. Toto napätie v rámci prekladateľskej komunikácie označujeme termínom medzipriestorový činiteľ v preklade. Úlohou prekladateľa je vyrovnávať medzipriestorový faktor“ (Popovič, 1975, s. 188). A. Popovič samozrejme do pojmového aparátu neinkorporuje termín *kultúrna kompetencia*, ale od prekladateľa očakáva, že pri realizácii transferu bude mať medzikultúrny faktor na zreteli a bude sa usilovať o taký cieľový text, ktorý by napätie medzi aktivitami dvoch kultúrnych prostredí vyrovnal. Posledná

²⁶ „Opozícia $my - oni$, ktorá vzniká stanovením hraníc medzi našim, známym, istým a bezpečným svetom (poriadok) a cudzím, neznámym, neistým a nebezpečným svetom (chaos) mimo neho je nevyhnutným kultúrotvorným aktom. Každéj kultúre prináleží istý špecificky organizovaný abstraktný priestor fungovania znakov a komunikácie, ktorý Jurij Lotman – analogicky biosfére – nazval semiosférou. Semiosféra je produktom kultúrneho vývoja a jeho podmienkou zároveň. Každý jazyk a každý znakový systém a subsystém je začlenený do semiosféry a je s ňou v interakcii. Mimo hraníc semiosféry niet komunikácie a niet ani jazyka. Organizačným princípom semiosféry je asymetria a heterogenita. Každá kultúrne špecifická semiosféra totiž pozostáva z rôznorodých znakových systémov („jazykov“) a subsystémov, ktoré nie sú navzájom a bez zvyšku preložiteľné. Sú od seba oddelené hranicami (spoločenské, náboženské, etnické, jazykové hranice, hranice medzi umeleckými druhmi a žánrami a pod.), ktoré však nie sú celkom neprechodné: umožňujú komunikáciu medzi dvoma susednými či inak prepojenými semiotickými jednotkami. Každá hranica je dvojtvárný fenomén: oddeľuje, ale aj spája. Podľa Lotmana jej fungovanie sa podobá membráne: jednak filtruje vonkajšie informácie, no zároveň ich aj pretransformuje, aby mohli byť integrovateľné do nových, „domácich“ systémových súvislostí, ale nestratili pritom svoju inakosť, svoj cudzí pôvod“ (Lotman in: Benyovszky, s.a, s.p.).

Dostupné na internete:

<http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/10/semiotika-kultury> [Cit. 30. mája 2018].

Popovičova zmienka pripúšťa chápanie kultúrnej kompetencie aj ako schopnosti prekladateľa regulovať medzipriestorový činiteľ v preklade, teda napätie medzi dvoma prekladovými kultúrnymi princípmi. Na význam Popovičových prác ako celku, a to najmä z hľadiska kulturologického obratu v slovenskom myslení o preklade upozorňuje E. Gromová v štúdiu *Anton Popovič – osobnosť slovenskej translatológie*. Bádatel'ka formuluje myšlienku, že „západné translatologické teórie dnes objavujú to, čo slovenská translatológia naznačila už pred niekoľkými desaťročiami, v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. V slovenskej translatológii boli napríklad náznaky kulturologického a najnovšie sociologického obratu v translatológii zjavné už v prácach A. Popoviča, ktorý cez komunikačný model prekladu (v podstate model translačných činností) vnáša do svojho translatologického bádania aj kulturologický a sociologický rozmer [...]. V jeho prácach sa stretávame s pojmami ako «faktor kultúry v preklade», «exotizácia», «naturalizácia», «kreolizácia», «kultúra cudzia (v preklade)», «kultúra domáca (v preklade)», «kreolizácia kultúry v preklade», ktorú chápe ako «prekrývanie sa dvoch textov originálu a prekladu, pričom tieto texty vystupujú ako exponenti dvoch príslušných kultúr» (2014, s. 64). Treba dodať, že z Popovičova ucelená predstava o význame kultúry v preklade a o jej úlohe v prekladových procesoch slúži ako východisko pre nemalý počet ďalších slovenských translatológov a je základňou pre ďalšie bádanie o kultúre v preklade a jej o pôsobení na prekladateľskú koncepciu, metódy, postupy i riešenia. Sú nimi napr. B. Hochel, L. Vajdová, E. Gromová, J. Vilikovský, E. Palkovičová, M. Djovčoš a ďalší – *de facto* takmer celá generácia tých, ktorí na preklad nazerajú ako na interkultúrnu komunikáciu. Spomedzi vymenovaných translatológov a ich traktátov k problematike kultúry v preklade vyberáme známu klasifikáciu kultúrnych referencií tak, ako ju uplatňuje J. Vilikovský. Autor ich rozdeľuje do troch kategórií:

1. „materiálna špecifika – výrazy označujúce javy spoločenskej skutočnosti a materiálneho bytia krajiny vzniku: reálie, koloritové prvky, označenia úradov a inštitúcií,
2. jazyková špecifika – javy spojené s jazykom, v ktorom bolo dielo napísané. Škála týchto javov je veľmi široká; siaha od vlastných mien cez oslovenia a zdvorilostné formuly až po frazeológiu a idiomatiku, vrátane prísloví a porekadiel. Patrí sem aj otázka využívania rozličných foriem jazyka (nárečie, slang, nespisovné prvky vôbec),
3. kultúrno-kontextová špecifika – vlastnosti textu podmienené príslušnosťou k istej kultúre a literárnej tradícii: výstavba textu, spôsob vnútrotextového nadväzovania, vetná a nadvetná štylistika. Do istej miery sem patrí aj otázka básnickej formy a jej sémantickej a asociatívnej hodnoty, ktorá je tiež podmienená literárnym kontextom. V širšom zmysle sem možno zaradiť aj narážky a ozveny, najmä literárne, a odrazy predstáv o svete spojených s danou kultúrou“ (Vilikovský, 1984, s. 130).

Týmto rozdelením autor ešte viac zdôrazňuje celkovú problematiku kultúrnych referencií v preklade. Poukazuje na to, že sú rozličnej povahy, čo predpokladá aj divergentnosť prístupov k ich transferu.

Je zrejme i opodstatnené, že téme kultúry v preklade sa venoval a venuje celý rad slovenských trnaslatológov, keďže slovenské literárne prostredie sa nachádza v pozícii viac prijímajúcej než vysielajúcej kultúry. Treba však upozorniť aj na skutočnosť, že kultúra svoju pozíciu obhajuje aj v odborných a vedeckých štúdiách venovaných prekladu odborných textov. Vzhľadom na to, že cieľom nášho výskumu sú prekladateľské kompetencie, v nasledujúcich statiach ponúkneme selekciu názorov slovenských trnaslatológov na kultúrnu alebo interkultúrnu kompetenciu prekladateľa²⁷.

Zaujímavo sa na margo vzťahu prekladateľ a kultúra vyjadruje L. Šimon, a to v tom zmysle, že sa pri profilovaní požiadaviek na prekladateľa nesústreďuje na dvojicu *východisková ↔ cieľová kultúra*, ale o kultúru chápe komplexne, prítomnú bez ohľadu na jazyk, z ktorého sa prekladá, pretože kultúrne referencie vyskytujúce sa v texte originálu nemusia byť viazané výlučne na východiskovú kultúru. Autor apeluje na prekladateľovu „[...] schopnosť disponovať s nadobudnutým všeobecným vzdelaním aj v samotnej prekladateľskej praxi, identifikovať rôzne súvislosti, narážky, citáty, pozadie a pod.“ (2004, s. 18). Pokračuje: „Tu by sme mohli uviesť mnoho príkladov napríklad z recepcie antickej kultúry v textoch z neskorších období. Prekladateľ, ktorý nedisponuje príslušnými poznatkami, nedosiahne adekvátne pretlmočenie. Ba mohli by sme povedať, že anticko-kresťanskú kultúru, na ktorej sa zakladá európska civilizácia, netreba len poznať, ale aj «prežiť», aby sme sa ako prekladatelia mohli v nej voľne pohybovať a transponovať ju z jednej jazykovej verzie do druhej. Podľa mojej mienky sú potrebné i základné vedomosti z filozofie, ktoré «podporujú» prekladateľovo myslenie pri prekladaní. Osvojenie si «filozofického myslenia» je nielen užitočné, ale aj nanajvýš potrebné najmä pri prekladoch spoločenskovedných textov, ale aj beletristiky“ (2004, s. 18–20). Zmienka o antickej kultúre, filozofii a intertextualite umožňuje pochopiť jeho víziu kultúry v preklade. Autor ju vníma ako neoddeliteľnú súčasť ľudskej existencie a zvlášť v prípade prekladateľa je záujem nielen o vlastnú kultúru *conditio sine que non*.

Jednou z osobností slovenského myslenia o preklade, ktorá venuje kultúre a jej pozícii v trnaslatológii svoj výraznejší bádateľský záujem, je slovenská trnaslatologička J. Rakšányiová. O preklade uvažuje ako o interkultúrnej komunikácii. Tejto téme sa venuje vo viacerých publikáciách a okrem vlastných názorov prináša do slovenského myslenia o preklade a tým sprístupňuje aj názory vybraných zahraničných trnaslatológov²⁸. Podľa autorky „preklad ako jedna z foriem komunikácie dnes už nefunguje v intenciách zúženého

²⁷ Kultúrnej kompetencii prekladateľa, faktoru kultúry v preklade a transferu kultúrnych referencií sa podrobne venujeme v monografii Koželová, A. (2017): *Preklad kultúrnych referencií z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

²⁸ Napr. D. Pinto, J. Holz-Mänttäriová, A. Neubert, Ch. Nordová, K. Reissová a mnohí ďalší.

jazykového priestoru, ale v kultúrnom priestore, kultúrnom transfere aj výmene, čím nadobúda dimenziu interkulturality“ (2005, s. 10). Táto skutočnosť sa projektuje aj do didaktiky cudzích jazykov a treba dodať, že dnes samozrejme aj do didaktiky translatologických disciplín. Preklad sa stal „nedeliteľným komplexom jazyka a kultúry“ (2005, s. 11). Aj z uvedených dôvodov upozorňuje na nevyhnutnosť predpokladov, ktoré musí prekladateľ splniť, aby bol transfer medzi dvoma kultúrami schopný realizovať. Podľa autorky sú to nasledujúce predpoklady:

1. interkultúrne vedomie,
2. metodické zručnosti.

O prvom predpoklade J. Rakšányiová hovorí ako o vnímavosti pre intenciu autora, ako aj pre výber výrazových prostriedkov v pôvodine a ich fungovanie v cieľovej kultúre. Prekladateľ by mal byť v prípade nutnosti vnímavý aj pre modifikácie a nemala by mu uniknúť pôvodná a nová intencia. S týmto všetkým sa spájajú príslušné prekladateľské postupy. Prekladateľ si má byť vedomý možnej reakcie virtuálneho príjemcu. Druhý predpoklad, ktorý autorka uvádza, sú metodické zručnosti. Tie môže získať cieľovým a riadeným nácvikom. Konštatuje, že prekladateľský *samorast* je ilúziou. Ak má byť prekladateľ schopný interkultúrnej komunikácie, nevyhnutnosťou je jeho kultúrne vedomie. Interkultúrnou komunikáciu autorka chápe ako disciplínu, „ktorá skúma interakcie medzi ľuďmi alebo skupinami s rôznym kultúrnym pozadím. Interkultúrna komunikácia sa orientuje na zvyšovanie interkultúrneho vedomia a zdôrazňuje vnímanie v dvojitej perspektíve, čím sa metodicky približuje k prekonávaniu kultúrnych rozdielov. Jej cieľom je zefektívniť komunikáciu medzi osobami a/alebo skupinami“ (Rakšányiová, 2005, s. 11–12).

Prekladateľ je v rámci interkultúrnej komunikácie vystavený dvom úlohám, ktoré mu v tejto pozícii pripadajú, pričom zjavný je ich synkretický charakter. Prvou je nadobudnutie kultúrnej kompetencie, aby sa následne mohol chopiť druhej úlohy, a to úlohy sprostredkovateľa interkultúrnej komunikácie. Jeho cieľom je sprostredkovať informáciu pôvodne z východiskovej kultúry pre príjemcu v cieľovej kultúre. „Proces odovzdávania informácie je kultúrnou, nie lingvistickou operáciou, čo predpokladá schopnosť prekladateľa s kultúrou narábať. Takáto kompetencia je pre prekladateľa nevyhnutnou, pretože kultúra ako súčasť každodennej reality ovplyvňuje myslenie a tým aj komunikáciu a dotvára jej podobu, a to verbálnu aj neverbálnu. Ako naznačuje adjektívum *interkultúrny*, môžeme hovoriť o vzájomnej interakcii dvoch kultúr. Preklad sprostredkúva informačnú výmenu medzi dvoma

alebo viacerými kultúrami. Medzijazykové operácie sú len jedným z aspektov prekladu ako interkultúrnej komunikácie, pretože transfer sa realizuje na úrovni širšieho, kultúrneho priestoru. Avšak predpokladom zvládnutia prekladu ako formy interkultúrnej komunikácie je rozvíjanie kultúrnej kompetencie, vďaka ktorej je prekladateľ schopný komunikovať myšlienku z východiskovej kultúry pre recipienta v cieľovej kultúre“ (Koželová, 2017, s. 205–206).

Kultúrna kompetencia prekladateľa je opäť len jednou z prekladateľských kompetencií potrebných pre dosiahnutie kvalitného prekladu. Tak ako pri ostatných kompetenciách, aj kultúrnu treba vidieť v súčinnosti s ostatnými, čiže ako súčasť súboru prekladateľských kompetencií. Proces prekladu však nie je synonymom dobrej úrovne prekladateľských kompetencií, ktorými prekladateľ disponuje a aplikuje ich v prekladateľskej praxi. Kultúrna kompetencia je exemplárnym vzorom tejto súčinnosti, pretože v sebe integruje ďalšie kompetencie, ktorých úroveň vplýva, ak nie priam podmieňuje kvalitu a stupeň zručností, ktoré prekladateľ preukazuje pri transfere kultúrnych referencií. J. Rakšányiová uvádza, že najvyššou kompetenciou prekladateľa je interkultúrna kompetencia: „Prekladateľ ako odborník na interkultúrnú komunikáciu si musí «natrénovať» receptory a zručnosti. Hoci problémy zručností a kompetencií sú predmetom terminologických a obsahových diskusií [...], domnievame sa, že najvyššou kompetenciou prekladateľa je **interkultúrna kompetencia** ako schopnosť prijímať a interpretovať signály východiskovej kultúry a transferovať ich do signálnej sústavy cieľovej kultúry. To si vyžaduje niekoľko druhov zručností, ako je:

A. Jazyková kompetencia – triviálny predpoklad prekladateľa, ktorý recipuje v jednom a produkuje v druhom jazyku. Čo znamená ovládanie jazyka a aký inventár je potrebný na úspešnú komunikáciu, zatiaľ presne nedefinovali ani didaktici ani translatológovia.

B. Pragmatická kompetencia – schopnosť pracovať na osi vnútorných súvislostí, udržiavať vzťah k skutočnosti a k príjemcovi.

C. Diskurzívna kompetencia – schopnosť logického myslenia, ktoré postupuje od pojmu k pojmu, od úsudku k úsudku.

D. Strategická kompetencia – vypracovaný systém pravidiel riadiacich prekladateľskú činnosť, vedomé uplatňovanie zámerov a činností zameraných na vytvorenie účinného translátu.

Za najdôležitejšiu (popri jazykovej ako základnej) považujeme diskurzívnu kompetenciu, na ktorej sa prejavuje intelekt a empatia k textu.

Doplňkový význam majú:

E. Rešeršná kompetencia,

F. Verifikačná kompetencia – schopnosť orientácie a hľadania v prameňoch najrôznejšieho druhu a zdravá kritickosť a nedôverčivosť pri overovaní výsledku prekladateľskej práce“ (Rakšányiová, 2005, s. 14). J. Rakšányiová teda interkultúrnú kompetenciu považuje za

integrujúcu a jej dosiahnutie predpokladá zručnosti, ktoré uvádza ako parciálne kompetencie. Ich ovládním získava prekladateľ schopnosť byť realizátorom interkultúrnej komunikácie, teda uskutočniť preklad.

Ďalší názor na interkultúrnu kompetenciu ponúka E. Gromová. Pripomíname, že komplexne hovorí o komunikačnej kompetencii prekladateľa, ktorú súborne tvorí päť subkompetencií:

- 1.lingvistická kompetencia,
- 2.sociolingvistická kompetencia,
- 3.diskurzívna kompetencia,
- 4.**interkultúrna kompetencia,**
- 5.strategická kompetencia.

Interkultúrna kompetencia spočíva podľa autorky v osvojení si poznatkov z cieľovej kultúry v implicitnej i explicitnej konfrontácii s východiskovou kultúrou (2003, s. 61–62). V neskoršej štúdií definíciu tejto kompetencie prehľbuje. Hovorí, že „[...] **kultúrna kompetencia**, lepšie povedané **interkultúrna kompetencia**, [je] dôležitá najmä pri preklade kultúrne špecifických textov. Kultúrnú kompetenciu prekladateľa chápeme ako schopnosť kognitívnej (vedomej) sebareflexie vlastnej kultúry, ako aj reflexie a sebareflexie cudzej kultúry“ (Gromová, 2004, s. 37–38). Vývoj v požiadavkách na prekladateľa napokon projektovala autorka aj do najnovšieho uvažovania o kultúrnej pripravenosti prekladateľa, kde sa spolu s D. Müglovou zamýšľa nad súčasnou situáciou: „Aj keď preklad umeleckých diel momentálne nie je na prekladateľskom trhu práve najžiadanejším artiklom, bez kulturologickej kompetencie je literárny preklad nemysliteľný. Skĺzli by sme však do celkom laickej predstavy o translácii, ak by sme **kulturologickú kompetenciu** viazali len na preklad umeleckých textov. Ani súčasná požiadavka vedomej «dekulturalizácie» inštitucionálnych textov EÚ, či potreba čiastočne (glokulizácia), resp. úplne prispôbiť text domácomu kultúrnemu prostrediu (lokalizácia), napr. pri preklade reklamných textov, sa paradoxne bez znalostí interkultúrnych rozdielov nezaobíde. Prekladateľ musí najskôr vedieť, čo je kultúrne príznakové, aby tento prvok dokázal neutralizovať. Preto je dôležité, aby mal prekladateľ aj širší kultúrny nadhľad, ktorý sa dá dosiahnuť nadobudnutím hlbších vedomostí z dejín všeobecne, ako aj z dejín literatúry a prekladu v domácom a medzinárodnom kontexte [...]“ (Gromová – Müglová, 2018, s. 22–23). Autorky v najnovšej definícii explicitne upozorňujú okrem iného aj na to, že kultúrna kompetencia sa netýka len prekladu umeleckých textov. Aktualizovaná definícia je navyše obsahovo hutnejšia aj v tom, že zachytáva trendy pri koncipovaní konkrétnych textov za konkrétnym účelom. Pokiaľ ide o terminológiu, E. Gromová rozdiel medzi chápaním

kultúrnej, interkultúrnej a kulturologickej kompetencie neuvádza. Z definície je možné dedukovať, že prípade pomenovania *interkultúrna* kompetencia prostredníctvom prefixoidu *inter-* zdôrazňuje existenciu medzi dvoma alebo viacerými javmi, v našom prípade medzi dvoma alebo viacerými kultúrami. V prípade označenia kompetencie adjektívom *kulturologický* je možné dedukovať upozornenie autorky, že zo strany prekladateľa ide získavanie vedomostí z kultúry, ale ide aj o uvedomenie si, že kultúra je premetom vedeckého výskumu a prekladateľ sa môže zaujímať o kultúru aj prostredníctvom vedného odboru zaoberajúceho sa štúdiom zákonitostí vzniku, vývoja a fungovania sociálnokultúrnych systémov a civilizácií v čase a priestore.

M. Gavurová sa ku **kultúrnej kompetencii** prekladateľa vyjadruje najmä z pohľadu na problematiku prekladu literatúry pre deti a mládež. Vychádza z konštatovania D. Knittlovej, ktorá upozorňuje, že „prekladateľ vo všeobecnosti, ale pri [literatúre pre deti a mládež] azda ešte viac, zohľadňuje odlišné jazykové a mimojazykové skúsenosti cieľového čitateľa, sprístupňuje skutočnosť, blízkosť jazykovému spoločenstvu východiskového jazyka, čitateľovi cieľovej kultúry“ (in: Gavurová, 2018, s. 92). Kvalitný preklad možno docieľiť rozličnými stratégiami, napr. pridávaním informácií, vynechávaním informácií, substitúciou, analógiou alebo vnútornou vysvetlivkou (in: Gavurová, 2018, s. 92). Kultúrna kompetencia z pohľadu prekladania literatúry pre deti a mládež nadobúda osobitný význam. Ak pri preklade kultúrnych referencií neustále narážame na problémy rozličného charakteru, v texte určenom detskému alebo mládežníckemu recipientovi predstavuje daná úloha ešte väčšiu výzvu. Dôvodom je zatiaľ menej vlastnej empirie a náročnejší recepcný proces v prípade textov saturovaných kultúrnymi referenciami inej než domácej proveniencie.

M. Štefková zase vidí danú kompetenciu optikou prekladateľa úradných textov. **Interkultúrna kompetencia** sa podľa autorky vzťahuje na schopnosť adekvátne využiť znalosti o miestnych pravidlách správania, normách a hodnotách daného jazykového spoločenstva a ďalších kultúrnošpecifických aspektoch východiskovej a cieľovej kultúry [...] (2018, s. 167–168).

Prinášame aj našu definíciu kultúrnej kompetencie prekladateľa: „Schopnosť prekladateľa reagovať interaktívne medzi dvomi kultúrami za pomoci využitia doterajších konvergentných prístupov a za pomoci nových divergentných prístupov vyrovnáť sa s prekladovým problémom“ (Koželová, 2017, s. 214).

Ako sme už uviedli, hoci sa termín *kultúrna kompetencia* začína v prácach slovenských translatológov frekventovanejšie objavovať najmä po tom, čo jej definíciu uvádzajú a samotný termín aj používajú E. Gromová, D. Müglová a J. Rakšányiová, o schopnosti prekladateľa narábať s kultúrnymi referenciami, o nevyhnutnosti tohto procesu, ako aj o zručnosti, s akou to prekladateľ robí, sa zmieňujú mnohí ďalší teoretici prekladu, prekladatelia i recenzenti. Za mnohých spomeňme napr. J. Vilikovského. K faktoru kultúry a jeho rešpektovaní zo strany prekladateľa hovorí, že „úlohou prekladateľa je reprodukovať literárne dielo v inom jazyku tak, aby zachoval jeho estetický charakter a pôsobenie na čitateľa v odlišnom literárnom a kultúrnom kontexte“ (1984, s. 91). Komplexnosť tejto zručnosti vidí aj M. Andričík, ktorý chápe kultúrnu kompetenciu ako „kultúrny rozhl'ad prekladateľa“ (2013, s. 79).

Svoju predstavu o tom, ako má v texte s kultúrnymi referenciami narábať prekladateľ, majú aj recenzenti a kritici prekladu. Recenzent M. Slobodník si všíma istú neobozretnosť prekladateľa, ktorý prekladal text zo staročínskeho jazyka. Poukazujúc na priepastne rozdiely medzi východiskovou a cieľovou kultúrou, a to nielen z hľadiska geografického, teda v uvedenom prípade zároveň spoločensko-kultúrneho, ale aj z hľadiska diachrónej recepcie textu, upozorňuje, že „chýbajú napr. vysvetlenia pojmov *Žltý cisár*, s. 45, *päť živlov*, s. 36 a *laická* – t.j. *nevojenská* – verejnosť by iste privítala rozšírené vydanie prekladu [...]“ (2000, s. 181). Daný komentár dáva možnosť vyvodiť záver, že recenzent upriamuje pozornosť na prítomnosť recipienta v komunikačnom reťazci. Konkretizácia textu je možná len za jeho spoluúčasti. Ak je však jeho interpretačná možnosť oslabená, rovnaký efekt sa dostaví pri celkovej recepcii diela.

A. A. Hlaváčová si takisto všíma prekladateľov prístup ku kultúrnym referenciám. Pozitívom danej kritiky je skutočnosť, že recenzentka ponúka aj náznak toho, akým smerom by sa mal prekladateľ uberať, aby prípadne eliminoval zbytočné chyby, ktoré spôsobili zníženie celkovej kvality translátu: „O preklade Vladimíra Varsíka možno povedať, že je starostlivý – informáciami v zátvorkách upresňuje dejinné udalosti vo vzťahu k nášmu kultúrnemu kontextu. Prekladateľ by však mal rozlišovať medzi Maďarmi a Uhrami i napriek tomu, že v nemeckom jazyku termíny splývajú. [...]“ (2009, s. 118).

V periodiku *Kritika prekladu* máme možnosť poučiť sa z podrobnejších a podstatne komplexnejších prekladových kritik. Faktor kultúry v preklade je v nich stabilným predmetom záujmu a celkové hodnotenie úrovne prekladu často závisí od schopnosti prekladateľa narábať

s ním. Recenzentka S. Šimková analyzuje preklad textu z východiskovej kultúry, ktorá je bežnému čitateľovi z nášho kultúrneho prostredia relatívne dosť vzdialená, a to z indického prostredia: „Z prekladov oboch románov vyplýva, že prekladateľ správne pochopil skutočnosti zobrazené v textoch. Znamená to, že jeho znalostný a skúsenostný komplex mu poskytuje potrebné znalosti na to, aby text správne interpretoval a transkodoval do cieľového jazyka. Problematické mohli byť slová prevzaté z cudzích jazykov, ale väčšinu z nich priamo v románoch vysvetľuje sám autor. Prekladateľ priznáva, že prekladom predchádzalo štúdium histórie a otázky súvisiace s indickými reáliami konzultoval s odborníčkou. Môžem skonštatovať, že vo väčšine prípadov volí správne ekvivalenty. Román *Deti polnoci* vyšiel v roku 1981, slovenský preklad v roku 2010. *Čarodejnica z Florencie* vyšla v roku 2008, slovenský preklad v roku 2009. Oba romány popisujú históriu, jeden bližšiu, druhý vzdialenejšiu, z hľadiska časového odstupu preklad nie je problematický. Čo sa týka miestneho hľadiska, oba romány zobrazujú kultúry veľmi vzdialené od slovenskej. Hoci sa romány hemžia exotickými výrazmi a reáliami, prekladateľ iný postup ako exotizáciu v prípade Rushdieho zvoliť nemohol. Rushdie, ako mnohí postkoloniálni spisovatelia, využíva prekladateľské postupy: exotické výrazy prekladá, kultúrne a náboženské alúzie vysvetľuje, aby svoje romány sprístupnil západným čitateľom. Román *Deti polnoci* je navyše doplnený slovníčkom a vysvetlivkami“ (2014, s. 70). Recenzentka nezužuje svoj pohľad len na kultúrnu kompetenciu, ale veľmi prirodzene ju hodnotí v súčinnosti s interpretačnou, rešeršnou, ale aj strategickou kompetenciou.

Keďže v tejto kapitole sme sa ku kultúrnej kompetencii prekladateľa vyjadrili aj vo vzťahu k literatúre pre deti a mládež, v poslednej ukážke prekladovej kritiky prinášame podrobnú analýzu prekladu kultúrnych referencií viažucich sa na vianočné obdobie v knihe určenej detskému čitateľovi *Alica v krajine zázrakov*. V. Maťušová prináša nasledovný rozbor: „Veľmi zaujímavým príkladom kultúrne špecifickej lexiky je «vianočná» lexika, ktorá je navyše súčasťou väčšej koncepcie. Pri tomto diele sa totiž často stáva, že autor využíva minimálne dve štýly naraz. V tomto prípade ide o kultúrnu špecifiku a zároveň o slovnú hru spojenú s hovoriacim menom. V tejto časti knihy sa Alica dozvedá o hmyze za zrkadlom, konkrétne o *snap-dragon-fly*, čo je spojenie anglických slov *snap-dragon*, ktoré označuje spoločenskú hru populárnu zhruba do 19. storočia, typickú pre obdobie Vianoc, a *dragonfly*, čiže vážku. Celkový koncept dotvára aj opis hmyzu, ktorý je v origináli popísaný ako „body

*made of plum-pudding, its wings of holly-leaves and its head a raisin burning in brandy (... and lives on) frumenty and mince-pies“ [...]. Problémom je preklad kultúrne špecifických názvov jedál *plum-pudding*, *frumenty* a *mince-pies*, ktoré sú prepojené s témou Vianoc. Slovenskému čitateľovi sú však celkom neznáme, prípadne sa mu nespájajú s týmto sviatkom. Takisto ide o preklad názvu tohto «živočícha». Pôvodný preklad sa usiluje o naturalizáciu, no podľa nášho názoru nejde dostatočne ďaleko, čím sa oslabuje komunikačný efekt. Preklad Juraja Vojteka je takýto: « (...) uvidíš tam Vianočnú vážku. Telo má z piškótového cesta, krídla z vianočných oblátok a hlavu z ohnivých hrozienok, pražených v pálenke (... a živí sa) *pudingom a paštétou*» [...]. Ako vidíme, Juraj Vojtek prekladá názov ako *Vianočná vážka*, s čím súhlasíme, keďže spomínaná hra je na Slovensku neznáma a toto riešenie sa viaže k celkovej koncepcii, no zároveň musíme skonštatovať, že ide o štylistické oslabenie. Jedlá potom nazýva takto: *plum-pudding – piškótové cesto*, *frumenty – puding*, *mince-pies – paštéta*. Obzvlášť ostatné dve riešenia sa nám nezdarujú vhodné, keďže slovenskému čitateľovi vôbec neevokujú Vianoce. Navrhujeme teda preklad *kapustnica a medovníčky*. Myslíme si, že pre detského čitateľa by bol dostatočne zrozumiteľný a dosiahli by sme tak aj rovnaké pôsobenie textu. Naša verzia by potom znela takto: « (...) uvidíš tam Vianočnú vážku. Telo má z piškótového cesta, krídla z vianočných oblátok a hlavu z ohnivých hrozienok, pražených v pálenke (... a živí sa) kapustnicou a medovníčkami» (2014, s. 20–21). Ukážka analýzy prekladu potvrdzuje, aké náročné je realizovať transfer kultúrnych referencií, o to viac, že sú súčasťou textu určenému detskému recipientovi. Prekladateľ svoju kultúrnu kompetenciu obhájil, avšak kultúrnu kompetenciu preukazuje aj autorka analýzy. Okrem pozitívneho alebo negatívneho postoja voči konkrétnym prekladateľským riešeniam a okrem ich rozboru, ozrejmenia a vsadenia do východiskového i cieľového kontextu navrhuje autorka aj vlastný preklad. Odôvodňuje ho vždy so zreteľom na kultúrnu divergenciu medzi tradíciou Vianoc vzhľadom na odlišný topos. Rovnako berie do úvahy jedno z najdôležitejších kritérií rozhodujúce o stratégii prekladu, ktorým je detský recipient.*

Výňatky z recenzií a z prekladových kritik viacerých autorov potvrdili naše východisko formulované v úvode kapitoly, a síce predpoklad, že kultúrna kompetencia je kompetenciou, ktorá exemplárne demonštruje svoju súčinnosť minimálne s dvomi ďalšími kompetenciami. Sú nimi interpretačná a rešeršná a verifikačná kompetencia. Najmä posledná

menovaná kompetencia pomáha prekladateľovi rozvíjať a zdokonaľovať kultúrnu kompetenciu

Záverečná charakteristika kultúrnej kompetencie prekladateľa rešpektujúca názory skúsených slovenských translatológov i prekladateľov zahŕňa nasledujúce myšlienky:

- nesústreďuje sa výlučne na dvojicu *východisková* ↔ *cieľová kultúra*. Kultúra je chápaná komplexne a neviaže sa na jeden z pracovných jazykov,
- dôležitú úlohu zohráva všeobecné vzdelanie prekladateľa, ktorý by sa mal všeobecne orientovať aj v anticko-kresťanskej kultúre, na ktorej sa zakladá európska civilizácia,
- prekladateľa stavia do pozície sprostredkovateľa interkultúrnej komunikácie, pretože sprostredkúva informačnú výmenu medzi dvoma alebo viacerými kultúrami,
- vyžaduje schopnosť prijímať a interpretovať signály východiskovej kultúry a transferovať ich do signálnej sústavy cieľovej kultúry,
- obzvlášť dôležitá je pri preklade kultúrne špecifických textov,
- vyžaduje schopnosť kognitívnej sebareflexie vlastnej kultúry, ako aj reflexie a sebareflexie cudzej kultúry,
- nevzťahuje sa na preklad umeleckých textov – je nevyhnutná napr. pri preklade reklamných textov, pri preklade literatúry pre deti a mládež, a pod.
- vyžaduje schopnosť adekvátne využiť znalosti o miestnych pravidlách správania, normách a hodnotách jazykového spoločenstva a o ďalších kultúrno-špecifických aspektoch východiskovej a cieľovej kultúry,
- preveruje schopnosť prekladateľa reagovať interaktívne medzi dvomi kultúrami za pomoci využitia doterajších konvergentných prístupov a za pomoci nových divergentných prístupov vyrovnáť sa s prekladovým problémom
- neznamená len schopnosť reprodukovať literárne dielo v inom jazyku so zachovaním kultúrnych referencií, ale aj so zachovaním jeho estetického charakteru a pôsobenia na čitateľa v odlišnom literárnom a kultúrnom kontexte.

7. Strategická kompetencia. Prevodová kompetencia.

V predchádzajúcich kapitolách venovaných jazykovej, interpretačnej, rešeršnej a verifikačnej kompetencii a napokon kompetencii kultúrnej sme okrem ich definícií a ich sledovania v recenziách a prekladových kritikách mali možnosť poukázať aj na skutočnosť, že všetky menované kompetencie stoja permanentne v centre pozornosti slovenských translatológov. Ku každej z kompetencií sme sa stretli s rozličnými názormi, medzi ktorými, podobne ako medzi množinami prvkov (v našom prípade charakteristík jednotlivých kompetencií) vždy jestvovali prieniky. Istý spoločný menovateľ v jednotlivých kompetenčných modeloch sa uzatvára kultúrnou kompetenciou; autori, ktorí vo svojich štúdiách venovali pozornosť prekladateľským kompetenciám, prezentovaných zväčša v kompetenčnom súbore, vyššie spomínané kompetencie do svojho kompetenčného modelu zaradzujú. Ďalšie nové kompetencie, ktoré nastupujú buď v jednotlivých kompetenčných modeloch alebo sa individuálne objavujú v translatologických štúdiách, už nepredstavujú v názoroch slovenského myslenia o preklade takú výraznú zhodu. Posledné tri kompetencie, ktoré ešte v slovenskom translatologickom kontexte rezonujú frekventovanejšie, alebo sa ich frekvencia začína stupňovať s aktuálne meniacim sa prekladateľským profilom, sú kompetencia strategická, digitálna a trhová. Tým budeme venovať stručnejšie, no ešte samostatné kapitoly a ostatné špecifické kompetencie zmieňované jednorázovo alebo sporadicky si budeme všímať v súhrnnej kapitole.

Strategická²⁹ alebo všeobecnejšie aj prevodová kompetencia prekladateľa, ako indikuje jej označenie, sa v tom najesenciálnejšom chápaní viaže na schopnosť prekladateľa zvoliť pri preklade vhodnú stratégiu za účelom dosiahnutia jeho ekvivalentnosti, teda adekvátnosti. Skôr než pristúpime k sledovaniu názorov na strategickú kompetenciu prekladateľa, považujeme v úvode za vhodné upozorniť na terminologickú heterogénnosť, ktorá sa s pojmom

²⁹ Domnievame sa, že k strategickému alebo k prevodovej kompetencii môžeme priradiť aj označenia *translátorská* alebo *traduktologická kompetencia*, o ktorej hovorí napr. J. Taraba (2006). Autor však kompetenciu nedefinuje. Na základe kontextu uvažovania o jeho trojjedinej kompetencii (kapitola 11 *Iné kompetencie*) môžeme usudzovať, že J. Taraba má na mysli schopnosť prekladateľa realizovať transfer na základe uplatňovania vodnej prekladovej stratégie.

prekladateľská stratégia spája. V translatologických štúdiách sa stretávame s nejasným vymedzením daného pojmu, resp. jeho zamieňaním s inými pojmami, čo si všíma napr. D. Ďurovková: „Jedným z problémov [transferu] je mätúca terminológia a prekrývanie sa termínov. V rôznych teoretických prácach sa stretávame s viacerými názvami pomenúvajúcimi rovnaký pojem, napríklad Delisle (1993) používa rôzne názvoslovie na pomenovanie tej istej činnosti (prekladateľský postup, prekladateľská stratégia, atď.) a mätúce je aj vnímanie pojmov ako prekladateľská metóda, stratégia, technika alebo postup (Vinay a Darbelnet, 1958)³⁰. A. Stecová upozorňuje práve na pojem *prekladateľská stratégia*: „Od pojmu prekladateľský postup je dôležité oddeliť pojem prekladateľská stratégia. Tieto pojmy sa často zamieňajú, avšak nie sú synonymom k rovnakej translačnej činnosti. Prekladateľské stratégie sa týkajú konkrétneho prekladateľa, ktorý ich využíva pri riešení jednotlivých problémov. Ide teda o jav individuálny. Tieto stratégie zohrávajú kľúčovú úlohu pri zvolení samotných prekladateľských problémov“.³¹ V našej práci sa terminologickej rozkolísanosti dotkneme len okrajovo, za účelom priblíženia chápania *prekladateľskej stratégie*, avšak ako neskôr ukážeme, strategická kompetencia prekladateľa je koncipovaná všeobecnejšie a svoje pôsobenie neobmedzuje výlučne na prekladateľskú stratégiu.

Ak hovoríme o stratégii prekladu, najskôr uvedieme definíciu lexikálnej jednotky *stratégia*:

stratégia -ie ž.

1. umenie viesť vojnu; zákl. spôsob vedenia vojny, voj. operácií
2. spôsob plánovania a riadenia činností, ktorými sa má dosiahnuť určený cieľ: hospodárska, obchodná s.; s. hry³²

Preklad je rovnako riadenou a plánovanou činnosťou a za pomoci vhodne zvolenej stratégie môže prekladateľ dosiahnuť určený cieľ, teda adekvátny či ekvivalentný preklad. Stotožňujeme sa so Stecovej diferencovaním *prekladateľskej stratégie* a *prekladateľského postupu*. Kým postupy sú všeobecne ustálené spôsoby dosiahnutia želaného výsledku, pod

³⁰ Dostupné na internete: <http://www.konferenciapat.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=913> [Cit. 23. júna 2018].

³¹ Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo1.html> [Cit. 23. júna 2018].

³² Dostupné na internete: <http://slovniky.korpus.sk/?w=strat%C3%A9gia&s=exact&c=126e&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#> [Cit. 23. júna 2018].

stratégiou rozumieme viac individuálne plánovanie a konkrétny súbor postupov, za pomoci ktorých prekladateľ dosiahne želaný výsledok. K tomuto presvedčeniu nás vedie i používanie daného termínu v publikácii *Úvod do štúdia umeleckého prekladu (pre hispanistov)*, ktorej autorka, skúsená prekladateľka, E. Palkovičová siaha po termíne *prekladateľská stratégia* vždy vtedy, ak sa vyjadruje o konkrétnych postupoch konkrétnych prekladateľov, napr. J. Felixa (2015, s. 60) alebo V. Dubcovej (2015, s. 63). Prikláňame sa k všetkým tým názorom, ktoré prekladateľskú stratégiu chápu ako vzťah konkrétneho prekladateľa ku konkrétnemu dielu v konkrétnom dobovom spoločensko-kultúrnom kontexte a od týchto premenných potom závisí konkrétna prekladateľská stratégia. Pre dotvorenie obraznosti o terminologickej rozkolísanosti uvedieme známe prekladateľské postupy autorskej dvojice J.–P. Vinay a J. Darbelnet, ktoré sa v translatologických štúdiách zvyknú označovať viacerými pomenovaniami. Buď sú jednotne chápané ako prekladateľské postupy zaradené do dvoch všeobecných kategórií, a to priamy a nepriamy preklad, pričom každý z nich možno docieľiť konkrétnym postupom pričleneným k jednotlivým kategóriám alebo sú označované nasledovne:

1. Priamy (doslovný) preklad → *prekladateľská stratégia*. Dosiahnuť ju možno aplikovaním prekladateľských metód (výpožička, kalk, doslovný preklad).
2. Nepriamy preklad → *prekladateľská stratégia*. Dosiahnuť ju možno aplikovaním prekladateľských metód (transpozícia, modulácia, ekvivalencia, adaptácia).

Za prekladateľské stratégie sa ďalej považuje napr. scudzovanie alebo domestikácia. Napokon uvedieme ešte posledný príklad chápania prekladateľskej stratégie podľa K. Reissovej, ktorá prekladateľskú stratégiu podriaďuje typológii textu:

- „(a) informativní typ textu (typickým žánrem tohoto textového typu jsou encyklopedie a manuály a překladatelskou strategií běžný styl s explicitací referenčního obsahu),
(b) expresivní typ textu (typickým příkladem jsou literární žánry, vyžadující identifikační strategii, tj. přijetí perspektivy autora VT),
(c) operativní typ textu (typickým žánrem je reklama, překladatelskou strategií je adaptace zaměřená na dosažení podobného přesvědčovacího účinku) a
(d) audio-mediální typ textu“ (in: Zehnalová, 2015. s. 312).

Keďže strategickú kompetenciu prekladateľa chápeme komplexnejšie než len jeho schopnosť zvoliť vhodnú prekladateľskú stratégiu, predstavíme názory slovenských

translatológov na to, ako tento súbor operácií vedúcich k adekvátnemu prekladu chápu. V danom prípade však nebudeme postupovať doterajším spôsobom, teda predstavením všeobecnejších názorov na skúmanú problematiku, ktoré neskôr vyústia do prezentovania definícií príslušnej kompetencie, ale ako prvú predstavíme definíciu strategickej kompetencie podľa E. Gromovej, ktorá vyústí do výkladu prekladateľskej koncepcie. Autorka uvádza, že „so strategickou kompetenciou prekladateľa sa spája otázka stratégie prekladu a s ňou aj koncepcia prekladu. Tejto činnosti treba venovať značnú pozornosť. Z koncepcie prekladu sa totiž odvíja rozhodovanie prekladateľa od výberu materiálu na preklad, cez voľbu metódy, až po jazykové, štylistické operácie a postupy vedúce ku konečnému riešeniu“ (2003, s. 62). Ďalej pokračuje vysvetlením, že teoretické výklady tohto pojmu sa zhodujú v určení jeho podstaty, totiž že kľúčom k prekladovej koncepcii je význam diela zvoleného na preklad. O jeho význame rozhoduje recepcia a interpretácia originálneho diela a reprodukčné hľadisko originálneho diela v preklade. Výber textu na preklad závisí od jeho významovej hodnoty vo východiskovom kontexte a predpokladaná hodnota v cieľovom kontexte. Koncepcia prekladu sa potom napája na interpretáciu originálu a zároveň zasahuje do reprodukčných aktivít v procese prekladu. Okrem týchto kritérií, ktoré autorka nazýva koncepčnými, pre prekladovú koncepciu zohráva význam aj prekladateľská invencia a talent a vychádza pritom z Popovičovho pojmu *poetika prekladateľa*. Ovládanie týchto komunikačných stratégií prekladu je pre prekladateľa základom (2003, s. 62–63).

Jasnú predstavu o *prekladateľskej koncepcii, metóde, postupoch a riešeniach* má B. Hochel. Konštatuje, že termíny koncepcia prekladu, poetika prekladu, metóda a ďalšie sa v translatológii používajú promiskuitne, no zároveň to nepovažuje za zásadnú chybu za podmienok, že prekladateľ si je vedomý istej hierarchie prekladateľských operácií. Koncepcia podľa autora determinuje proces prekladu, voľbu prekladateľských nástrojov i matérie. Jej absencia je zárukou prekladateľského diletantizmu. Koncepciu spolu s J. Levým chápe ako pevný názor na dielo a jednotný prístup k nemu. Koncepcia prekladu potom určuje využívanie príslušných metód, teda princípov prekladu a tie určujú výber prekladateľských postupov ako štýlových intencií. Tie napokon rozhodujú o prekladateľských riešeniach, ktoré sú už štýlovými konkretizáciami (1990, s. 40, 43).

Toto Hochelovo systematizovanie a zároveň hierarchizovanie prekladateľských operácií podľa nášho názoru umožňuje lepšie pochopenie jednotlivých vízií strategickej

kompetencie zo strany jednotlivých slovenských translatológov, ale aj pochopenie strategickej kompetencie ako takej. E. Gromová vyjadruje presvedčenie, že **strategická kompetencia** „je určená schopnosťou prekladateľa ovládať komunikačné stratégie prekladu, ich využitie na zdokonalenie komunikácie alebo na kompenzáciu strát, zapríčinených limitujúcimi faktormi v komunikácii, tiež nedostatočnou kompetenciou v jednom alebo viacerých komponentoch komunikačnej kompetencie prekladateľa. Inheruje schopnosť cielene prepojiť a adekvátne koordinovať rôzne vedomosti, schopnosti, zručnosti. Tá sa dá docieľiť len intenzívnym praktickým nácvikom a dlhodobou prekladateľskou skúsenosťou“ (2003, s. 62). Doplníme aj neskoršiu autorkinu definíciu prevodovej kompetencie, o ktorej hovorí, že je vlastne stratégiou a taktikou prevodu z východiskového do cieľového jazyka, keď prekladateľ vytvára funkčný preklad na základe určitej prekladovej situácie. Je to kompetencia založená na schopnosti optimálne vyriešiť prekladateľský problém (Gromová, 2004, s. 36–38).

Translatologička A. Huťková rovnako zdôrazňuje význam **strategickej kompetencie**. Považuje ju za zvlášť dôležitú, pretože od nej závisí prekladateľom zvolená koncepcia (2003, s. 48).

J. Rakšányiová sa v publikácii *Preklad ako interkultúrna komunikácia* (2005) na margo **strategickej kompetencie** vyjadruje ako o vypracovanom systéme pravidiel riadiacich prekladateľskú činnosť. Podľa autorky ide o vedomé uplatňovanie zámerov a činností zameraných na vytvorenie účinného translátu (2005, s. 14).

A. Keníž vychádza z Gromovej kompetenčného modelu, avšak vo svojom chápaní skúsenostného komplexu prekladateľa môžeme nájsť minimálne i názor na faktory rozhodujúce o formovaní prekladateľskej koncepcie. K prekladateľovmu komplexu zručností patrí podľa autora totiž aj literárne vzdelanie v zmysle systému funkčne uplatňovaných poznatkov a vedomostí o literárnych textoch v literárnom procese, vzťah prekladateľa k vysielajúcej literatúre nevynímajúc. Ďalej je to vzťah prekladateľa ku kontextu domácej a prijímajúcej literatúry (2018, s. 61–62).

M. Štefková sa zameriava na kompetencie úradného prekladateľa a tlmočníka, hovorí teda o prekladateľskej/tlmočnickej kompetencii. Tá podľa autorky spočíva v znalostiach z oblasti odborného prekladu vychádzajúc z teórie ekvivalencie, skoposu, inštitucionálneho prekladu, terminológie a terminografie a prekladových technológií (2018, s. 167).

Uvedené definície strategickej kompetencie teda vonkoncom nepodmieňujú jej dobrú úroveň priamo úmerne voľbe prekladateľskej stratégie. Naopak, autori ju koncipujú komplexnejšie, pričom odkazujú na rad operácií sprevádzajúcich celý proces prekladu.

Analýza dvoch nasledujúcich recenzných príspevkov a jednej prekladovej kritiky potvrdzujú tento širší záber danej kompetencie, pretože ani kritici nesledujú v preklade výlučne líniu prekladateľskej stratégie, ale pohyb prekladateľa od koncepcie prekladu až po konkrétne prekladateľské riešenia. Na margo strategickej kompetencie, resp. kompetencie prekladať sa vyjadruje recenzentka E. Kenderessy v recenzii na dielo M. Eminesca *Krídla z vosku*. V úvodných pasážach časti venovanej kritike prekladu píše: „Preto sa aj po dlhšej, nie však dlhej odmlke – reedícia Strmeňovho prekladu z poézie M. Eminesca vyšla na konci 90. rokov – rozhodlo prekladateľské, po prvý krát ženské duo o jeho «oprášenie» a treba podotknúť, že nie hocijaké. Prekladateľka Libuša Vajdová, známa literárna vedkyňa a propagátorka rumunskej kultúry a literatúry na Slovensku a poetka Viera Prokešová sa v takejto prajne neprajnej (predsa len aj zlá reklama je reklama) situácii ujali M. Eminesca; navyše každá svojimi skutočnými kompetenciami“ (2008, s. 126). Recenzentka popisuje stratégiu prekladateľského dua, ktoré ponúklo „omnoho civilnejší a modernejší preklad“ (2008, s. 126) než predošlé. Poukazuje na aktualizáciu a zmenu lexiky i ďalšie jazykové riešenia, redukciu archaizácie a elimináciu extrémne romantizujúcich riešení. Všíma si stratégiu na úrovni celého prekladu, nielen lingvistické jednotlivosti. Oceňuje aj poznámky prekladateľky, ktoré preklad sprevádzajú. Recenzentka teda hodnotí postup prekladateľiek od výberu diela, a to aj na základe jeho recepcie vo východiskovej kultúre, ďalej jeho recepciu v domácom prostredí, ktorú je možné zhodnotiť najmä na základe fungovania predošlých prekladov a plynule prechádza k hodnoteniu metódy, postupov a konkrétnych riešení. Ďalšia recenzentka E. Palkovičová sa k stratégii prekladu diela A. Nerva *Diamant nepokoja* stavia nasledovne: „Preklad každého diela prekonáva objektívne rozdiely a posuny «v priestore a čase». V prípade tohto románu sa prekladateľ musel vyrovnáť s jazykovou podobou modernistickej prózy, poznamenananej istou artistnosťou a pátosom. Urobil to s vervou a citeľným zanietením. Na niektorých miestach by sa však žiadal väčší «odstup» od výrazne príznakového originálu, aby prílišná spätosť s jeho španielskou podobou nebránila zrozumiteľnosti a plynulosti prekladu (2008, s. 127). Recenzentka navrhuje modifikáciu prekladovej metódy a tým aj voľby prekladateľských postupov. Jednu ukážku z podrobných

prekladových kritik zacielených na strategickú kompetenciu prekladateľa prinášame aj z periodika *Kritika prekladu*. Dvojica Z. Kraviarová a M. Gendiar podrobne zachytávajú prekladateľovu stratégiu a analýza jednotlivých štýlových konkretizácií ich vedie k záveru o vhodnosti jej voľby: „Slovenský prekladateľ sa svojej úlohy zhostil dobre, preklad sa po štylistickej stránke (až na pár výnimiek) považujeme za výrazovo adekvátny. Chceli by sme vyzdvihnúť badateľnú snahu prekladateľa pestovať krásu slovenského jazyka, v preklade sa nachádza veľa slov a vyjadrení, ktoré v dnešnom jazyku už nie sú také bežné a na ktoré by bola škoda zabudnúť. Medzi takéto slová patria napríklad neplecha, zakvačiť sa, kolomaž, ísť husím pochodom, ostýchaví... Okrem takýchto, dnes už nie natoľko bežných slov sa prekladateľovi pekne podarilo zachytiť Tolkienom takú milovanú zvukovú stránku jazyka. Slová ako bzukot, hvízdanie, trmácať sa, družina, klátiky, bystrina, kľukatenie či zunenie krásne zachytávajú a dotvárajú atmosféru, ktorá tak nabera rozprávkový charakter, ktorý mnohí z nás poznajú napríklad z Dobšinského rozprávok. Ako sme už spomenuli, Tolkien napísal Hobita ako rozprávku pre svoje deti, stratégia, ktorú slovenský prekladateľ pri práci s jazykom zvolil, je teda viac než vhodná“ (2013, s. 76). Okrem vybraných ukážok nachádzame v recenziách a prekladových kritikách množstvo vyjadrení, ktoré aj ak priamo nesmerujú k strategickej kompetencii, týkajú sa prekladateľovej stratégie, koncepcie, metódy a postupov. Ide o kľúčové operácie rozhodujúce o preklade ako procese.

Záverečná charakteristika strategickej kompetencie sumarizuje tieto jej determinanty:

- neviaže sa len na stratégiu prekladu, ale na celý súbor prekladových operácií,
- je určovaná prekladateľovým ovládaním komunikačných stratégií prekladu,
- je založená na schopnosti optimálne vyriešiť prekladateľský problém,
- predstavuje vypracovaný systém pravidiel riadiacich prekladateľskú činnosť,
- vyžaduje vedomé uplatňovanie zámerov a činností potrebných na vytvorenie účinného translátu,
- v širšom zmysle ju podmieňuje aj literárne vzdelanie a funkčné uplatňovanie poznatkov a vedomostí o literárnych textoch v literárnom procese,
- preveruje vzťah prekladateľa k vysielajúcej literatúre i k prijímajúcej literatúre.

Strategická kompetencia je riadiacou kompetenciou. Prekladateľ disponujúci touto kompetenciou dokáže mať nad prekladateľským procesom gesciu. Je schopný preklad naplánovať a realizovať ho, a to vďaka voľbe prekladateľskej koncepcie, metódy, postupov a riešení. Postupuje od všeobecných operácií ku konkrétnym prekladateľským riešeniam. Počas tohto procesu dokáže identifikovať a pomenovať prekladateľský problém, ktorý vyrieši na základe funkčného postupu.

8. Technická kompetencia. Digitálna kompetencia

O technickej či digitálnej³³ kompetencii prekladateľa sa diskutuje najmä v ostanom období, pretože okrem kompetencií, ktoré súvisia s ovládaním jazyka, východiskovej i cieľovej kultúry, ako aj ďalších kultúr, okrem schopnosti narábať s informáciou či adekvátne využívať a používať prekladateľské pomôcky, je v súčasnosti prekladateľ vystavený ďalším požiadavkám. Očakáva sa, že bude digitálne zručný. Táto požiadavka súvisí najmä s odborným prekladom, no nielen s ním. Čo konkrétne sa myslí, keď hovoríme o technickej či digitálnej kompetencii prekladateľa, si možno v menej konkrétnych kontúrach predstaviť aj bez hlbšej analýzy. Prekladateľ by mal pri svojej práci a pre svoju prácu využívať informačno-komunikačné technológie. CAT nástroje³⁴ v súčasnosti nie sú v povedomí prekladateľov neznámym pojmom a počet tých, ktorí s nimi pracujú bude narastať, aj vzhľadom na skutočnosť, že práca s nimi je povinnou súčasťou odbornej prípravy budúcich prekladateľov už počas vysokoškolského štúdia.

Požiadavka počítačovej zdatnosti prekladateľa je aj nepochybne odrazom meniacich sa externých podmienok ľudskej existencie. Profesia prekladateľa je jednou z tých, ktoré pre svoj výkon vyžadujú minimálne prácu s osobným počítačom a jeho základnou softvérovou výbavou. Tento počiatočný stav nástupu informačno-komunikačných technológií sa postupne vyvíjal od zriedkavého používania počítača, ktoré bolo chápané skôr ako výhoda, až po jeho samozrejme používanie ako neodmysliteľného nástroja prekladateľskej činnosti. Napokon sa aj táto hranica prekročila a len používanie počítača nestačilo. Práca s elementárnym softvérom prestala byť cieľom a stala sa nástrojom k ďalším zvýhodneniam. V prekladateľskej profesii sa

³³ Z terminologického hľadiska považujeme v tejto monografii technickú, technologickú a digitálnu kompetenciu za synonymické termíny a ich sledovanie u jednotlivých translatológov nie je zacielené na terminologickú heterogénnosť, ale na vymedzenie obsahu uvedeného pojmu a na výklad ich významu uvedením základných znakov.

³⁴ Počítačom podporovaný preklad / preklad podporovaný počítačom (z angl. computer-aided translation, computer-assisted translation).

začalo s implementáciou rozšírených nástrojov digitálneho charakteru, ktoré slúžili a slúžia ako prekladateľské pomôcky. Ide najmä o terminologické databázy, elektronické slovníky a pod. V súčasnosti sú to aj platformy vytvorené za účelom realizácie počítačom podporovaného prekladu.

Pomerne podrobne sa týmto nástrojom už v štúdiu z r. 2011 *Práca s prirodzenými jazykmi za pomoci umelých nástrojov (prekladače, prekladové slovníky, prekladateľské pamäte, terminologické databázy a ich aplikácia v prekladateľskej praxi)* venuje M. Smetanová. Autorka v štúdiu hovorí o **technickej kompetencii** prekladateľa a postupne analyzuje jednotlivé nástroje využívané na automatický preklad. Vyjadruje sa aj k elektronickým prekladovým slovníkom a k terminologickým databázam a napokon formuluje výhody a nevýhody všetkých týchto nástrojov, ktorých používanie by mohlo optimalizovať prekladový proces:

„1. vstupné náklady na ich zabezpečenie

- prvotné výdavky prekladateľa na to, aby disponoval týmito elektronickými nástrojmi sú pomerne vysoké (týka sa to nákupu licencií rôznych CAT nástrojov či slovníkov);

2. náročnosť s ich obsluhou

- mnohých prekladateľov odrádza od ich využitia «zložitost' či zdĺhavost'» naučiť sa s nimi pracovať (máme na mysli prácu s CAT nástrojmi);

3. závislosť od elektronických nástrojov

- prekladateľ by sa v žiadnom prípade nemal stať ich «otrokom», práve naopak, e-nástroje by sa mali stať jeho sluhami;

4. štandard v dnešnej dobe

- prekladateľ by mal držať krok s dobou, keďže čoraz častejšie môže byť jeho práca konfrontovaná s výdobytkami doby (zvyšované nároky, ktoré kladie trh práce, napr. niektoré prekladateľské agentúry vyžadujú znalosť práce s CAT nástrojmi);

5. nedôvera voči neznámemu, pre mnohých zbytočnému

- veľa prekladateľov s dlhoročnou praxou «nemá potrebu» inklinovať k tomu, aby siahli po vymoženostiach súčasnej doby;

6. editor, korektor, kontrolór viac ako prekladateľ

- pri práci s rôznymi e-nástrojmi môže mať prekladateľ pocit, že veľa času venuje korektorskej činnosti ako samotnej prekladateľskej;

7. asistenčný (podporný, pomocný) charakter

- prekladateľ sa napr. v prípade strojového prekladu nemôže 100 % spoliehať na kvalitu výsledkov³⁵.

Z uvedenej autorkinej enumerácie výhod a nevýhod počítačom podporovaného prekladu vyplýva aj to, že prekladateľ by mal vedieť, či sa môže na tento nový systém prekladania stopercentne spoliehať. V záverečnej charakteristike technickej kompetencie prekladateľa budeme na túto skutočnosť prihliadať.

Jednou z relevantných vedeckých prác na margo prekladateľských kompetencií je publikácia M. Djovčoša *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby* (2012). Okrem iných podnetných súvisiacich tém sa venuje aj **technickej kompetencii** prekladateľa. Tento predmet autorovho záujmu figuruje ako jedna z parciálnych otázok v komplexnej ankete prinášajúcej pohľad na prácu prekladateľa súčasnosti. Autor konštatuje, že „vo väčšine teoretických štúdií a zmapovaných článkov sa pri prekladateľských kompetenciách väčšinou zanedbáva technická kompetencia prekladateľa“ (2012, s. 54). Ako ďalej uvádza, v súbore prekladateľských kompetencií ju nekladie na prvé miesto, ale upozorňuje na zmenu pracovného trhu, ktorý si dnes vyžaduje „prekladateľa nielen vzdelaného, odborne podkutého, ale aj takého, ktorý dokáže prekladať rýchlo a pracovať s rôznymi počítačovými programami“ (2012, s. 54). Upozorňuje aj na skutočnosť, že niektoré prekladateľské agentúry dnes ovládanie CAT nástrojov uvádzajú ako podmienku spolupráce. Na technickú kompetenciu prekladateľa sa M. Djovčoš v ankete pýtal z dvoch hľadísk. V časti a.) používanie nástrojov CAT umožnil prekladateľom-respondentom vybrať si zo zoznamu ten nástroj, ktorý používajú najčastejšie. Na najvyššej priečke sa umiestnil Trados, ktorý používa 20% respondentov a až 46% nepoužíva žiaden (v zozname ponúknutých)³⁶. V časti b.) zisťoval dôvod odmietania nástrojov CAT. Tu budeme odpovede na základe ankety M. Djovčoša konkretizovať, pretože výsledky považujeme za výpovedné a umožňujúce vytvoriť si obraz o aktuálnej úrovni technickej kompetencie prekladateľa.

Neovládám ich fungovanie.	38%
Nepovažujem ich za potrebné.	17%
Spomaľujú prácu.	5%

³⁵ Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo6.html> [Cit. 26. júna 2018].

³⁶ Ďalšie nástroje, ktoré boli predmetom anketovej otázky: SDLX, Transit, IBM-TM, Logos Mneme, Wordfast a MemoQ.

Sú nepresné.	7%
Používam CAT nástroje.	32%

(2012, s. 55).

Využívanie CAT nástrojov deklarovalo 32% respondentov, čo je v podstate jedna tretina opýtaných. Ďalšia takmer tretina má k nástrojom CAT výhrady a najvyšší počet respondentov prevyšujúci tretinu celkového počtu uvádza, že prácu s týmito nástrojmi neovláda. Tá istá i mnohé ďalšie témy o prekladaní v aktuálnom dobovom kontexte rezonujú v monografii autorov M. Djovčoša a P. Švedu *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (2017). V publikácii sa podrobne zamerali na zisťovanie skutočností k pretrvávajúcim mýtom ohľadne prekladania. Ovládanie nástrojov CAT ako samozrejmej súčasti prekladateľovej „výbavy“ sa stalo predmetom ankety³⁷, ktorú autori realizovali. Jej výsledky okrem iného priniesli aj pohľad na digitálnu kompetenciu prekladateľa, ktorú preverili konkrétne v dvoch hypotézach:

1. „Starší prekladatelia využívajú nástroje CAT menej než mladší prekladatelia“ (2017, s. 132);
2. „Prekladatelia, ktorí majú vysokú kompetenciu v oblasti nástrojov CAT, účtujú zákazky za zdrojové slovo“ (2017, s. 137). Výsledky ankety sú znázornené v prehľadných tabuľkách:

4.3.8 Starší prekladatelia využívajú nástroje CAT menej než mladší prekladatelia.

Tabuľka 53: Vek a nástroje CAT (Djovčoš 2015)

Znak: Vek	Znak: Využitie CAT		
	využíva CAT	nevyužíva CAT	spolu
do 35 rokov	123	59	182
	0,68	0,32	1
36 – 45 rokov	70	29	99
	0,71	0,29	1
46 rokov a viac	53	36	89
	0,60	0,40	1
spolu abs.	246	124	370

Obr. 3. Spracovanie hypotézy „Starší prekladatelia využívajú nástroje CAT menej než mladší prekladatelia“ (Djovčoš – Šveda, 2017, s. 132). Viditeľná je zostupná úroveň využívania a zostupno-vzostupná úroveň nevyužívania CAT nástrojov podľa veku prekladateľa.

³⁷ Djovčoš, M. – Šveda, P. (2017): *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava: VEDA. Autori spracovali rozsiahlu anketu o prekladateľskom povolání, v ktorej podrobili detailnej analýze prekladateľskú profesiu a prekladateľom – respondentom položili otázky týkajúce sa cien za preklad, prekladateľskej praxe, veku a vzdelania prekladateľa, regionálnych rozdieloch vs. profesionálneho rozvoja, ako aj ovládania CAT nástrojov. Odpovede následne vyhodnotili ako mýty alebo fakty, čím vyvrátili ne jeden mylný názor, ktorý v prekladateľskom i neprekladateľskom habite pretrváva a ktorý podrobili analýze z viacerých uhlov pohľadu (2017, s. 20)

4.4.5 Prekladatelia, ktorí majú vysokú kompetenciu v oblasti nástrojov CAT, účtujú zákazky na zdrojové slovo.

Tabuľka 60: Spôsob účtovania a nástroje CAT (Djovčoš 2015)

Znak: Spôsob účtovania	Znak: Trados					spolu
	1	2	3	4	5	
Zdrojové slovo	16	9	24	45	24	118
	0,136	0,076	0,203	0,381	0,203	1
Iné	136	35	40	29	12	252
	0,54	0,139	0,159	0,115	0,048	1
spolu abs.	152	44	64	74	36	370

Obr. 4. „Prekladatelia, ktorí majú vysokú kompetenciu v oblasti nástrojov CAT, účtujú zákazky za zdrojové slovo“ (Djovčoš – Šveda, 2017, s. 137).

K prvej hypotéze prináša autorská dvojica zistenie, že sa nepotvrdila a že prekladatelia vo vyšších vekových skupinách musia držať krok s dobou. Konštatujú, že CAT nástroje nie sú záležitosťou veku, ale skutočnosťou, či sa prekladateľ živí prekladom čiastočne alebo výlučne (Djovčoš – Šveda, 2017, s. 132). Druhú hypotézu vyhodnocujú autori ako fakt, teda vzťah medzi používaním nástrojov CAT (autori v tabuľke ako najreprezentatívnejšie uvádzajú výsledky súvisiace s používaním programu Trados) a medzi účtovaním zákazky za slovo existuje (Djovčoš – Šveda, 2017, s. 137). Výsledky tejto podrobnej a nanajvýš zaujímavej ankety nám poskytujú obraz o tom, ako to v dnešnom prekladateľskom prostredí na Slovensku funguje.

Meniace sa požiadavky trhu zaznamenávajú vo svojich štúdiách aj ďalší slovenskí translatológovia a aj preto považujeme za užitočné predstaviť ich názory na technickú kompetenciu prekladateľa.

Z. Kraviarová považuje za žiaduce zaradiť do výučby „prácu s nástrojmi CAT (učiť ich však integrovane s prekladom a prihliadnutím na zistené nedostatky pri ich používaní)³⁸. Podrobne sa problematike práce s nástrojmi CAT venuje v štúdiu *Integrovaná výučba odborného prekladu* (2014, s. 71–73). Autorka vysvetľuje základný princíp týchto nástrojov, teda tvorbu databáz preložených textov, ktoré sú využiteľné v budúcnosti, ak prekladateľ realizuje transfer podobného textu. Konštatuje, že uvedené nástroje sú pre prekladateľa prínosom najmä v textoch s vyššou repetitívnosťou, ako aj pri textoch, kde sa opakuje veľké množstvo

³⁸ Dostupné na internete:

<https://www.ff.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=ID&ID=2640>
[Cit. 10. mája 2018].

terminológie, prípadne v rámci prekladu takých textov, v ktorých sa opätovne zapracovávajú zmeny, napr. zmeny v návodoch a pod. Okrem ďalších výhod, akými sú napr. automatické zachovávanie formátovania textu, uvádza Z. Kraviarová aj nevýhody, a to najmä u prekladateľov, ktorí s CAT nástrojmi začínajú pracovať, pretože nie sú schopní predstaviť si makroštruktúru textu, čoho následkom vzniká preložený text, ktorému chýba kohéznosť. Tento problém súvisí so segmentáciou textu a s nevnímaním kontextu. Autorka v tejto následnosti upozorňuje, že danú skutočnosť treba avizovať už pri získavaní a rozvíjaní si technickej a digitálnej kompetencie.

Osobitne sa **technickej kompetencii** prekladateľa na Slovensku venuje aj E. Perez (Janecová), ktorá túto tému integruje do výskumu audiovizuálneho prekladu. Tento špecifický typ prekladu si vyžaduje osobitné zručnosti aj v oblasti technológií, čo zdôrazňuje aj autorka. E. Perez v nadväznosti na štúdie M. Poštu a G. Makariana formuluje súbor požiadaviek na prekladateľa – titulára nasledovne: „Ak by sme teda jeho³⁹ súbor požiadaviek na prekladateľa chceli doplniť s ohľadom na súčasné požiadavky mediálneho a prekladateľského trhu, ako aj na základné faktory pri preklade titulok, zdôraznili by sme dokonalú znalosť a cit pre prácu s oboma jazykmi (východiskovým aj cieľovým), ale i ďalšie schopnosti a zručnosti spojené najmä s titulovaním:

- schopnosť interpretovať a extrahovať význam textu,
- schopnosť kondenzácie a segmentácie významov,
- technické zručnosti“ (2014, s. 54).

Technické zručnosti, či technickú kompetenciu v rámci požiadaviek na prekladateľa realizujúceho audiovizuálny preklad možno zaradiť medzi najvýznamnejšie kompetencie. Technická kompetencia však nie je špecifikom len audiovizuálneho prekladu. Upozorňuje na to už E. Gromová v štúdiu *Kompetencie prekladateľa* (2004, s. 40) a v monografii *Úvod do translatológie*: „Aby prekladateľ uspel na trhu práce, okrem sprostredkovateľskej komunikačnej kompetencie teda potrebuje ďalšie kompetencie, ktoré síce nesúvisia priamo s prevodom, zvyhodňujú ho však na trhu práce. Súbor týchto schopností by sme mohli zastrešiť pojmom **technická kompetencia**, kompetencia spojená s ovládaním počítača, vyhľadávaním informácií prostredníctvom internetu, elektronickou komunikáciou so

³⁹ Autorka odkazuje na publikáciu Makarian, G. (2005): *Dabing: Teória, realizácia, zvukové majstrovstvo*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV.

zadávatelom prekladu, technickou úpravou textu podľa predstáv zadávateľa, edičnou úpravou textu či využívaním pamäťových softvérov (napr. TRADOS) a jazykových počítačových korpusov“ (2009, s. 45). Svoj názor autorka nemení ani v štúdií *Východiská a tradície výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku* (2018). Naopak, spolu s D. Müglovou význam digitálnej kompetencie potvrdzujú: „Diapazón profesijných kompetencií prekladateľa sa v súčasnosti rozšíril prinajmenšom o technickú spôsobilosť a schopnosť presadiť sa v konkurenčnom podnikateľskom prostredí, vrátane schopnosti viesť korektnú, priamu komunikáciu s klientom. Praktická znalosť nástrojov CAT je dnes neodmysliteľnou súčasťou práce prekladateľa. Treba si však uvedomiť, že ide o pomocný nástroj a nie o náhradu prekladateľa [...]“ (Gromová – Müglová, 2018, s. 22–23). Aj posledná definícia, okrem charakteristiky technickej kompetencie a jej významu najmä z hľadiska súčasného pracovného trhu a pozície prekladateľa, ako aj požiadaviek na jeho zručnosti, obsahuje upozornenie na limity CAT nástrojov. Prekladateľ je v prekladovom procese stále tým elementom, ktorý o prekladovom procese rozhoduje a má nad ním gesciu⁴⁰.

Excerptovanie recenzného a prekladovo-kritického materiálu z *Revue svetovej literatúry* a z *Kritiky prekladu* ukázalo, že recenzenti a prekladoví kritici sa k tejto kompetencii nevyjadrujú, aj vzhľadom k skutočnosti, že technická kompetencia viac súvisí s prekladom odborných textov. Vo vzťahu k nim sa zmienky k technickej kompetencii prekladateľa objavujú omnoho častejšie, zatiaľ však menej k jej hodnoteniu; prevažujú názory na úrovni konštatovaní, že technická zručnosť prekladateľa je v súčasnosti novou nevyhnutnosťou.

Záver kapitoly patrí zhrnutiu charakteristík príznačných pre technickú kompetenciu prekladateľa:

- súvisí so zmenou pracovného trhu,
- súvisí so zmenou doterajších pracovných postupov a návykov príznačných pre prekladanie pred nástupom počítačovej a internetovej éry,
- prekladateľ ju dosahuje ovládaním CAT nástrojov,
- jej súčasťou je schopnosť prekladateľa udržiavať nad CAT nástrojmi kontrolu,
- s jej získavaním by sa malo začať počas štúdia prekladateľských odborov,
- jej ovládanie v súčasnom translatologickom kontexte predstavuje značnú výhodu a predpokladá ekonomické narábanie s časom,
- prevažuje jej status pomocného nástroja.

⁴⁰ Na možnú zmenu situácie upozorňuje M. Bachledová. V štúdií *K dejinám kritiky prekladu* (2017) ponúka aj víziu prekladu v 21. storočí, ktoré je storočím internetu: „Nastáva posun od translatológie v zmysle skúmania prekladových procesov k technologickým inováciám (CAT nástroje, diktovaný preklad) a sociologickým aspektom prekladu. Zaujímavým a pre mnohých prekladateľov odborných textov zatiaľ hrozivým fenoménom je tlak na post-editing, ktorý im hrozí tým, že sa zmenia na «upravovačov» strojového prekladu, čo je záležitosť na pomedzí prekladateľských technológií a sociológie prekladu“ (2017, s. 53–54).

9. Trhová kompetencia

Hoci trhová kompetencia patrí k tým, ktoré sa spomínajú hlavne v ostatnom období, nepriamo sa o nej dozvedáme už z práce J. Rakšányiovej z r. 2005 *Preklad ako interkultúrna komunikácia*, kde sa v kapitole 4 *Subjekt prekladateľskej práce – prekladateľ* v krátkosti venuje prekladateľskému trhu. Ten označuje za „rovnicu s viacerými neznámymi“ (2005, s. 36) konštatuje Podľa autorky sa živelnosť a nekoncepčnosť celej spoločnosti reflektuje aj na poli prekladu. Konštatuje, že nie je známe, aby na Slovensku vznikla práca mapujúca požiadavky trhu okrem jednej konkrétne zmienenej diplomovej práce z r. 2000. J. Rakšányiová by od podobne zameranej práce očakávala, aby mapovala dopyt, konkrétne objem prekladov, jazykové a tematické rozvrstvenie i preferencie zadávateľov. Uvedomuje si, že podobne orientovaný výskum síce nemusí byť záväzný, no jeho relevantnosť by spočívala v inštruktívnosti pre prípravu prekladateľov, minimálne napr. v tom, koľko prekladateľov je pracovný trh schopný uživiť. Zaznamenáva absenciu akýchkoľvek sociologických prác sledujúcich frekvenciu jazykov, výskyt žánrov a nemenej dôležité kvantitatívne ukazovatele. Okrem uvedených parametrov je podľa autorky dôležité poznať aj zabezpečenia sociálneho statusu prekladateľa, otázky súvisiace s jeho poistením, ale aj s výkonom jeho povolania až po ochranu jeho duševného vlastníctva (2005, s. 36–37). J. Rakšányiová zatiaľ ešte neuvádza, že by sa prekladateľ mal všetkým týmito aspektom determinujúcim vývoj vzťahu *pracovný trh ↔ preklad* venovať osobne. Považuje to skôr za predmet sociologického výskumu. V každom prípade však nepriamo indikuje, že prekladateľa by tieto faktory mali zaujímať, a to aj vzhľadom na vlastnú uplatniteľnosť na pracovnom trhu, konkurencieschopnosť a saturáciu v sektore.

Po niekoľkých rokoch začal byť fenomén pracovného trhu a pozície prekladateľa na ňom, ako aj úsilie o náčrt profesijného profilu prekladateľa trvalejším predmetom translatologických štúdií. Stále zreteľnejšiu podobu získava trhová kompetencia prekladateľa najmä v ostatnom období.

Medzi prekladateľské kompetencie zaradil **trhovú kompetenciu** M. Djovčoš. Jeho vlastný názor na túto kompetenciu je ten, že je „marginalizovaná, no možno práve ona je dôvodom, prečo sa vzdelaní prekladatelia nedokážu presadiť na prekladateľskom trhu“ (2012, s. 57). Autor tento reálny stav pripisuje skutočnosti, že prekladatelia nie sú dostatočne trhoví draví. V ankete medzi prekladateľmi sa zameriaval na súradnice určujúce úroveň trhovej kompetencie prekladateľa. Zaujímal ho spôsob účtovania objednávky, zisťoval, či prekladatelia vedia, čo je normostrana a akým spôsobom ju vypočítavajú, akú cenu za ňu určujú i to, akou formou podnikajú a ako sú poistení v prípadoch, že nesprávnym prekladom spôsobia škody⁴¹ (2012, s. 57–63). V neskôr publikovanej monografii *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (2017) M. Djovčoš spolu s P. Švedom opäť skúmajú trhovú kompetenciu. Výskum autorov nemá preskriptívny charakter. Cieľom je deskripcia elementov podieľajúcich sa na trhovom správaní prekladateľa. Autorov zaujímali také skutočnosti, ako napr. spôsob účtovania objednávky, spôsob výpočtu normostrany či forma podnikania⁴². Zo zistení by sme radi upozornili na najmä na jedno, a to že „správanie sa na trhu [...] najvýraznejšie ovplyvňuje skutočnosť, či sa daný prekladateľ prekladom živí výlučne alebo čiastočne“ (2017, s. 86). Toto zistenie nás vedie k presvedčeniu, že úroveň trhovej kompetencie prekladateľa závisí od toho, aký je jeho vzťah k prekladu v pracovnej rovine. Čím viac závisí prekladateľov životný štandard od prekladovej činnosti, t.j. čím viac sa preklad stáva jeho hlavnou alebo výlučnou pracovnou činnosťou, tým viac rozvíja a buduje svoju trhovú kompetenciu.

Aj Z. Kraviarová uznáva potrebu trhovej kompetencie a od prekladateľa očakáva, že „o absolvovaní formálneho prekladateľského vzdelania by mal byť schopný komunikovať s klientom, zistiť, čo potrebuje, vypracovať cenovú ponuku“ (2014, s. 68). Táto autorkina premisa vedie k záveru, že akademické vzdelanie prekladateľa rešpektuje aj tieto potreby a prekladateľ sa komunikácii, orientácii a pohybu na pracovnom trhu učí už počas štúdia.

L. Paulínyová a E. Perez (2018, s. 184–185) vychádzajú z kompetenčného modelu optimalizovaného pre štúdium prekladu a tlmočenia, ktorý navrhli medzinárodné expertné

⁴¹ Výsledky ankety a ich zhodnotenie i grafická vizualizácia spracovaná ku každej parciálnej otázke týkajúcej sa trhovej kompetencie prekladateľa sú predmetom podkapitoly 4.1.1.3 *Trhová kompetencia* (2012, s. 57–63).

⁴² Výsledky ankety a zhodnotenie údajov týkajúcich sa trhovej kompetencie prekladateľa sú predmetom podkapitoly 3.2.9. *Trhová kompetencia* (2017, s. 82–86).

skupiny pre výučbu prekladu OPTIMALE⁴³ a sieť univerzít zapojených do programu s certifikátom kvality EMT⁴⁴:

- jazyková kompetencia (language competence);
- interkultúrna kompetencia (intercultural competence);
- schopnosť získavať informácie (info-mining competence);
- tematická (odborná) kompetencia (thematic competence);
- technická kompetencia (technological competence);
- **trhová kompetencia** (translation service competence).

Autorky konštatujú, že prvých päť kompetencií reflektuje kompetencie tradičnej translatologickej školy. Najvýraznejší rozdiel predstavuje trhová kompetencia, definovaná ako interpersonálna, produktívna, zameraná na vzťah klienta a zadávateľa prekladu. Autorky pritom odkazujú na vlastné skoršie práce, v ktorých je táto kompetencia zhodnotená ako reflektujúca „posun v chápaní najmä smerom k prekladateľskej úlohe/zadaniu a jej autori definujú prekladateľské kompetencie ako súbor schopností, vedomostí, osobnostných predpokladov a zručností, ako vykonať zadanie za konkrétnych podmienok“ (in: Janecová, 2014, s. 54).

Trhová kompetencia teda definitívne patrí do súboru prekladateľských kompetencií. Isteže, nie je kompetenciou *sine que non*, ale prekladateľ bez schopnosti presadenia sa nemá výraznejšie šance preukázať svoje kvality, ani vysokú úroveň ostatných kompetencií. Opäť sa potvrdzuje, že prekladateľské kompetencie sú najúčinnjším nástrojom najmä ak pôsobia synergicky.

Recenzné príspevky v *Revue svetovej literatúry* a v periodiku *Kritika prekladu* sa z pochopiteľných dôvodov trhovou kompetenciou nezaoberajú. Napriek tomu v nich nachádzame informácie, ktoré trhovú kompetenciu pomáhajú istým spôsobom rozvíjať. Ide najmä o názory na trhovú ekonomiku a vydávanie komerčných a nekomerčných titulov. Aj tento typ správ môže pôsobiť užitočne a pre skúseného i neskúseného prekladateľa môže obsah takejto správy v podobe poučenia znamenať orientačný bod vo svojom individuálnom profilovaní. Spomedzi viacerých vyberáme názor A. Keníža vyslovený v rozhovore s M. Djovčošom a M. Kubušom:

⁴³ Optimising Professional Translator Training in a Multilingual Europe.

⁴⁴ European Master's in Translation.

„Patrite medzi výrazných kritikov výsostne trhového prístupu k prekladu. Často tiež píšete o absencii kritiky prekladu. Sú financie jediným dôvodom jej absencie?

[...]

Pokiaľ ide o trhový prístup k prekladu, ničím neprispel k skvalitneniu prekladateľskej produkcie, ba práve naopak. Prekladá sa už pomaly výlučne literatúra bez umeleckej hodnoty, takmer bulvárna. Základné prekladateľské postupy sú rýchlosť a pokiaľ možno čo najvyššia exotizácia a to isté platí o redaktorskej činnosti, ak sa ešte vôbec vykonáva. Česť výnimkám“ (2013, s 9–10).

Aj názory skúsených prekladateľov teda prispievajú k tomu, aby si ďalšia prekladateľská generácia dokázala vytvárať potrebné názory a uvedomovať si, že trhový faktor je v súčasnosti významný činiteľ uplatňujúci sa v prekladovom procese a v o vydavateľskej politike.

Zhrnutie základných znakov trhovej kompetencie prekladateľa môžeme vidieť v nasledujúcich tézach:

jej marginalizovanie môže byť dôvodom neschopnosti presadenia sa na prekladateľskom trhu,
jej rozvíjanie zvyšuje prekladateľovu konkurencieschopnosť,
záujem zvýšiť si kompetenciu v oblasti trhu a marketingu narastá, ak sa prekladateľ živí hlavne prekladom,
predpokladá komunikáciu s klientom a vypracovanie cenovej ponuky,
definuje ju interpersonálnosť, produktívnosť a schopnosť vykonať zadanie za konkrétnych podmienok.

10. Iné kompetencie

Ak hovoríme o *iných kompetenciách prekladateľa*, máme na mysli tie, ktoré translatológovia zmieňujú v porovnaní s najfrekvencovanejšie uvádzanými kompetenciami sporadickejšie. Sú svojím spôsobom špecifické, pretože nestoja v centre pozornosti ako napr. tie, ktoré tvoria jadro prekladateľských kompetencií (najmä jazyková, interpretačná alebo kultúrna kompetencia). Tie, ktoré súborne označujeme ako *iné prekladateľské kompetencie* sa neraz vzájomne prelínajú. Jedna kompetencia presahuje do inej, alebo tvorí jej súčasť. Táto skutočnosť nás na základe zistených názorov na potrebné prekladateľské zručnosti, schopnosti, talent, danosti, skúsenostný komplex či inými označeniami pomenované prekladateľské kompetencie nijako neprekvapuje. Každý translatológ pri formulovaní požiadaviek na prekladateľa alebo pri deskripcii prekladateľského profilu vychádza jednak z vlastnej praxe, a to ako prekladateľ, kritik, redaktor, recenzent alebo editor, ale vychádza aj zo svojho vzdelanostného portfólia a vystupuje ako odborník poučený v oblasti prekladovej teórie, na ktorej základe si vybudoval kritické názory. Praktické skúsenosti a teoretické kompendium ho viedli k vytvoreniu si individuálneho názoru na profil prekladateľa, ktorý sa v dobovom kontexte mení, vyvíja a závisí od neho.

V tejto kapitole venovanej súborne iným kompetenciám treba zvlášť upozorniť ešte na jednu skutočnosť, ktorú sme zistili pri excerpovaní a po analyzovaní teoretických traktátov slovenských predstaviteľov myslenia o preklade. Dôvody názorovej heterogénnosti na jednotlivé prekladateľské kompetencie, ktorá sa začala vyskytovať po skončení tzv. spoločného menovateľa v kompetenčných modeloch pozostávajúceho z jazykovej, interpretačnej, rešeršnej a verifikačnej, kultúrnej a parciálne i technickej a trhovej kompetencie, sú podľa nášho názoru dva. Prvým dôvodom je skutočnosť, že jednotliví translatológovia buď ponúkajú alebo od iného teoretika preberajú funkčný model prekladateľských kompetencií, ktorý svojou podstatou pokrýva celý prekladový proces. Jednotlivé kompetencie sú v ňom vzájomne prepojené, komplementárne a usúvzťažnené. Je

teda prirodzené, že ak jedna kompetencia povedzme upriamuje pozornosť na schopnosť prekladateľa pracovať na jazykovej úrovni textu, tou ďalšou či ďalšími budú také, ktoré preveria prekladateľove zručnosti prislúchajúce práci na ostatných rovinách textu. Výsledkom bude vždy ich funkčný súhrn, vďaka ktorému možno preklad hodnotiť ako celok. Druhým dôvodom je pre myslenie o preklade nevyhnutné praktické prekladanie. To v praxi skutočne preverí prekladateľove kvality. Projekciu vízie potrieb jednotlivých prekladateľských zručností teda vidíme aj vo formulovaní špecifických prekladateľských kompetencií. Považujeme to za výsledok praktickej prekladateľskej činnosti konkrétneho prekladateľa. Jeho skúsenosti, no dozaista i problémy s prekladom vyústili do presvedčenia, že prekladateľ by mal disponovať i tou či onou osobitnou, špecifickou či špeciálnou kompetenciou.

E. Gromová vyčleňuje niekoľko osobitných kompetencií. **Sociolingvistická kompetencia** je z bádateľkinho pohľadu prekladateľovou schopnosťou vhodne produkovať a chápať výpovede v kontexte, ako vyplýva z témy, postavenia účastníkov komunikácie či zámerov interakcie. **Diskurzívna kompetencia** spočíva v kombinátorských schopnostiach prekladateľa, keď narába s formou a s významom, pričom jeho cieľom je dosiahnuť v rozličných žánroch textovú jednotu. Tá závisí na kohézii formy, teda na spôsobe, akým sa výpovede skladobne spájajú, aby sa uľahčila recepcia a interpretácia textu. Závisí aj na koherencii významu, ktorú určujú vzťahy medzi rozličnými významami v texte, ale aj komunikačná funkcia a kultúrno-spoločenský význam (2003, s. 61–62). V neskoršej štúdií pridáva aj **kompetenciu textotvorby**, pod ktorou autorka myslí produkciu textu v cudzom jazyku (2004, s. 39). A napokon najnovšie spolu s D. Müglovou pridávajú aj **tematickú kompetenciu**. Od prekladateľa translatologicky požadujú minimálne elementárne znalosti o prekladanej téme (2018, s. 22–23).

J. Rakšányiová vymedzuje **pragmatickú kompetenciu** ako schopnosť prekladateľa pracovať na osi vnútorných súvislostí, udržiavať vzťah k skutočnosti a k príjemcovi. Uvažuje aj o **diskurzívnej kompetencii**, pod ktorou rozumie prekladateľovu schopnosť logicky myslieť, na základe čoho postupuje od pojmu k pojmu, od úsudku k úsudku (2005, s. 14).

J. Taraba hovorí o **trojjedinej kompetencii**, ktorú spomína v konkrétnej prekladovej situácii: „Prihliadanie na existujúce preklady do moderných jazykov môže viesť k prehĺbeniu už jestvujúcej priepasti medzi licenciou a normou. Vyhnúť sa jej možno iba v prípade, že prekladateľ pristupuje k svojej práci s trojjedinou kompetenciou: filologickou,

traduktologickou a kultúrno-historickou. Nezastupiteľné miesto v tomto procese zohráva kvalitné sekundárne inštrumentárium: komentované texty, paralelné preklady a, samozrejme, prekladové slovníky (2006, s. 71–72).

K. Dlhošová a D. Petranová (2014, s. 32) hovoria o **mediálnej kompetencii** (pri preklade mediálnych textov). J. Mlacek, J. Dolník a E. Bajzíkova upozorňujú na **štylistickú kompetenciu**. Okrem nich o **štylistickej kompetencii** uvažuje aj A. Keníž. Považuje ju za hierarchicky najvyššiu a jej uplatňovanie nevzťahuje výlučne pri prekladaní umeleckých textov (in: Djovčoš, 2012, s. 32).

J. Dolník zároveň spomína vo vzťahu k vlastnému pojmu *prekladateľská inteligencia* **orientačnú kompetenciu** prekladateľa, „t. j. jeho schopnosti spoznať isté interpretačné vnímania originálu a možné spôsoby prekladu so zreteľom na význam prekladania daného textu v daných podmienkach. Rozvinutosť tejto kompetencie evidentne koreluje s vyspelosťou prekladateľskej inteligencie“ (2009, s. 9).

J. Zambor zase vo svojom prekladateľskom zameraní hovorí o **básnickej a poetologickej kompetencii** (2004).

Odborná kompetencia je nevyhnutnou pre prekladateľa literatúry pre deti a mládež. Skúsenosti s týmto prekladom popisuje M. Gavurová a upozorňuje, že špecifiká tohto prekladu si vyžadujú osobitný prístup, pretože text je určený konkrétnej vekovej kategórii čitateľa, u ktorého prebieha príjem prekladu ako originálu. Svoju osobitnú úlohu zohrávajú aj žánrové špecifiká, keďže ide o preklad literatúry pre deti a mládež (2018, s. 74). M. Štefková takisto hovorí o **odbornej kompetencii**, avšak vo výbave súdneho prekladateľa. Odborná kompetencia súvisí so znalosťou právneho systému východiskovej a cieľovej kultúry. Patrí tu znalosť pojmového systému verejnej správy a ďalších špecifických terminológií, ktoré sú pre konkrétne zadanie relevantné. V tejto nadväznosti vyžaduje od prekladateľa aj **terminologickú kompetenciu**. Terminológiu považuje autorka za vedu, ktorá má interdisciplinárny charakter, čo je v kontexte úradného, právneho alebo komunitného prekladu podstatným faktorom (2018, s. 167–168).

Táto enumerácia pravdepodobne nevyčerpala celú rozmanitosť kompetencií, o ktorých sa *ad hoc* v jednotlivých prekladateľských štúdiách hovorí. Medzi ďalšie ojedinele zmieňované môžeme zaradiť napr. čitateľskú či komunikačnú kompetenciu. Okrem všetkých vyššie spomínaných kompetencií by sme sa možno stretli aj s ďalšími, no predpokladáme, že

keby takýto prípad nastal, išlo by pravdepodobne už len o mnohorakosť pomenovania daných kompetencií, no vyjadrená myšlienková náplň by sa vzťahovala k niektorej z kompetencií, ktoré sme v našej monografii už analyzovali.

11. (Meta)kritická kompetencia

Ak sme v úvode monografie konštatovali, že v názoroch slovenských translatológov prevažuje línia hlásajúca v našom prekladateľskom priestore absenciu prekladovej kritiky, v tejto kapitole nebudeme hľadať príčiny tohto presvedčenia – čo prináleží skôr dejinným disciplínam, literárnohistorickému výskumu či dejinám prekladu – ale predstavíme najmä tézy slovenských translatológov, v ktorých sa vyslovujú za jej posilnenie a systematizovanie. Keďže na tomto poli vzniklo a popísalo sa nepreberné množstvo štúdií, monografií či prekladových kritik, my sa budeme pridržiavať ústrednej témy našej monografie, a síce prekladateľských kompetencií. Predstavíme základné názorové spektrum na prekladovú kritiku, ktoré rezonuje v slovenskom translatologickom kontexte najsilnejšie a na jeho základe vznikajú ďalšie teoretické i prakticky orientované štúdie k téme prekladovej kritiky.

S (meta)kritickou kompetenciou prekladateľa sme sa v prezentovaných modeloch prekladateľských kompetencií doposiaľ nestretli. Túto kompetenciu navrhujeme ako ďalšiu prekladateľskú kompetenciu. Jej výkladu a dôvodom zaradenia medzi prekladateľské kompetencie venujeme celú túto kapitolu, no z metodologického hľadiska považujeme za nevyhnutné vysvetliť jej označenie hneď v úvode. Pod kritickou kompetenciou chápeme schopnosť prekladateľa posúdiť kvalitu vlastného prekladu napriek skutočnosti, že jej posúdenie môže byť podmienené istou mierou subjektívnosti. Avšak prekladateľova kompetencia v oblasti hodnotenia a kritiky prekladu by sa nemala vzťahovať len na vlastnú prekladateľskú činnosť. Prekladateľ by mal byť schopný prijať alebo odmietnuť kritiku prekladu vlastného textu na základe relevantnej argumentácie. Zároveň by mal byť schopný uvažovať a vytvoriť si názor aj na hodnotenia, recenzie a prekladové kritiky iných autorov, ktoré sú venované iným, než len jeho vlastným prekladom a mal by k nim vedieť zaujať stanovisko. V neposlednom rade by mal byť sám schopný skoncipovať prekladovú kritiku. Ide teda o kritiku kritiky. Súborne sme preto danú schopnosť prekladateľa označili ako (meta)kritickú kompetenciu, čím sme zdôraznili jej viaceré aspekty.

Doposiaľ sme sledovali, s akými názormi sa na jednotlivé prekladateľské kompetencie možno v slovenskej translatológii stretnúť alebo sme sledovali teoretické stručne zhrnuté hlavné tézy prác alebo ich základné myšlienky, ak daný výskum súvisel s našou témou. V tejto kapitole budeme postupovať obdobne pokiaľ ide o prezentáciu názorov na prekladovú kritiku, no tému (meta)kritickej kompetencie budeme rozvíjať ako vyústenie našich doterajších zistení a budeme ju prezentovať ako vlastný návrh v systéme kompetenčného modelu. Východiskom nášho predpokladu potreby rozvíjania (meta)kritickej kompetencie je meniaci sa profil prekladateľa, potreba prekladovej kritiky a napokon aj trhová politika knižných vydavateľstiev.

V štúdií venovanej problematike didaktiky prekladu textov umeleckej literatúry A. Keníž uvažuje nad východiskami a tradíciami výučby umeleckého prekladu, pričom konštatuje, že aj pokiaľ ide o teoretické uvažovanie o umeleckom preklade, až do r. 1989 existoval zabehaný systém inštitucionalizovaného literárneho vzdelávania. Spadali doň viaceré oblasti a každej z nich pripadli inštitúcie či periodiká, ktoré sa na danú oblasť zameriavali. V prípade literárnej teórie to boli napr. vysoké školy alebo vedecké ústavy a pre kritiku prekladu boli vymedzené najmä kritické periodiká a rubriky (Keníž, 2018, s. 47). Pri koncipovaní tejto monografie sme sa pri rešeršnej činnosti stretli s mnohými podobnými názormi, ktoré ich autori na základe vlastných skúseností s literárnou či prekladovou kritikou prezentujú a v tejto súvislosti upozorňujú, podobne ako A. Keníž, na istú fragmentárnosť, torzovitosť, náznakovosť a elipsovitosť. Viacerí prekladoví kritici a translatológovia dokonca hovoria o jej úplnej absencii, najmä s dôrazom na jej nesystematickosť. Tento záver nepochybne predchádzal rokom skúseností a úsiliu prispieť k prekladovej kritike vlastným výskumom a publikáciami. Napriek prevládajúcemu skepticizmu a skôr, než predstavíme konkrétne názory jednotlivcov na prekladovú kritiku a na jej dôležitosť v príprave prekladateľa a pri budovaní jeho zručností, chceli by sme upozorniť na dielo, ktoré svojim významom a hodnotou prispieva k systematizácii (aj) prekladovej kritiky u nás. Ide o niekoľko význačných a v istom zmysle aj smerodajných štúdií. Jeho autori špecifickými reflexiami prispeli do uceleného diela, ktoré ponúka vyčerpávajúci obraz o vybraných literárnych a prekladateľských osobnostiach slovenskej translatológie. Význam diela vidíme jednak v tom, že autori jednotlivých príspevkov predstavujú vybrané osobnosti slovenskej translatológie prostredníctvom ich prác, ale aj v tom, že recipientovi približujú, ako ich videli

a vidia iní, a to tak ich súdobí kolegovia, ako aj odborníci mimo domáceho prostredia. Ďalším dôvodom, prečo možno *Myslenie o preklade na Slovensku* (2014) prirovnať k uholnému kameňu v prekladovej kritike je skutočnosť, že autori sa na tieto osobnosti a ich dielo dívajú s časovým odstupom, vďaka ktorému možno na ich práce nahliadať komplexne a usúvzťažniť ich i ukotviť v dobovom i v nadčasovom kontexte. Spomeňme napr. štúdiu J. Truhlárovej *Jozef Felix a historická prekladateľská metóda*, v ktorej J. Felixu predstavuje ako historika literatúry a prekladu, prekladateľa, editora a dramaturga; ďalej približuje jeho metódu i antropocentrický prístup (2014, s. 32–54). E. Gromová sa v príspevku *Anton Popovič – osobnosť slovenskej translatológie* sústreďuje na recepciu jeho prác v zahraničí a okrem iného sa zaoberá jeho prínosom pre súčasnú translatológiu (2014, s. 55–71). Štúdia *František Miko a teória prekladu* M. Valentovej približuje autorovu koncepciu výrazovej sústavy a sprostredkujúceho kódu na porovnanie štýlu originálu so štýlom prekladu (2014, s. 72–85). Preklad v medziliterárnom procese a literárnu komparatistiku D. Ďurišina v štúdiu *Dionýz Ďurišin: preklad v porovnávacom výskume literatúr* ozrejmúje L. Vajdová (2014, s. 86–110). K. Bednárová vysvetľuje teóriu „chyby“ Jána Košku i jeho alternatívnu interpretatívnu koncepciu literárneho prekladu (2014, s. 111–133). G. Magová zovšeobecňuje a syntetizuje v slovenskom myslení o preklade dielo J. Vilikovského a popisuje jeho prínos pre domácu translatológiu (2014, s. 134–145). A napokon A. Eliáš hodnotí spisbu básnika, prekladateľa a teoretika J. Zambora (2014, s. 146–151). Uvedené dielo je pohľadom na *status quo* slovenského myslenia o preklade a samo o sebe je príspevkom k procesu jeho utvárania, o ktorom hovoria spoluautori M. Kusá, E. Gromová a M. Djovčoš, a to procesu, v ktorom sa „slovenská translatológia [...] celkom prirodzene usiluje zaplniť svoje nepopísané stránky, či už z hľadiska formulovania predmetu ako prekladu v širšom zmysle – teda nie výlučne (ale aj) umeleckých textov [...], definovania predmetu v zmysle dejín translatologických, prekladateľských a recepčných aktivít [...], alebo ako «prekladu ako umenia» – napríklad v oblasti prekladania básnických textov [...] (2014, s. 28). Možno práve táto publikácia v sebe nájde ambíciu ponúknuť aspoň niektoré odpovede na otázky či pochybnosti, ktoré na margo prekladovej kritiky vyslovil A. Keníž v rozhovore pre časopis *Kritika prekladu*:

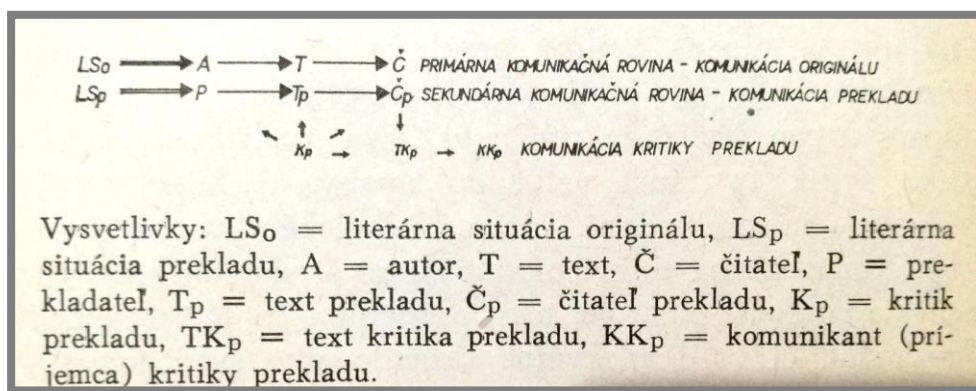
„Čo je to kritika prekladu a čo je to kvalitný preklad?

Prekladateľská prax v podstate vždy stimuluje potrebu teoretického zovšeobecnenia, no zároveň sa v ideálnom prípade stáva predmetom kritickej reflexie. Ako sme už uviedli, kritika je v spoločenskom prostredí, užšie v rámci prekladateľskej a čitateľskej obce, háklivá vec, keďže podľa slov J. Mistríka (Štylistika, 1985, s. 446) ide «... o vyhrotený, prísny pohľad na

hodnotenú vec. Pri kritike prísnosť treba chápať v tom zmysle, že sa v nej navrhuje, ako hodnotené dielo zlepšiť. Dnes sa kritika uplatňuje najmä pri hodnotení literárnych textov – umeleckej prózy, poézie a drámy. Literárna kritika je dnes vedný odbor s predmetom výskumu i výskumnými metódami». A práve spomínaná literárna kritika predstavovala východisko v slovenských úvahách o prekladovej kritike. V zásade možno konštatovať, že všetci autori, ktorí sa rozhodli teoreticky vysloviť k otázkam kritiky prekladu, vychádzali z tohto vedného odboru a tri funkcie literárnej kritiky analogicky preniesli aj na prekladovú kritiku. Ide o postulatívnu funkciu orientovanú smerom k prekladateľovi z hľadiska výberu textu na preklad, hoci prekladateľ nemal a dnes takisto nemá veľký vplyv na to, čo mu vydavateľstvo ponúkne preložiť. Teoreticky by sme ho však mohli kritizovať za to, čo prekladá. Ďalej sa hovorí o operatívnej funkcii smerom k príjemcovi, čitateľovi. Táto funkcia sa využíva v podobe recenzií, ktoré v podstate informujú o novom preklade, predstavujú ho zvedavému čitateľovi, čiastočne ho rozoberajú a následne podávajú vecné hodnotenie. Napokon hovoríme o analytickej funkcii kritiky prekladu, ktorú považujeme za prekladovú kritiku sensu stricto. Na Slovensku suplovali a dodnes supľujú kritiku prekladu ako istý druh doplnkovej činnosti predovšetkým prekladatelia, ktorí sa v podobe interpretačných úvah vyjadrujú k určitým prekladateľským problémom z vlastnej prekladateľskej «kuchyne». Prekladatelia sa však niekedy vyjadrujú aj k prekladom iných prekladateľov, čo sa tiež nedá chápať ako ten najadekvátnejší a najprimeranejší spôsob kritickéj aktivity, keďže môže byť zdrojom nevráživosti. Navyše podľa O. Kořínka «... platí nepísaná zásada, že umelec činný v istej oblasti nekritizuje verejne diela iného umelca činného v tej istej oblasti». Okrem prekladateľov sa kriticky prejavujú aj teoretici prekladu, ktorí pracujú na báze porovnávacej analýzy a interpretácie originálneho a prekladového textu. Tým zase prekladatelia často vyhadzujú na oči skutočnosť, že sami neprekladajú, čiže údajne nevedia postrehnúť jemné nuansy prekladateľského procesu. Podľa môjho názoru prekladovým kritikom v pravom zmysle slova je ten, kto pracuje s originálom aj prekladom, lebo je funkčne prekladateľsky zameraným bilingválnym a biliterárnym expertom, a v zásade zodpovedá postulátu kritiky podľa J. Mistríka na vyhrtený, prísny pohľad na hodnotený preklad. Vždy by malo ísť predovšetkým o konštruktívnu kritiku, v rámci ktorej by mal kritik navrhnúť, ako by sa mal či dal hodnotený text zlepšiť. Otázne v tejto súvislosti zostáva, či kritizovať má len ten, kto by text vedel naozaj preložiť lepšie ako kritizovaný prekladateľ (teda vlastne znovu prekladateľ), alebo aj taký, čo by to nedokázal (teda teoretik prekladu). Táto situácia pripomína začarovaný kruh, z ktorého sa akosi nevieme vymotať. Odpovedať na otázku o kvalite prekladu je sifyfovsky ťažká robota, preto ponúkame len jednu z možných odpovedí. Kvalitný preklad je podľa nás taký, v ktorom takmer necítiť prítomnosť prekladateľa, lebo po sebe zanecháva pokiaľ možno čo najmenej stôp zo svojho idiolektu, v ideálnom prípade azda iba meno v tiráži“ (2013, s. 11–13).

Tému prekladovej kritiky z teoretického hľadiska otvorí Popovičovo uvažovanie. Autor jej venuje časť kapitoly v *Teórii umeleckého prekladu* (1975, s. 246–252), ktorú začína dnes už notorickým konštatovaním, že v literárnom živote sa poukazuje na jej neprítomnosť. Na otázky súvisiace s jej absenciou ponúka niekoľko možných príčin, ktoré vidí viac v mimoliterárnom kontexte. Dôvodom je najmä menší záujem literárnych a vydavateľských inštitúcií saturovať materiálne potreby špecialistov tohto typu. Dôsledkom týchto trendov je ocitnutie sa prekladovej kritiky v pozícii doplnkovej činnosti a jej autormi sú prevažne prekladatelia. Spočíva hlavne vo formulovaní princípov založených na vlastnej

prekladateľskej praxi. Vzťah prekladateľa ku kritikovi jeho diela považuje A. Popovič za analógiu vzťahu medzi autorom originálu a literárnou kritikou neprekladovej produkcie. Avšak prekladová kritika má niekoľko špecifických črt, ktoré ju od literárnej kritiky odlišujú. Kým kritik prekladu pracuje s pôvodným a s preloženým dielom, literárny kritik pracuje len s originálom a je generačným svedkom jeho zrodu i čitateľských ohlasov. Kritik prekladu navyše hodnotí preklad diela z viacerých pozícií. Môže ísť o súčasný preklad súčasného autora aj o súčasný preklad nesúčasného autora. Tu však doplníme, že v podobnej situácii sa môže ocitnúť i literárny kritik a okrem toho predmetom kontrastívnych a komparatívnych analýz prekladu diel môže byť aj nesúčasný preklad. A. Popovič hovorí o rozdvojenosti kritiky prekladu, no recepčná tradícia by nemohla dobre fungovať aj bez rozdvojenosti literárnej kritiky (v zmysle pozornosti venovanej nielen súčasným dielam). Popovič v teoretickom kontexte formuluje optimálny model komunikačnej reťaze, v ktorej kritik zastáva pozíciu observátora, no zároveň uznáva, že prax takúto ideálnu schému modifikuje. Okrem odlíšenia literárnej a prekladovej kritiky ponúkol A. Popovič jeden z prvých systematických modelov, v ktorom rozlišoval v kritickej praxi existujúce dve základné podoby prekladateľskej kritiky. Prvú tvorí kritika, ktorá pracuje priamo s originálom, zatiaľ čo druhú podobu predstavuje kritika, ktorá pri práci originál nevyužíva. Vlastný produkt prekladateľovej činnosti pritom kritika nekonfrontuje s originálom, ale so situáciou domácej literatúry, s kontextom alebo so sériou diel, ktoré sú preloženému textu podobné. Vizualizácia jeho modelu prekladovej kritiky je nasledovná:

Obr. 5. Schéma prekladu ako komunikačného aktu podľa A. Popoviča (1975, s. 252).

A. Popovič svoju predstavu o prekladovej kritike uzatvára mienkou, že kritik, ktorý „sa zameriava na preložené diela, má posudzovať konkrétny produkt predovšetkým z literárnej situácie a tomuto aspektu má podriadiť všetky kritické registre, akými disponuje. Svoje

vedomosti o výrazovej organizácii originálu i prekladu, ako aj inštrukcie pre príjemcu podriaďuje funkcii, akú očakáva od daného textu prekladu vo vývinovom i v čitateľskom kontexte literatúry“ (1975, s. 252). Doplňme ešte autorovu definíciu literárnej úrovne prekladu. Podľa A. Popoviča ide o „hodnotenie prekladu vzhľadom na možnosti súčasného literárneho kánonu, na ich zvládnutie a na ďalšie rozvíjanie prekladateľom“ (1975, s. 288). V duchu oboch definícií pristupuje k problematike rovnako aj v diele *Originál – preklad, interpretačná terminológia*. Pod prekladateľskou kritikou rozumie teóriu hodnotových kritérií, ktoré stanovuje literárna kritika vo vzťahu k prekladateľovi. Kritické hodnotenie prekladu sa zameriava na textové a kontextové zvláštnosti diela (1983, s. 269).

Úsilie o istú koncepčnosť v kritike prekladu prejavuje aj Ľ. Feldek. Predstavuje vlastný náčrt prekladateľských postupov, s ktorými pracuje azda každý prekladateľ, a to vo väčšej či menšej miere. Kategorizuje tri základné modely prekladateľských postupov aplikovateľných najmä v prípade básnického prekladu.

- „1. povedať inými slovami to isté (nazvali sme to metonymickou metódou),
2. povedať inými slovami podobné (metaforická metóda),
3. povedať inými slovami iné (autorská metóda)“ (1977, s. 48).

Originálny navrhnutý model autor využíva i v praxi, čo ilustruje v tej istej publikácii, kde v kapitole venovanej praktickým ukážkam prekladovej kritiky využíva práve uvedený model postupov. V kapitole *Kritika v prekladovej kritike* v časti nazvanej *Prekladateľský problém Jeffers* píše: „Povaha metonymických a metaforických postupov nie je taká, že by si právo na ich používanie mohla vyhradzovať iba poézia“ (1977, s. 126). Táto i ďalšie vízie prekladovej kritiky plynúce z vlastnej prekladateľskej praxe oslovujú na jednej strane tú líniu translatológov, ktorí prekladanie v praxi považujú za základnú podmienku umožňujúcu zaujať fundované kritické stanovisko voči prekladu a na druhej strane líniu vyslovujúcu isté výhrady voči teoretizovaniu tých translatológov, ktorí v praxi nikdy neboli sami aktívne činní. Schopnosť prekladateľa kriticky hodnotiť vlastný text vyzdvihuje napr. J. Zambor v diele *Preklad ako umenie* (Bratislava, 2000). Konkrétne hovorí o Ľ. Feldekovi, ktorý „má dobrý zvyk sprevádzať významnejšie preklady teoretickými vystúpeniami, v ktorých sa usiluje o fixáciu svojich praktických prekladateľských postupov, podáva správu o vlastnom priekopníctve a zároveň na tomto pozadí formuluje konštitutívne znaky svojej metódy umeleckého prekladu. Tieto vystúpenia majú do istej miery aj platnosť autokritiky, pričom naplňajú najmä analytickú kritickú funkciu. V situácii, keď ozajstnej prekladovej kritiky

napriek jej značnému vzostupu v posledných rokoch je u nás pomerne málo, má táto Feldekova práca osobitný význam“ (2000, s. 49). Kritické výpovede majú osobitný význam v prekladovej kritike zvlášť vtedy, ak sú ich autormi prekladatelia, ktorí sa vyjadrujú k často vlastnému prekladovému procesu.

O kritiku prekladu sa zasadzuje a jej význam pre skvalitňovanie prekladu zdôrazňuje aj J. Ferencík. Nezdôrazňuje však len význam prekladov individuálnych, ale aj prekladových škôl, ktoré na Slovensku postupne vznikali, a to najskôr ako generácie prekladateľov, ktorí aktívne prekladali a zamýšľali sa nad vlastnou prekladovou tvorbou, ale predstavuje aj postupný vývoj v translatológii, ktorý od praxe viedol k istému prekladovému metatextu, o ktorom píšu „neprekladatelia“ (Ferencík, 1982, s. 19) A. Popovič, F. Miko a D. Ďurišin. Sám seba klasifikuje ako autora, ktorý píše „čosi na rozhraní medzi vedou a publicistikou“ (1982, s. 11), pretože jeho prácam chýbajú prvky príznačné pre solídne vedecké štúdie, akými sú exaktná terminológia, náležité kvantum citátov a odvolávok na uznávané kapacity a široká bibliografia použitej literatúry. Kritike prekladu a mapovaniu jej stavu venuje pomerne obširnu kapitolu *Kritika prekladu. Problémy jej súčasného vývinu*, v ktorej konštatuje, že vtedajšej kritike prekladu chýbala „schopnosť povýšiť interpretačnú analýzu na zovšeobecňujúcu a vývinovo stimulatívnu syntézu“ (1982, s. 32). Poukazuje na nedostačujúcu schopnosť posúdiť prekladový text na základe objektívneho rozboru originálu a prekladu. Hovorí takisto o metodologickom a koncepcnom vákuu. Recenzie sú podľa J. Ferencíka len hodnotením literárneho diela, často bez zmienky o preklade. Takéto recenzie hrubo podceňujú prekladateľovu prácu a ignorujú jeho nezastupiteľný podiel na vzniku nového artefaktu. Autor na svoju dobu výstižne glosuje kritiky prekladu komentármi, ktoré sú neraz aplikovateľné i dnes. J. Ferencík v nich vidí „diletantský voluntarizmus, realizujúci sa v hľadaní skutočných či domnelých vlastností prekladového textu raz metódou škandalizovania vytrhnutých zmyslových (zriedka iných) chýb a chybičiek, inokedy zas (väčšinou podľa osobného vzťahu k prekladateľovi) metódou velebenia štylistickej pohotovosti, peknej írečitej slovenčiny, bohatého slovníka, kultivovanej formy a pod. – no vždy bez ohľadu na vlastnosti originálu, bez pokusu o zhodnotenie koncepcie prekladu, jeho adekvátnosti či neadekvátnosti, jeho významu pre rozvoj súčasnej prekladovej metódy“ (1982, s. 33–34). Význam prekladovej kritiky je podľa neho zásadný, pretože je súčasťou národnej prekladovej kultúry. Nazýva ju mostom medzi teóriou a praxou prekladu i tkanivom, z ktorého sa utkáva prekladová história

(1982, s. 38–39). Na margo prekladovej kritiky sa neskôr B. Hochel (1990, s. 54) vyjadruje, že otázkam charakteru, štatútu či žánrom prekladovej kritiky sa venovali viacerí autori, ako Popovič, Bagin alebo Ferenčík, no ich príspevky sa nemali o čo oprieť, pretože prekladová kritika sa dostávala do pozornosti najmä preto, že absentovala⁴⁵. Po niekoľkých desaťročiach sa situácia určite zmenila⁴⁶, no ako sme uviedli v úvode monografie, v štatúte periodika *Kritika prekladu* sa uvádza, že *časopis vznikol ako platforma umožňujúca zaplnenie bieleho miesta v slovenskej translatológii. Venuje sa kritike prekladu, o ktorej sa často konštatuje, že v slovenskom kultúrnom priestore absentuje*. Dnes však predsa len kritika prekladu pokročila a jestvuje viacero modelov, ako pristupovať k preloženému dielu a zhodnotiť kvalitu či nekvalitu prekladu.

Vráťme sa k Ferenčíkovmu modelu prekladovej kritiky. J. Ferenčík kladie dôraz na jej odlíšenie od textovej interpretácie. Upozorňuje na kritériá, ktoré sú pre kritiku prekladu dôležité a ktoré sú omnoho širšie a komplexnejšie, než len kritériá pre textovú interpretáciu. Zahŕňajú totiž aj hľadiská kultúrnej politiky, literárnej komparatistiky, literárnej histórie, lingvistiky, teórie literatúry, teórie prekladu, teórie editorstva, prípadne aj iných vedných disciplín (1982, s. 31). Navrhuje preto vlastný model prekladovej kritiky, pričom hovorí, že tento model vychádza z pretrvávajúcej prekladateľskej metódy⁴⁷ a z poučení plynúcich z tradície literárnej kritiky. Podľa autora ide o účelné spájanie výsledkov textovej interpretácie

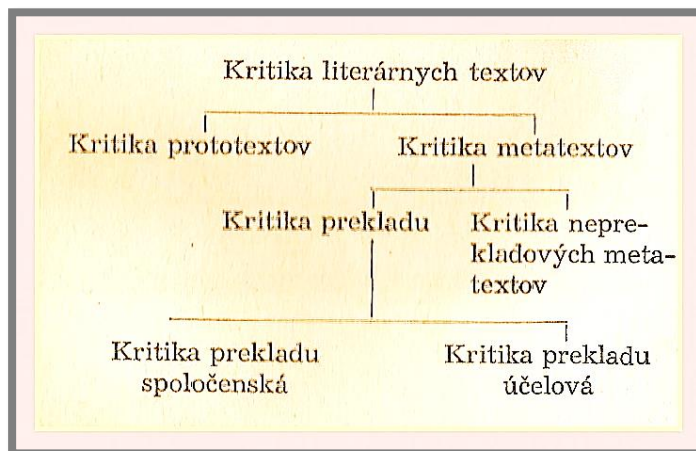
⁴⁵ Napriek absencii kritiky prekladu nemožno opomenúť snahy o koncepčné hodnotenie prekladu. Príkladom sú hodnotiace kritériá, ktoré v r. 1961 navrhol Zväz československých spisovateľov. Hoci z pohľadu dnešnej kritiky prekladu na kvalitu výsledného translátu a na voľbu prekladateľskej koncepcie, metódy, postupov a v konečnom dôsledku aj jednotlivých prekladateľských riešení by neboli zrejme ako celok akceptované, je dôležité uviesť si, že úsilie o koncepčnosť bolo dozaista vyústením predchádzajúcich úvah, debát a stretnutí za účelom stanovenia spoločného postupu, a teda uvedomenia si potreby a významu prekladovej kritiky. Zväz československých spisovateľov kritériá formuloval nasledovne:

1. Ako prekladateľ pochopil originál v jednote obsahu a formy, najmä ideu diela a autorov štýl, prípadne aj problémy žánru, ako aj otázky rôznych eventuálnych posunov v chápaní a v základnom ladení.
2. Aké výrazové bohatstvo českého jazyka postavil prekladateľ do služieb prekladu, najmä v obraznej reči a vo vykreslení postáv (tu aj tvorivá odvaha, novosť alebo ošúchanosť prostriedkov, hutnosť), v stavbe vety, v rytme a intonácii, prípadne v eufónii.
3. Ako sa prekladateľovi darí vystihnúť jemné odtienky autorovho štýlu (napr. v lyrických pasážach, v rečovej charakteristike a iné), ako si dokáže poradiť v prípade nutných substitúcií a kompenzácií.
4. Ako prekladateľ zvláda jednotlivé, skôr technické problémy prekladu, napr. transfer dialektizmov, archaizmov, argotu, reálií, a ďalších.
5. Výsledne je nutné charakterizovať celkovú kultúru prekladu, vhodnosť, prípadne prínos prekladateľskej metódy a vyzdvihnúť hlavné klady, prípadne nedostatky (in: Hrdlička, 1998, s. 24).

⁴⁶ Svedčí o tom napr. aj projekt M. Součkovéj z Filozofickej fakulty PU 1/0737/18 *Kritika kritiky*. Koncepty literárnej kritiky po roku 2000.

⁴⁷ J. Ferenčík má na mysli dobovú tradíciu hodnotenia prekladateľských výkonov.

s kritickým zovšeobecnením. Z tejto činnosti potom vzniká formulovanie záverov. Prekladovú kritiku zaraďuje v systéme kritik v tejto schéme:

Obr. 6. Zaradenie prekladovej kritiky do systému kritiky literárnych textov podľa J. Ferenčíka (1982, s. 39).

J. Ferenčík svoje teoretické zistenia a návrhy systematizuje do praktického návrhu, ako postupovať pri kritike prekladu. Vysvetľuje ho na základe modelového procesu, ktorý pozostáva z dvoch základných fáz. Prvou z nich je analytický proces, v ktorom kritik pristupuje k hodnoteniu pôvodného i preloženého diela formou parciálnych zistení a vyslovovania parciálnych úsudkov. Tento proces pozostáva zo štyroch, eventuálne z piatich krokov. Po interpretácii originálu kritik vyhľadáva informácie relevantné pre kontext diela. Následne podrobuje originál analýze za účelom zistenia jeho textových vlastností. Kritik si sám po týchto krokoch stanovuje koncepciu prekladu diela a po interpretácii prekladu porovnáva vlastný predpokladaný návrh koncepcie prekladu s jeho skutočnou koncepciou v preloženom texte. V závere prvej fázy zaraďuje preklad do kontextu domácej prekladovej literatúry a napokon vyslovuje závery konfrontačnej interpretácie originálneho a prekladového textu. Po analýze prichádza syntéza a formulovanie kritiky. Jej súčasťou je okrem iného zovšeobecnenie zistení a formulovanie záverov. J. Ferenčík udáva aj to, o aké závery môže ísť. Týkajú sa nielen metodiky práce, ale aj kultúrno-spoločenského pôsobenia diela v domácom prostredí a pod. (1982, s. 40–41). Schematický model celého procesu znázorňujeme v tabuľke:

1. ANALÝZA	
A. interpretácia originálu	interpretácia prekladu

zistenie literárnych a iných kontextov originálu	konceptia skutočná a zistenie jej opodstatnenosti
zistenie textových vlastností originálu	zistenie vlastností prekladového textu
predpoklady pre vznik originálu v slovenčine	zaradenie do kontextu domácej prekladovej literatúry
predpokladaná optimálna koncepcia prekladu	
B. závery konfrontačnej interpretácie originálneho a prekladového textu	
2. FORMULOVANIE KRITIKY	
SYNTÉZA	
A. Faktografická informácia o vzniku originálu a prekladu v rozsahu, ktorý je potrebný pre komplexnú identifikáciu diela.	
B. Výsledky konfrontačnej analýzy originálu a prekladu ako východisko pre kritické hodnotenie a závery.	
C. Zhodnotenie prekladového textu ako tvorivej činnosti.	
D. Kritické zovšeobecnenie a závery (napr. metodické, kultúrno-spoločenské a ďalšie).	

Koncepciu prekladu, o ktorej J. Ferenčík hovorí ako o jednom z parciálnych zistení počas analytickej fázy kritického procesu, neskôr spochybňuje B. Hochel. Kameňom úrazu, ako vyplýva z Hochelovho konštatovania, sú modely, ktorý sa zameriavajú na jednotlivosti v preklade, najmä v prípade porovnávacieho modelu, podľa ktorého sa hodnotia iba konkrétne riešenia, no neskúma sa koncepcia prekladu a jej realizácia. Aj keď sa kritik v analytickej fáze prekladu postupne pripravuje od prekladateľských riešení k postupom a metódam, len zriedka dospeje k hodnoteniu koncepcie prekladu. Dovoľme si však tvrdiť, že hoci model hodnotenia prekladu nezaručuje, že výsledkom bude jeho kvalitný rozbor zameraný nielen na konkrétnosti, ale na celú koncepciu prekladu, ani recenzia či hodnotenie prekladu, ktorý sa

nepridíža žiadneho modelu, nemusí znamenať kvalitnejšie formulovanie kritickej výpovede. Ako jeden z nie ojedinelých hodnotení prekladu uvádzame úryvok z recenzie L. Halovej: „Text v jej [prekladateľkinom] podaní pekne plynie a vyznieva nanajvýš prirodzene, až zabudneme, že čítame preklad, čo je dnes skôr výnimočný jav“ (2015, s. 148). Ferencíkov model je podľa B. Hochela (1990, s.57) pragmatickým modelom, pretože ide priam o návod, ako napísať recenziu, kritiku prekladu. J. Ferencík (1982, s. 30) totiž upozorňuje, že kritik prekladu musí byť schopný interpretovať tak originál ako aj preklad, byť schopný zhodnotiť preklad v textových i nadtextových reláciách, vyvodiť kritické úsudky, ako aj zovšeobecňujúce závery. Podľa autora to znamená, že kritika prekladu nie je len súborom výsledkov, ktoré zahŕňajú interpretáciu originálu a prekladu a už vôbec neznamena, že jediným kritériom prekladu je originál. Napriek tomuto Hochelovmu skepticizmu voči Ferencíkovmu modelu kritiky prekladu poslužil daný model v nedávnej praxi veľmi dobrej kritike prekladu *Slovenský hobit – cesta tam alebo späť?* (2013), ktorej autormi sú Z. Kraviarová a M. Gendiar. Ako uvádzajú pri metodike, prostredníctvom ktorej kritiku realizovali, zvolili si dve fázy postupu, a to analytickú fázu v súlade s nadradenosťou operatívnej funkcie kritiky, založenú hlavne na práci s textom prekladu a syntetickú fázu. Autori zdôrazňujú, že nechceli skĺznuť do komparatívnej analýzy a treba potvrdiť, že sa to skutočne nestalo. Precízna kritická analýza je hodnotnou sondou do prekladu a slúži aj ako zásobáreň bohatej a pestrej exemplifikácie, z ktorej sa možno poučiť. Vyzdvihnúť treba ešte jednu skutočnosť. Autori do svojej kritiky integrovali aj receptívnu zložku, a to formou získaných ohlasov od čitateľov (2013, s. 80–82). Ide predovšetkým o esteticko-zážitkové vnímanie prekladu, avšak potvrdzuje zistenia autorskej dvojice: „Zaujímavé je (a potvrdzuje to naše názory), že skalní fanúšikovia si všimli približne tie isté veci, ktoré sme si pri analýze prekladu všimli aj my. Negatívne sa vyjadrovali o preklade vlastných mien a o zníženom výrazovom pôsobení diela. [...] Reakcie bežných čitateľov znova potvrdili, že čitatelia si všimli približne rovnaké veci, ako sme si všimli my“ (2013, s. 80–82). Práve receptívnu zložku kritiky prekladu, tak ako ju vo svojej štúdii poňala autorská dvojica, považujeme za významnú súčasť prekladovej kritiky. Ide síce o názory laického čitateľa, ktorý však netreba podceňovať. Nie je preklad určený čitateľskej verejnosti? To, že sa o ňom hovorí, znamená, že sa číta – čo vedie k jeho hodnoteniu a prirodzene i ku komparácii; v našom prípade je to najčastejšie porovnávanie s českými prekladmi. Názor na preklad nemusí mať len poučený

čitateľ. Zvlášť v dnešnom kontexte, keď je slovenský recipient omnoho viac jazykovo vybavený a pripravený recipovať dielo v origináli alebo v inom cieľovom jazyku než je jeho materinský. Rozdiel medzi bežným a poučeným čitateľom je však zásadný. Kým sa poučený čitateľ, či kritik prekladu chyby v preklade usiluje pochopiť a zistiť, prečo sa asi v preklade vyskytli a prípadne sa zamýšľa nad iným prekladateľským riešením, pre bežného čitateľa je analytické práca s textom neznáma a nie sú mu jasné úskalia prekladu (nielen) umeleckého textu. Práca prekladateľa je preto laickým recipientom často nedocenená, čo v závere konštatujú aj autori kritiky Z. Kraviarová a M. Gendiar: „Na záver by sme chceli uviesť najmä to, že sme nesmierne radi, že slovenské preklady Tolkienových diel existujú. Mrzí nás, že väčšina čitateľských reakcií na tieto preklady bola negatívna, lebo tvorbu tohto autora považujeme za výnimočnú v kontexte svetovej (nielen) fantasy literatúry a je aj naším osobným favoritom. Obdivujeme prekladateľovu prácu so slovenským jazykom, ktorá je, s výnimkou maličkostí, skvelá. Vynikajúco naplnil «rozprávkový» charakter diela, aj pri čítaní nahlas znie veľmi pekne. Na druhej strane, sklamali nás faktické chyby a preklady niektorých vlastných mien a reálií. Uvedomujeme si, že prekladateľ možno naozaj konal s dobrým úmyslom tvorby nových a originálnych slovenských ekvivalentov, nevieme však, či je to tá najlepšia stratégia pri preklade diela, ktoré má silnú čitateľskú základňu skalných fanúšikov, z ktorých mnohí sú v oblasti reálií, etymológie, jazykov a celého fiktívneho sveta určite väčšími odborníkmi ako samotný prekladateľ či autori tejto kritiky. Núka sa aj otázka (ne)zachovania kontinuity prekladania diela jedného autora viacerými prekladateľmi. Navyše nevieme, či je v poriadku nerešpektovať explicitné pokyny autora, ktorý si dal námahu a pre prekladateľa pripravil rozsiahly materiál inštrukcií a vysvetlení. Možno by to mohlo byť podnetom do budúcej diskusie o prekladoch takýchto diel“ (2013, s. 82–83). Funkčnosť Ferenčíkovej modelovej kritiky preveruje aj M. Laš. Autor Ferenčíkov model kritiky prekladu považuje za „v našom kontexte zrejme najvyužívanejší“ (2017, s. 13), hoci dodáva, že Ferenčík vágne definuje analýzu a sám ju opisuje ako ideálny proces v ideálnych podmienkach, keďže medzi ideálnym a skutočným čitateľom vzniká obrovské napätie (2017, s. 13). Spolu s Popovičovým modelom prístupu k prekladu (komparatívny a nekomparatívny) predstavuje autor koncepciu týchto dvoch slovenských teoretikov prekladu spolu s ďalšími translátológmi inej než domácej proveniencie⁴⁸ (2017, s. 12–14) a otvára tým diapazón modelov kritiky prekladu, čím

⁴⁸ M. Laš v podkapitole 2. *Niekoľko prístupov ku kritike prekladu* prezentuje nekomparatívne modely, ktoré sa

funkčnosť Popovičovho a Ferenčíkovho prístupu konfrontuje s názormi vybraných zahraničných translatológov.

Ak sa vrátíme k chronologickému vývoju názorov na prekladovú kritiku, treba doplniť aj názor J. Vilikovského, ktorý je presvedčený, že pri posudzovaní prekladu musíme vždy pamätať na to, že preklad je spätý s kultúrou, ktorá mu umožňuje, aby vznikol. A týmto zase odráža jej potreby. Preklad je preto nutné preklad vidieť v kontexte súdobých názorov a posudzovať ho vždy ako súčasť literárneho vývoja (1984, s. 89–90). B. Hochel zase vidí prekladovú kritiku v konfrontácii. V prekladovej kritike ide podľa neho o konfrontáciu autorovej koncepcie a jej realizáciu na jednej strane a kritikovej koncepcie a predstavy na strane druhej (1990, s. 57). Z Hochelovho vyššie prezentovaného poňatia prekladovej kritiky vychádza aj E. Gromová (2003 s. 82–83), ktorá zasa autorovu konfrontačnú koncepciu projektuje do typov interpretácie v teórii prekladu. Upozorňuje na interpretácia prekladu ako na produkt prekladateľovej autorskej činnosti. Jej cieľom je zhodnotiť preklad, jeho koncepciu a primeranosť reprodukcie. Nastáva porovnanie prekladu s originálom alebo sériových prekladov, prípadne komparácia prekladu toho istého diela do viacerých literárnych kultúr. E. Gromová a D. Müglová sa smerom k prekladovej kritike napokon vyjadrujú aj v najnovšej štúdií. Postoj tejto autorskej dvojice, ako aj vybrané ukážky, ktoré M. Andričík prináša v monografii *Preklade pod lupou* (2013) a napokon posledné tretie stanovisko M. Laša, ktoré budeme prezentovať ako posledné, sú podľa nášho názoru výslednicou vývoja názorov na prekladovú kritiku smerom k prekladateľovi. Podľa nášho názoru sa od prekladateľa už ako samozrejmosť očakáva, že si bude rozvíjať zrelé kritické myslenie vo vzťahu k vlastnej prekladateľskej činnosti i k činnosti iných a to považujeme za istú anticipáciu ďalšieho vývoja v myslení o preklade. Všetky tieto dôvody, čo napokon potvrdia aj avizované názory, nás vedú k presvedčeniu, že k súboru prekladateľských kompetencií v súčasnosti už patrí aj (meta)kritická kompetencia.

sústredia len na výsledný produkt vo výslednej kultúre, napr. model predstaviteľa izraelskej školy prekladu G. Touryho (1980), ktorý tvrdí, že komparatívny model vedie najmä k vymenovaniu typografických a lingvistických nedostatkov. Ďalší prístup, ktorý autor predstavuje je ten, ktorý ponúka R. de Beaugrande (1978). Podľa neho musí kritik prekladu uviesť požiadavky a očakávania čitateľov a od autora i prekladateľa. Ak ich preklad spĺňa, je adekvátny. B. T. Fitch (1996) zručne kategorizuje všetky pohľady na preklad a na proces prekladu do dvoch prístupov: onomaziologický (prekladateľ sa usiluje zachytiť a reprodukovať kreatívny proces tvorby pôvodného textu – invariant) a semaziologický prístup (snaha reprodukovať účinok originálu na jeho čitateľa). M. C. Putna (2013) ponúka teóriu, že vznik každého diela je nevyhnutne spätý s miestom, kde autor najčastejšie prebýva. Otázkou je, do akej miery sa dokážu prekladateľ, ale i čitateľ vžiť do miesta a do autorových pocitov k nemu (2017, s. 12–14).

E. Gromová a D. Müglová zdôrazňujú, že „[...] je dôležité, aby mal prekladateľ aj širší kultúrny nadhľad, ktorý sa dá dosiahnuť nadobudnutím hlbších vedomostí z dejín všeobecne, ako aj z dejín literatúry a prekladu v domácom a medzinárodnom kontexte. Preklad [...] zohráva dôležitú úlohu v kultúre národa. [...] Bez týchto vedomostí prekladateľ totiž nedokáže ani rozvíjať kritické myslenie, ktoré je také potrebné pri stanovení si adekvátnej koncepcie prekladu, ani zaujať stanovisko (aj kritické) ku koncepcii prekladov iných prekladateľov“ (2018, s. 22–23). M. Andričík zase prezentuje prekladovú kritiku prostredníctvom vyjadrení dvoch prekladateľov. Prvým z nich je dvojdomý Alfonz Bednár, spisovateľ aj prekladateľ, ktorý vyslovuje kritiku nad vlastným prekladom: „Tieto poznámky k našej prekladateľskej činnosti nijako nechcú tvrdiť, že som neupadol do chýb, ktoré si tu dovoľujem pospomínať a pripísať na vrub literatúry, do slovenčiny preloženej. Iste som upadol, a kde sa to stalo, tam som mohol pribíjať na podišiar cylinder a veľmi úspešne som prispel k nečitateľnosti prekladu“ (in: Andričík, 2013, s. 80). Druhou je Daniela Humajová: „Treba si preklad prečítať dvakrát, a porovnať slovo za slovom s originálom... Profesionálny prekladateľ by mal byť otvorený a prístupný návrhom, a po dôkladnom uvážení by mal byť schopný ich prijať, prípadne s odôvodnením zamietnuť“ (in: Andričík, 2013, s. 81). Obaja prekladatelia demonštrujú vlastnú (meta)kritickú kompetenciu. A. Bednárovi slúži ako materiál vlastný preklad a D. Humajová zase smeruje najmä k metakritike, t.j. prekladateľ by mal mať kritickú výpoveď nielen dokázať formulovať, ale rovnako by mal porozumieť kritike iného autora, pochopiť jeho stanovisko a s rozvahou dokázať posúdiť jeho opodstatnenosť. M. Laš síce len v poznámke pod čiarou v štúdiu *Flexibilná objektivita v procese kritiky umeleckého prekladu* (2017), no predsa zmieňuje, že „v budúcnosti sa možno ako nevyhnutná zložka kritiky prekladu ukáže literárna kritika, a teda prekladateľ si bude musieť vyvinúť kompetenciu na zhodnotenie literárnych kvalít prekladu v súvislosti s literárnym obohatením domáceho kánonu“ (2017, s. 18).

Východiskom pre charakteristiku (meta)kritickej kompetencie pre nás bude Sławińskiego koncepcia funkcií literárnej kritiky, z ktorej vychádzal aj A. Popovič a následne sformuloval funkcie prekladovej kritiky. Na základe týchto dvoch koncepcií vysvetlíme naše chápanie i význam (meta)kritickej kompetencie. Podľa J. Sławińskiego je možné v literárnokritickej výpovedi sledovať štyri základné funkcie literárnej kritiky. Sú nimi:

1. Interpretáčna funkcia. Spočíva v základnom hodnotení námety, motívu, témy a kompozície diela.

2. Hodnotiaca funkcia. Je principiálnou funkciou kritiky, kde autor reprezentuje svoje názory a postuláty. Vyjadruje sa ku kvalite a k hodnote diela, ako aj k literárnej konvencii. K tejto funkcii treba priradiť v prípade prekladovej kritiky aj hodnotenie týkajúce sa úrovne a kvality prekladu v prípade, že recenzent nehodnotí originál, eventuálne originál a preklad porovnáva.

3. Komunikačná funkcia. Recenzent posudzuje spoločenský kontext, prezentuje svoj vkus a konfrontuje ho s čitateľovým očakávaním. Publikáciu buď odporúča prečítať a propaguje autora a jeho dielo alebo naopak.

4. Metakritická funkcia. Vzťahuje sa na samotnú kritiku. Je výpoveďou o kritickom žánri, jeho metódach, štýle a pod. (Sławiński, 1968, s. 120–129).

A. Popovič hovorí o Sławińskiego modeli ako o modeli kritiky neprekladovej tvorby.

Analogicky s touto predlohou rieši problematiku prekladovej funkcií formulovaním troch základných funkcií, ktorými sú:

1. Postulatívna funkcia. Rozumieme pod ňou výber textu na preklad. Kritikove možnosti sú dvojakej podstaty. Hodnotí preklad smerom k originálu aj smerom ku kontextu prijímajúcej literatúry. Kritik tu hodnotí, či preklad je alebo nie je konformný s literárnou normou, prípadne či prekonáva alebo neprekonáva vládnucci kánon. Ak kritik s prekladateľom súhlasí alebo polemizuje, zároveň prejavuje súhlas alebo nesúhlas i s autorom originálneho artefaktu. Kritik sa zároveň môže prejaviť ako znalec východiskovej literatúry, ak formuluje aj hodnotenie diela z hľadiska východiskového kontextu, hoci tento fakt nemusí vo vzťahu k prijímajúcej literatúre zohrávať vždy podstatnú úlohu.

2. Analytická funkcia. Spočíva v odpovedi na otázku, na akej úrovni sa pohybuje prekladateľ pri uplatňovaní pracovných postupov. Ide o realizáciu komplexnej textovej analýzy, o hľadanie štylistického *tertium comparationis* medzi originálom a prekladom. Ide spravidla o filologickú kritiku prekladu a zisťuje sa, do akej miery prekladateľ pochopil alebo nepochopil originál, aj to, s akým textom pracoval, čiže hovoríme o textovej kritike. Hovoríme zároveň i o kontrastívnej lingvistiky a všeobecnejšie o komparatistickom hľadisku v kritike umeleckého prekladu. Od kritika sa žiada, aby ovládal jazyky, aby bol schopný štylisticky interpretovať dve literatúry, dva texty, ďalej aby vedel hodnotiť výrazové posuny a tým bol pripravený na minucióznu analýzu štruktúry. Cieľom je odkryť invariantné vlastnosti textu. Kritika je upriamená na prekladateľove rozhodnutia. Kultúrna antropológia môže poskytnúť kritérium ohľadom voľby náhradných prostriedkov za reálie. Istým kritériom však môže byť aj poetika prekladateľa, t.j. jeho skúsenosti.

3. Operatívna funkcia. Vzťahuje sa k príjemcovi prekladu, ktorý je závažným činiteľom v procese recepcie. Kritik si všíma vzťah medzi pôvodnou a preloženou literatúrou, vzťah medzi domácim a cudzím a v neposlednom rade inštruuje, ako treba chápať a prijímať preložené dielo (1975, s. 248–252).

A. Popovič zdôrazňuje, že kritik sa pohybuje takmer na každej rovine prekladateľových operácií. Ak jeho tézy aktualizujeme, k postulatívnej funkcii treba dodať, že dnešný prekladateľ sa nachádza v novej situácii. Jeho postoj voči výberu diela na preklad nepredstavuje natoľko principiálny názor, ktorý napokon definitívne rozhoduje, či bude dielo

preložené (ak sám nestojí na čele vydavateľstva). Preto musí kritik svoje postuláty relativizovať a zohľadniť komerčné postoje vydavateľských inštitúcií. Na výbere diela za účelom jeho prekladu sa podieľajú ďalšie významné faktory. Marketingové tlaky a politika knižných vydavateľstiev sa neriadi len umelecko-estetickými hodnotami diel určených na preklad, ale aj predpokladanými benefitmi. Pri analytickej funkcii možno spomenúť zmenu postoja voči prekladaniu reálií. Kým A. Popovič priamo hovorí o ich nahradzovaní reálií, dnešná translatológia hľadá aj iné možnosti ich priblíženia recipientovi než len prostredníctvom substitúcií. Pri operatívnej funkcii treba počítať s poučeným čitateľom, resp. s novými vymoženosťami, ktoré sa mu v digitálnej a v internetovej ére núkajú. Akceptácia kritikovej autority prebieha v kontexte omnoho otvorenejších možností, spolupodieľa sa na nej napr. jednoduchší prístup k originálu diela, ďalej záujem čitateľa dozvedieť sa o názoroch kritikov z iných prijímajúcich kultúr, ako aj z kultúry vysielajúcej a v neposlednom rade aj výmena názorov v čitateľských kruhoch.

Uvedené Popovičovo ponímanie prekladovej kritiky, ako aj názory slovenských translatológov na jej význam nás doviedli k presvedčeniu, že je prekladateľovou výhodou, ak je v danej problematike zorientovaný. Ak podľa nášho návrhu súbor prekladateľských kompetencií chápeme ako nástroj prekladovej kritiky, teda ako referenčný rámec, ktorý má slúžiť pri realizácii kritiky prekladu, považujeme za užitočné zaradiť medzi prekladateľské kompetencie aj (meta)kritickú kompetenciu prekladateľa. Pod (meta)kritickou kompetenciou rozumieme:

1. Schopnosť prekladateľa realizovať kritiku prekladu textu preloženého iným prekladateľom.
2. Schopnosť prekladateľa pochopiť kritiku prekladu textu, ktorý preložil a kriticky sa k nemu vyjadril iný recenzent, redaktor alebo kritik a zaujať stanovisko. Navrhované zmeny prijať alebo fundovane odmietnuť a v prípade už publikovaného prekladu poučiť sa z relevantných pripomienok.
3. Záujem prekladateľa o recepčnú tradíciu a vzdelávanie sa aj v tejto oblasti.
4. V neposlednom rade, a to najmä v súvislosti s meniacim sa knižným marketingom a čoraz častejšími prípadmi publikovania prekladov bez redigovania, schopnosť prekladateľa korigovať vlastný preklad aj napriek princípom osobnej podmienenosti, ktoré sú v prekladovom procese prítomné a svojim spôsobom aj nevyhnutné.

V závere tejto kapitoly prinášame tri ukážky z recenzných vyjadrení z *Revue svetovej literatúry*, v ktorých podľa nás autori preukazujú disponovanie (meta)kritickou kompetenciou a zároveň si ju u prekladateľa sami všímajú. Recenzie sa nesústreďujú na jednotlivosti. Recenzenti na preklad nenahliadajú ako na súpis vedľa seba stojacich ekvivalentov, ale ako na súvislý translát, ktorý v prijímajúcej kultúre umožňuje prečítať si a spoznať dielo cudzieho autora. Preklad tým plní svoju funkciu *par excellence* a stáva sa tak jedným z mechanizmov kultúrneho relativizmu, vďaka ktorému má možnosť príslušník jednej kultúry spoznať kultúru inú, bližšiu či vzdialenejšiu, a jej prostredníctvom zároveň viac spoznávať i chápať kultúru vlastnú.

Recenzent B. Mihalkovič v príspevku *Stéphane Mallarmé: Hliadka osamenia* vyzdvihuje prekladateľov záver, ktorým prispieva k recepcii autorovho diela na Slovensku: „Knihu uzatvára Edičná a prekladateľská poznámka, v ktorej autor prekladu konkretizuje francúzske vydania, z ktorých pri preklade vychádzal [...]. Chcem pochváliť Jána Švantnera i za to, že do svojich úvah zapojil i reflexiu slovenskej recepcie Mallarmého, cenné sú jeho poznámky napr. o Krčméryho vzťahu k francúzskej poézii. Na záver verme, že aj keď má slovenský prekladateľ pochybnosti o náležitej recepcii svojho prekladu v tomto «čase desivého odcudzenia», že si jeho preklad ako výraz lásky k poézii i prekladateľského umenia nájde na Slovensku dost' čitateľov, čo ho budú vedieť oceniť“ (2011, s. 155). V Mihalkovičových hodnoteniach prekladu badať jeho všímavosť práve voči (meta)kritickej kompetencii prekladateľa. V excerptoch tohto recenzenta sme zaznamenali dominanciu takých analýz, v ktorých sa vyjadruje k schopnosti prekladateľa pracovať s jestvujúcimi prekladmi a kritikami a všíma si aj prekladateľovu orientáciu v recepcii prekladaného spisovateľa alebo prúdu, smeru prípadne školy, či doby, ktorých je predstaviteľom, ako je tomu napr. v hodnotení prekladu románu Louisa-Ferdinanda Célineho *Cesta do hlbín noci*: „Záujemcov o podrobnejšie vnútro i mimoliterárne súvislosti Célinovho debutu odkazujem na poučený doslov Kataríny Bednárovej, ktorý s rozhl'adom mapuje célinovskú problematiku“ (2010, s. 151). Druhým príkladom by sme chceli poukázať najmä na úroveň (meta)kritickej kompetencie recenzenta, ktorý je zároveň sám aktívnym prekladateľom. V kritike prekladu diela Pétra Esterházyho *Pomocné slovesá srdca* sa P. Macsovszky zameriava na hodnotenie prekladu J. Szolnokiovej (2010, s. 153–154). Okrem konkrétností či celkovej úrovne prekladu si recenzent všíma i recepciu Esterházyho diela, a to konkrétne v periodiku *Romboid*. Kriticky sa ohradzuje voči autorkám „recenzentských“⁴⁹ textov E. Fričovej a S. Drozdovej, ktoré v recenzii neuviedli meno prekladateľky, čo autor považuje za smutné (2010, s. 153). Nielenže

⁴⁹ Adjektívum *recenzentský* vo svojom hodnotení v úvodzovkách zdôraznil autor recenzie.

preukazuje vlastnú úroveň (meta)kritickej kompetencie, s čím má pravdepodobne skúsenosť aj ako prekladateľ, ale ukazuje aj to, že daný typ informácie má v recenzných príspevkoch svoje miesto aj opodstatnenie.

Ako záverečný príklad kritiky prekladu, ktorú spracoval prekladateľ, uvádzame recenziu Jána Buzássyho. Osobnosť tohto autora je samozrejme výnimočná svojou komplexnosťou, pretože J. Buzássyho poznáme nielen ako prekladateľa oceneného napr. Cenou Zory Jesenskej za celoživotné prekladateľské dielo (2009), ale aj ako spisovateľa: básnika a esejistu, či redaktora viacerých časopisov. Literárnej tvorbe sa venuje celoživotne, čo sa odzrkadľuje na kvalite jeho kritickej výpovede. Keďže autor je sám prekladateľom, ako sme už uviedli, uvádzame jeho recenziu v plnom znení, pretože je exemplárnym príkladom dvojúrovňovej (meta)kritickej kompetencie prekladateľa. Recenzent J. Buzássy hodnotí preklad diela *Biely krádel'* od Anny Achmatovovej, ktoré preložil Ján Zambor (2002).

„Verní milenci sa vracajú k opusteným láskam, aby si niečo dovysvetľovali, spresnili, uistili sa o oprávnenosti svojho vzťahu. Anna Achmatovová si vedela už za života získať ľudí svojimi veršami, ale aj svojou osobnosťou a svojím osudom. Prešla krutými obdobiami revolúcie a dvoch vojen, trpela azda viac ako priemerná Ruska, ale nezlomilo ju to, zostala verná svojmu poslaniu básnickému a mravnému. Vydala svedectvo o epoche, ktorou jej bolo dané prejsť. Ján Zambor jej zostal verný právom, jeho staršie preklady (Vrcholiaca luna, 1989) podali dobrý obraz o jej celoživotnej tvorbe i o osobnom údele tejto poetky. Po rokoch sa vrátil k veršom jednej jej zbierky – Biely krádel' (Pezolt, 2002) – azda aby opäť precítil to prvočné, čo ju formovalo pred osudovým zásahom vojny a revolúcie. Bola vtedy poetkou tkajúcou z vlastnej subjektivity, ženskej intimity, z lások a lásky. Biely krádel' sa považuje za najvýznamnejšiu zbierku jej prvého obdobia, preto prekladateľ právom považoval za dôležité rozšíriť priestor tohto zážitku. K básňam, ktoré zaradil do Vrcholiacej luny, pridával ďalšie, aby knižka bola čo najúplnejšia a nechýbalo jej nič podstatné. Je to naozaj čarovná knižka. Vychádza z hlbkej tradície ruskej lyriky, ale v autorkiných rukách akoby každá téma vyšla ináč, ľahšie, originálnejšie (lebo úprimnejšie), no zároveň vznešene, bez stopy pátosu. Tento ľahký aristokratický lesk je azda najväčším prínosom jej prvých zbierok. Ženský svet jej lyriky je nielen citový, ale od začiatku aj múdry. Ján Zambor už preložil veľa veršov, a to nielen z ruštiny. Myslím si, že práve pre ruský verš má mimoriadne predpoklady. Nielen ako vzdelaný znalec metriky, ale zdá sa, že aj osobná záľuba či sklon alebo citlivé ucho mu na to vytvárajú predpoklady. Okrem toho ruský verš ladi s osobnou intonáciou jeho básnického vnútra. Akoby bez problémov (ale v prekladaní neexistuje «bez problémov») vniká do inej doby, kultúry, reči, osobnosti, dokonca do iného pohlavia, aby tam súznel, a z tohto akordu sa na papier dostalo pár tónov, ktoré v čitateľskej duši vyvolávajú pôvodný zážitok. To je rozhodujúce. Zambor je poučený metrik, preto si tak starostlivo stráži pôvodný rytmus a rozmer verša originálu a usiluje sa ho čo najvernejšie preniesť do slovenčiny. Keďže nemožno chcieť, aby sa v slovenčine rýmovali tie isté slová ako v ruštine, musia pri preklade poézie nastať posuny aj v intenzite básnického vyjadrenia, prenesenia dôrazu, pričom niečo môže v novom kontexte vypadnúť, niečo sa rozšíri. Tieto zmeny sú korektné, sú v rámci noriem, ktoré dobrý preklad zachováva. Niečo sa využije aj na dosiahnutie väčšieho efektu v priblížení, aktualizácii pôvodného textu. Zamborov preklad je teda verný i pekný, aspoň tak mu ja rozumiem. V Bielom krádeli je väčšina nových, dosiaľ nepublikovaných prekladov. Z tých, ktoré sa objavili

už vo Vrcholiacej lune, sú niektoré prevzaté bez zmeny, niektoré sú čiastočne prepracované, aby boli presnejšie a primeranejšie. Ale pri porovnaní s originálom ani staršie riešenia som nepovažoval za zlé. Išlo teda pre zmenách skôr o doladenie výrazu, nie azda o nápravu chýb. Zambor sa usiluje byť obsahovo presný a výrazovo verný. Musím mať časom i nejakú pripomienku: Nepoužil by som slovo, ktoré má Zambor zrejme rád, «tmota». Keď, tak azda u ťažkého symbolistického básnika. Ďalej rým «ľúto je» - «smútenie» by sa podľa mňa lepšie vynímal dajme tomu u Pasternaka, v krehkej dámskej lyrike mi vyznieva akoby trochu svalnato. V marxistickej kritike vychádzalo hodnotenie Achmatovovej záporne. Aj v tomto preklade vidieť, že ju hodnotili nepravdivo a nespravodlivo. Vyčítali jej úpadkovosť, meštiacku morálku, erotiku a náboženské tmárstvo. Teraz to vidíme ináč. Nie úpadkovosť, ale ušľachtilosť, nie meštiacka morálka, ale prirodzená ľudská etika, nie erotika, ale citovosť, cit. Náboženskosť áno, ale nie tmárstvo. Náboženstvo navyše spojené s vrúcnyim vlastenectvom, čo bolo v Rusku tradíciou. Achmatovovej citové zmätky sú charakteristické pre človeka všetkých čias, v ruskej básnickej tradícii sa uviedli sviežo, dodnes sú aktuálne. Ruská príroda nie je pre túto autorku azda najsilnejšou témou, príroda je u nej zrkadlom sveta, obrazom čias. Zamborov preklad Bieleho krdla nám v niektorých básňach pripomína aj prvé dunenia prvej veľkej vojny dvadsiateho storočia. Achmatovovej prvé obdobie sa tu končí, osud začína. Kiežby našu generáciu už nepostihlo nič z toho, čo neskôr čakalo na ňu“ (2003, s. 156–157).

Recenzia J. Buzássyho je teda nielen príkladom vysokej úrovne (meta)ktirickej kompetencie autora, ktorý je sám prekladateľom, ale slúži aj ako príklad univerzálnej kritickej výpovede, v ktorej kritik pozoruje a hodnotí prekladateľský výkon ako svojbytný celok. Nesegmentuje ho na hodnotenie výkonov jednotlivo v oblasti jazyka, výrazu, štýlu. Preklad integruje do diela a naopak. Pozná tak autorku básnického textu, ako aj autora prekladu. Pozná idiolekt oboch, a to nie výlučne na základe čítania originálu a prekladu hodnoteného textu, ale z ich celého diela. Rozumie autorke i prekladateľovi, ba dokonca odkazuje na diela, či lepšie povedané jazyk a štýl ďalších spisovateľov, ktorých pozná rovnako dobre a rovnako dobre chápe ich písanie. Preklad kladie J. Buzássy na úroveň pôvodiny a vyzdvihuje prekladateľovo úsilie o priblíženie textu čitateľovi, hoci aj za cenu posunov. Posun tu nie je automaticky chápaný ako negatívne riešenie či nevyhnutný ťah prekladateľa, ale ako funkčný nástroj slúžiaci na vyváženie divergencií. Vďaka tomuto netrieštivému hodnoteniu prekladu si môžeme uvedomiť dva odkazy, ktoré pre čitateľov periodika, ale aj pre ďalšie generácie prekladateľov J. Buzássy v texte zanecháva. Prvým z nich je jeho vlastné majstrovstvo prekladateľa. (Nielen) tým, ako k hodnoteniu Zamborovho prekladu pristupuje, dokazuje, že disponuje vynikajúcimi prekladateľskými zručnosťami v oblasti lingvistiky, analýzy a interpretácie textu. Viditeľne dokáže v origináli i v preklade dekódovať kultúrne referencie a navyše sa usiluje o pochopenie prekladateľskej koncepcie, metódy, postupov i jednotlivých riešení J. Zambora a sú mu zjavne jasné – čo však neznačí, že s nimi musí bezvýhradne súhlasiť. Druhým, snád' ešte významnejším Buzássyho odkazom, než len dôkaz o vlastnej erudícii, je miesto, ktoré

prekladu udeľuje. Povyšuje preklad na tvorbu (o čom niet v prípade básnického prekladu pochyb), no nielen na úrovni umeleckej hodnoty oboch textov, ale aj v prípade prekladu ako takého. V Buzássyho predstavení prekladu poézie A. Achmatovovej je jazyková operácia tou poslednou, ktorou sa zaoberá. Preklad je tu prezentovaný ako prostriedok transferu; nástroj, vďaka ktorému čitateľ spoznáva vlastnú aj cudziu kultúru. Buzássyho recenzia vyzdvihuje, že preklad nie je slúžkou pôvodiny, ale jej rovnocenným partnerom.

Takýmto spôsobom koncipovaná kritika prekladu nás vedie k záveru, že (meta)kritická kompetencia prekladateľa rozhodne patrí k najvyšším kompetenciám prekladateľa a rozhodne za ňou treba vidieť postupne nadobúdané vedomosti i zručnosti. Ten, kto ňou disponuje, je schopný porozumieť kritickej výpovedi iného autora, ako aj sám byť autorom hodnotnej kritickej výpovede. Dôležité je uvedomiť si aj ďalšiu skutočnosť, a síce to, že kritika – či pozitívna alebo negatívna – nie je vrcholom, ktorým sa dielo alebo jeho preklad završuje. Kvalitná kritika sa stáva súčasťou recepcného procesu. Stáva sa elementom, ktorý prispieva k budovaniu zásobárne prekladateľských riešení, k vylepšovaniu úrovne prekladov a k budovaniu autonómnosti prekladu.

12. Jestvujúce modely kompetencií

Samostatnú kapitolu venovanú prekladateľským kompetenciám v podobe ucelených modelov sme sa rozhodli spracovať najmä z troch dôvodov:

1. Ojedinelo sa vyskytujúce kompetencie, ktoré autori uvádzajú v komplexných modeloch, sme spomenuli v predchádzajúcich kapitolách len parciálne.
2. Kompetenčný model ako celistvý sumár je v niektorých prípadoch výpovednejší. Dôvodom je charakter úplnosti, prostredníctvom ktorej translatológ hodnotí prekladový proces. V takom prípade je dobre viditeľné uchopenie prekladového textu ako celku.
3. Ide o rekapituláciu, ktorá zároveň poukazuje na význam stanovenia týchto modelov a hlavne na ich uplatnenie v praxeológii prekladu.

Prekladateľské kompetencie predstavované ako súbor zručností, ktorými by mal prekladateľ disponovať a ktoré sú predpokladom úspešného zvládnutia prekladového procesu, sa v štúdiách domáceho translatologického kontextu začínajú objavovať postupne. Ich východiskom a zároveň inšpiračným zdrojom sú jednak práce A. Popoviča a jeho viackrát spomínaný *skúsenostný komplex prekladateľa* a zároveň sú nimi práce niektorých zahraničných translatológov, ktorí sa venujú výslovne téme prekladateľských kompetencií, zvlášť v rámci didaktiky prekladu, kde sa kladie dôraz na prípravu budúcich prekladateľov a vynárajú sa otázky, na ktoré aspekty prekladateľskej práce by malo byť štúdium tohto druhu zamerané. Týmto smerom sa vo svojich translatologických štúdiách uberá najmä významná slovenská translatogička, predstaviteľka Nitrianskej školy⁵⁰, E. Gromová, ktorá sa okrem ďalších zásadných tém v translatológii orientuje na systematizovanie prekladateľských kompetencií, čo napokon potvrdzuje aj naša monografia; meno tejto autorky v nej patrí k najfrekvencovanejším. Aj vďaka autorkiným štúdiám sa slovenské translatologické povedomie

⁵⁰ Viac k téme aj Gromová, E. (2009b): Translation Studies in Nitra. In: *World Literature Studies, Časopis pre výskum svetovej literatúry*. Vol. 1 (18), č. 4, s. 22–44 alebo Gromová, E. – Müglová, D. (2016): V čom spočíva nadčasovosť Nitrianskej školy: projekcia Mikovej výrazovej sústavy do súčasnej translatológie. In: *World Literature Studies, Časopis pre výskum svetovej literatúry*. Vol. 8 (16), č. 1, s. 24–34.

postupne obohacovalo o poznanie vybraných téz viacerých zahraničných translatológov, a to nielen ohľadne kompetencií prekladateľa, ale autorka prispela i k ďalším témam, ako napr. preklad ako proces, fázy prekladateľskej činnosti, vyššie spomenutá didaktika prekladu, profil prekladateľa a v neposlednom rade aj dielo, význam a prínos A. Popoviča v domácej i v zahraničných translatológiách, ale i mnohé ďalšie.

Zámerom tejto kapitoly je teda predstaviť nielen jednotlivé kompetencie, tak ako sme ich spracovali postupne a sledovali sme, akým spôsobom ich translatológovia chápu, aký význam im pripisujú a definujú ich, ale najmä prezentovať tých slovenských translatológov, ktorí chápu prekladateľské kompetencie ako komplex zručností a ich synergické pôsobenie. V snahe poukázať aj na istý vývoj, začneme prekladateľskými kompetenciami optikou E. Gromovej. V publikácii *Interpretácia v procese prekladu* (1996) považuje v procese prekladu úlohu prekladateľa za úlohu hlavného činiteľa. Spomedzi kompetencií selektuje najvyššiu kompetenciu prekladateľa. Pokladá za ňu bilingválnu kompetenciu, spolu s prekladateľskou skúsenosťou (in: Djovčoš, 2012, s. 30). Neskôr dopĺňa a vysvetľuje, že jazyková kompetencia je len jednou zo subkompetencií prekladateľa a upozorňuje, že sa často zamieňa s celkovou prekladateľskou kompetenciou, resp. sa ako prekladateľská kompetencia chápe. Podľa autorky je jednou z najdôležitejších, pretože sem patrí ovládanie gramatických a lexikálnych systémov východiskového a cieľového jazyka a pri odbornom preklade aj jazyka a terminológie príslušného odboru (2004, s. 37). Vychádzajúc z prác zahraničných translatológov hovorí E. Gromová v publikácii *Teória a didaktika prekladu* (2003) o **niekoľkých prekladateľských kompetenciách**. Konštatuje, že

„v teoreticky zameraných prácach v oblasti didaktiky prekladu sa pojmu prekladateľskej kompetencie venuje značná pozornosť. V teórii didaktiky prekladu sa odrážajú teoretické východiská a názory jednotlivých autorov. A Neubert (1990) hovorí o piatich základných parametroch prekladateľskej kompetencie. Rozlišuje jazykovú, textovú, tematickú, kultúrnu a prevodovú (strategickú) kompetenciu. Podobné delenie sa objavuje i v prácach iných autorov, napr. R. Bell (1991), W. Wills (1982), D. Király (1995), D. Müglóvá (1996). V pohľade na prekladateľskú kompetenciu sa v jednotlivých obdobiach odráža stav teoretického myslenia o preklade. Translatológia prešla obdobím, kedy sa zdôrazňoval lingvistický prístup a aplikácie sa v didaktike prekladu kládol dôraz na lingvistickú (jazykovú) kompetenciu. Za posledných 20 rokov prešla translatológia prudkým vývojom, ktorý ovplyvnil aj progresívne výskumy v oblasti textovej lingvistiky, pragmatiky a v poslednom období aj medzikultúrnej komunikácie, čo vyústilo do komplexnejšieho chápania prekladateľskej kompetencie s dôrazom na jej kulturologickú zložku. Prekladateľská kompetencia je komplexný fenomén, ktorý berie do úvahy všetky zložky prítomné v komunikácii a zdôrazňované v teórii komunikácie. V našom chápaní prekladateľskej kompetencie vychádzame okrem vyššie spomenutých poznatkov aj z poznatkov slovenskej prekladovej školy vychádzajúcej zo semioticko-komunikačného teoretického modelu zdôrazňujúcom okrem jazykovej kompetencie i kompetenciu štylistickú a sociokultúrnu ako aj skúsenostný komplex prekladateľa. Z didaktického pohľadu treba zdôrazniť, že rozvíjanie jednotlivých zložiek prekladateľskej kompetencie môže zabezpečiť kvalitnú prípravu na prekladateľské povolanie. V hierarchii kompetencií prekladateľa má nosné

postavenie komunikačná kompetencia a prekladateľská skúsenosť“ (Gromová, 2003, s. 59-60).

Komunikačnú kompetenciu prekladateľa poníma ako súbor kompetencií a odkazuje na ňu v spoluautorstve s D. Múglvou. Uvedený kompetenčný komplex, teda komunikačnú kompetenciu prekladateľa chápe autorská dvojica ako celok pozostávajúci z nasledujúcich kompetencií:

- „1. lingvistická kompetencia,
2. sociolingvistická kompetencia,
3. diskurzívna kompetencia,
4. interkultúrna kompetencia,
5. strategická kompetencia“ (Gromová, 2003, s. 59)

E. Gromová ďalej tieto subkompetencie bližšie charakterizuje (2003, s. 61–62):

1. **Lingvistická kompetencia** spočíva v ovládaní pravidiel kódu východiskového i cieľového jazyka prekladu – slovnej zásoby, tvorenia slov, vetnej stavby, ale aj výslovnosti a pravopisu.
2. **Sociolingvistická kompetencia** – je schopnosť prekladateľa vhodne produkovať a chápať výpovede v kontexte, ako vyplýva z témy, postavenia účastníkov komunikácie, cieľov interakcie a pod.
3. **Diskurzívna kompetencia** spočíva v kombinátorských schopnostiach prekladateľa v práci s «formou» a významom s cieľom na dosiahnutie jednotnosti textu v rozličných žánroch. Jednota je závislá na kohézii formy (spôsob, akým sa výpovede – prehovory – skladobne spájajú, aby sa uľahčila recepcia a interpretácia textu) a na koherencii významu (vzťahy medzi rozličnými významami v texte; komunikačná funkcia a kultúrno-spoločenský význam).
4. **Interkultúrna kompetencia** spočíva v osvojení si poznatkov z kultúry národa cieľového jazyka v implicitnej i explicitnej konfrontácii s kultúrou východiskového jazyka, pričom ako «tertium comparationis» slúži kultúra materskej krajiny, schopnosť sebareflexie vlastnej kultúry v prepojení na cudziu kultúru, schopnosť anticipácie kultúrnej presupozície (t.j. informácie, o ktorej prekladateľ predpokladá, že je príjemcovi známa).
5. **Strategická kompetencia** je určovaná schopnosťou prekladateľa ovládať komunikačné stratégie prekladu, ich využitie na zdokonalenie komunikácie alebo na kompenzáciu strát, zapríčinených limitujúcimi faktormi v komunikácii, tiež

nedostatočnou kompetenciou v jednom alebo viacerých komponentoch komunikačnej kompetencie prekladateľa. Inheruje schopnosť cielene prepojiť a adekvátne koordinovať rôzne vedomosti, schopnosti, zručnosti. Tá sa dá doceliť len intenzívnym praktickým nácvikom a dlhodobou prekladateľskou skúsenosťou. Pre kvalitnú prácu prekladateľa zdôrazňuje E. Gromová hlavne význam strategickú kompetenciu. „So strategickou kompetenciou prekladateľa sa spája otázka stratégie prekladu a s ňou aj koncepcia prekladu. Tejto činnosti treba venovať značnú pozornosť. Z koncepcie prekladu sa totiž odvíja rozhodovanie prekladateľa od výberu materiálu na preklad, cez voľbu metódy, až po jazykové, štylistické operácie a postupy vedúce ku konečnému riešeniu“ (2003, s. 62). Nedefinuje ju výslovne ako najvyššiu. No dôrazom, ktorý na ňu kladie, naznačuje, že ju považuje za primárnu a svojím spôsobom aj za integrujúcu. Dobrá úroveň tejto kompetencie sa odvíja od úrovne ostatných kompetencií prekladateľa. Doplniť treba ešte i autorkino upozornenie, že uvedené kompetencie sa netýkajú výlučne prekladateľa, ale všetkých účastníkov komunikácie.

V ďalšej štúdii *Kompetencie prekladateľa* (2004), explicitne venovanej tejto téme, autorka kompetencie bližšie špecifikuje nasledovne:

Jazyková – je len jednou zo subkompetencií prekladateľa a často sa zamieňa s prekladateľskou, resp. sa chápe ako prekladateľská. Podľa autorky je však jednou z najdôležitejších, pretože sem patrí ovládanie gramatických a lexikálnych systémov východiskového a cieľového jazyka a pri odbornom preklade aj jazyka a terminológie príslušného odboru.

Textuálna kompetencia vyžaduje od prekladateľa, aby sa vedel pohybovať v rozličných typoch textov a v rozličných žánroch.

Ďalšou kompetenciou je **kultúrna kompetencia**, lepšie povedané **interkultúrna kompetencia**, dôležitá najmä pri preklade kultúrne špecifických textov. Kultúrnu kompetenciu prekladateľa chápeme ako schopnosť kognitívnej (vedomej) sebareflexie vlastnej kultúry, ako aj reflexie a sebareflexie cudzej kultúry.

Prevodová kompetencia je vlastne stratégia a taktika prevodu z východiskového do cieľového jazyka, keď prekladateľ vytvára funkčný preklad na základe určitej prekladovej situácie. Je to kompetencia založená na schopnosti optimálne vyriešiť prekladateľský problém (Gromová, 2004, s. 36–38).

E. Gromová ďalej v tej iste štúdií sumarizuje a zdôrazňuje, že kompetencie prekladateľa by sa mohli rozšíriť na všetky vedomosti, schopnosti a zručnosti, ktoré prekladateľ potrebuje na to, aby bol schopný vykonávať svoje povolanie. Za hlavnú kompetenciu autorka považuje **komunikačnú kompetenciu** a tá sa skladá z piatich subkompetencií: *lingvistickej, sociolinguistickej, diskurznej, interkultúrnej a strategickej*. Práve toto autorkino rozdelenie a definovanie jednotlivých prekladateľských kompetencií sa zaužívalo a dodnes sa využíva v mnohých štúdiách slovenských translatológov venovaných teoretickým i praktickým problémom prekladu a postupne sa tieto označenia etablujú aj ako termíny, s ktorými sa operuje a ktoré translatológovia v novších štúdiách bežne používajú ako označenia prekladateľských zručností (2004, s. 38) Komunikačnú kompetenciu neskôr E. Gromová označuje ako súbornú, opäť rozdelenú do piatich subkompetencií, ktoré sú identické a túto súbornú kompetenciu nazýva **translátorskou kompetenciou**, a to v monografii *Úvod do translatológie* (2009, s. 40). V tom istom diele E. Gromová vysvetľuje význam skúsenostného komplexu translátora, ktorý pre kvalitný translačný výkon potrebuje skúsenosť. Autorka nadväzuje Popovičov *skúsenostný komplex prekladateľa*, s ktorým podľa nej súvisia inferenčné schopnosti translátora, ku ktorým zaradzuje **interpretačnú kompetenciu** a **kompetenciu textotvorby**, ďalej k nim patria aj talentové predpoklady, ktoré sa prejavujú v schopnosti intuitívne nájsť adekvátne ad hoc riešenia. E. Gromová hovorí o jazykovom cite, čiže o prekladateľskej intuícii; ide o súhrn viacerých faktorov, konkrétne sú to vedomosti, schopnosti, zručnosti, skúsenosti a psychologické danosti (2009, s. 43–44). Schematicky vyjadruje autorka inferenčné schopnosti nasledovne:

a. schopnosť dekódovať texty	čítanie, poslech, interpretácia, pochopenie východiskového textu
b. schopnosť kódovať texty	textotvorba v cieľovom jazyku
c. schopnosť intuície	talentové predpoklady, schopnosť intuitívne nájsť adekvátne ad hoc riešenia

(2009, s. 44).

O inferenčných alebo dedukčných schopnostiach prekladateľa sa autorka zmieňuje už aj včiasšie, v publikácii z r. 1996 *Interpretácia v procese prekladu*. Ide o schopnosť dekódovania

textov, kam začleňuje tie isté procesy ako ich uvádzame v tabuľke vyššie, ďalej nasleduje schopnosť kódovať texty, teda zaznamenávať ich v cieľovom jazyku a schopnosť intuície charakterizuje ako talentový predpoklad, pričom sa vyjadruje na margo umeleckého prekladu. Za zmienku stojí ešte Gromovej koncepcia vedomostnej základne prekladateľa. Vyčleňuje jej základné prvky, ku ktorým patrí odborná jazyková príprava (znalosť východiskového a cieľového jazyka), odborná štylistická príprava (schopnosť vedieť špecifikovať text, určiť typ textu), príprava z odboru alebo literárnovedná príprava (znalosť odboru alebo oblasti prekladu), kontrastívna lingvistika, štylistika, literárna komparatistika. (1996, s. 21).

Ďalšou translatologičkou, ktorá v domácom kontexte do svojich prác integruje problematiku prekladateľských kompetencií, no rovnako aj proces prekladu, jeho fázovanie, tiež otázky potreby a významu teoretickej prípravy prekladateľa, či ostatne i problematiku prekladu ako interkultúrnej komunikácie, je J. Rakšányiová. V publikácii *Preklad ako interkultúrna komunikácia* (2005), v ktorej sa venuje aj prekladateľským kompetenciám, v úvode poukazuje na skutočnosť, že téma prekladateľských kompetencií začína v našom translatologickom prostredí rezonovať stále viac a odvoláva sa pritom na práce E. Gromovej. Nepreberá však jej systematické zadelenie kompetencií, ale ponúka vlastný model, ktorý nie je identický ani pokiaľ ide o selekciu kompetencií, a s E. Gromovou sa ani nezhodujú vo vyčlenení najvyššej prekladateľskej kompetencie. J. Rakšányiová o prekladateľských kompetenciách uvažuje v podkapitole *Potreba interkulturalizácie* (2005, s. 12–14). Vzhľadom na to, že autorka chápe preklad ako interkultúrnu komunikáciu, od tejto koncepcie sa odvíja aj komplex zručností, ktorými by mal podľa nej prekladateľ disponovať, pretože „prekladateľ ako odborník na interkultúrnu komunikáciu si musí «natréňovať» receptory a zručnosti. Hoci problémy zručností a kompetencií sú predmetom terminologických a obsahových diskusií (Gromová 1996), domnievame sa, že najvyššou kompetenciou prekladateľa je interkultúrna kompetencia ako schopnosť prijímať a interpretovať signály východiskovej kultúry a transferovať ich do signálnej sústavy cieľovej kultúry. To si vyžaduje niekoľko druhov zručností, ako je:

A. **Jazyková kompetencia** – triviálny predpoklad prekladateľa, ktorý recipuje v jednom a produkuje v druhom jazyku. Čo znamená ovládanie jazyka a aký inventár je potrebný na úspešnú komunikáciu, zatiaľ presne nedefinovali ani didaktici ani translatológovia.

B. Pragmatická kompetencia – schopnosť pracovať na osi vnútorných súvislostí, udržiavať vzťah k skutočnosti a k príjemcovi.

C. Diskurzívna kompetencia – schopnosť logického myslenia, ktoré postupuje od pojmu k pojmu, od úsudku k úsudku.

D. Strategická kompetencia – vypracovaný systém pravidiel riadiacich prekladateľskú činnosť, vedomé uplatňovanie zámerov a činností zameraných na vytvorenie účinného translátu.

Za najdôležitejšiu (popri jazykovej ako základnej) považujeme diskurzívnu kompetenciu, na ktorej sa prejavuje intelekt a empatia k textu.

Doplňkový význam majú:

E. Rešeršná kompetencia,

F. Verifikačná kompetencia – schopnosť orientácie a hľadania v prameňoch najrôznejšieho druhu a zdravá kritickosť a nedôverčivosť pri overovaní výsledku prekladateľskej práce“ (Rakšányiová, 2005, s. 14).

V ďalšej podkapitole toho istého diela *Kompetencie a zručnosti* (2005, s. 44–46) im autorka opäť venuje pozornosť. Na prekladateľskú profesiu nahliada nasledovne: „Ak prekladateľa definujeme ako experta na interlingválnu a interkultúrnu komunikáciu, je jasné, že to musí byť vysoko kvalifikovaný a všestranne vzdelaný odborník. Komplexnosť tohto náročného povolania vyžaduje osobnosť so špeciálnymi schopnosťami a zručnosťami. [...] Rámčovo treba u prekladateľa vyžadovať tieto zásadné špecifické schopnosti a zručnosti:

- prehľadné všeobecné odborné vedomosti (hospodárstvo, právo, sociálne vedy a pod.),
- **jazykovú kompetenciu** – schopnosť narábať s dynamicky vyvíjajúcim sa jazykom, mať «cit» pre kultúru reči, vnímať odraz sociokultúry v jazyku a jeho systém,
- **cudzojazyčnú kompetenciu** – empatiu s dynamicky sa rozvíjajúcim cudzím jazykom a príslušnou sociokultúrou,
- istotu v metódach prekladateľskej práce (interpretácii, reprodukcii a produkcii textu), relatívne samostatnú rešeršnú a terminologickú prácu,
- orientáciu v praxi prekladu a profesionálnom teréne“ (Rakšányiová, 2005, s. 44–45).

Hovorí teda *de facto* o základných prekladateľských kompetenciách, podobne ako v úvodných kapitolách spomínanej publikácie, len s rozdielom, že požiadavky na prekladateľa neprecizuje do jednotlivých zručností a ich definícií, ale všeobecnejšie popisuje to, čo považuje za esenciu prekladateľských schopností. Pri prínose J. Rakšányiovej do problematiky prekladateľských kompetencií nemožno nespomenúť aj niekoľko vybraných názorov domácich i svetových translátológov na otázku „Čo robí prekladateľ?“ Autorka ponúka na položenú otázku stručné a zároveň výstižné odpovede⁵¹. V mnohých z prezentovaných odpovedí nachádzame

⁵¹ Ide o napr. o názory A. Popoviča, Ch. Nordovej, K. Reissovej, J. Holz-Mänttärövej a ďalších.

odkázanie práve na niektorú z kompetencií prekladateľa ako na podmienku jeho schopnosti realizácie transferu a na predloženie kvalitného výsledného translátu. Za viacerých spomeňme názor J. W. M. Hulsta (1996): „Prekladateľ je «medziosoba»: prenáša informácie. Na to, aby vedel lavírovať medzi východiskovým a cieľovým textom, musí mať prehľad v modernej vede o preklade. Vtedy sa prekladateľove rozhodnutia zakladajú na overených stratégiách a nemusi sa zakaždým rozhodovať ad-hoc (in: Rakšányiová, 2005, s. 42).

Okrem tohto prehľadu, ktorý podrobne prezentuje vývoj uvažovania o kompetenciách v prácach oboch autoriek, stojí podľa nášho názoru ešte za osobitnú zmienku komparácia diskurznej kompetencie podľa E. Gromovej a diskurzívnej kompetencie podľa J. Rakšányiovej. Kým prvá autorka sa v definícii zameriava viac na prácu s textom a poukazuje, na čo by sa mal prekladateľ pri koncipovaní translátu sústrediť a aké podstatné črty by mal text určený cieľovému recipientovi preukazovať, druhá translatologička sa orientuje viac na všeobecnú formálnu stránku poznávacích procesov (nielen) v preklade v spojení s ich obsahovou stránkou a na postupnú praktickú aplikáciu adekvátnych postupov počas realizácie transferu.

Model kompetencií v publikácii *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov* predstavuje aj A. Huťková. O prekladateľskej kompetencii píše, že „pozostáva z viacerých komponentov, ktoré sa uplatňujú a v istej miere sú aj dešifrovateľné v prekladateľskej koncepcii“ (2003, s. 48). Myslí tým „prvky vedomostnej základne prekladateľa (predovšetkým odborné znalosti z lingvistiky a literárnej vedy, ako aj štylistiky a literárnej komparatistiky) a inferenčné (dedukčné) schopnosti, ktoré hraničia s talentovými predpokladmi pre umelecký preklad. Súhrnne spočíva prekladateľova komunikačná kompetencia v lingvistickej, sociolingvistickej, diskurznej a strategickej kompetencii. Zvlášť dôležitá je pritom posledná menovaná zložka, keďže od nej závisí prekladateľom zvolená koncepcia“ (2003, s. 48). Domnievame sa, že A. Huťková vychádza z kompetenčného modelu E. Gromovej. Preberá ho ako funkčný model prekladateľských kompetencií a navyše sama aj odkazuje na skoršiu Gromovej publikáciu z r. 1998⁵².

Začiatok druhého milénia je v slovenskom translatologickom kontexte bezpochybne etapou, keď sa v myslení o preklade čoraz častejšie objavuje systematizovanie v oblasti prekladateľských kompetencií. Táto myšlienka sa stala hlavnou témou podujatia, ktoré má v našom prostredí už dlhodobú tradíciu. Je ním Letná škola prekladu. Podujatie sa konalo v Budmericiach aj v septembri r. 2003 (v tom čase to bol už 25. ročník) a prekladatelia sa vo svojich prednáškach vyjadrovali k problematike kvality prekladu a prekladateľských kompetencií. V nasledujúcom roku vyšiel zborník s rovnomenným názvom *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*, ktorého zostavovateľom je A.

⁵² Ide o publikáciu Gromová, E. (1998): *Kapitoly z úvodu do prekladateľstva*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa.

Keníž. O tom, že táto publikácia zaujala, svedčia aj recenzie, spomedzi ktorých vyberáme časť recenzného príspevku A. Gabríkovej uverejneného v *Knižnej revue* 2005/02:

„Ako naznačuje názov zborníka, väčšina príspevkov sa dotýka hodnotenia úrovne rôznych druhov prekladu, tak z rozličných jazykov, ako aj z rozdielnych oblastí literárnej či vedeckej tvorby. Všetci autori sa usilujú formulovať základné požiadavky, ktoré musí dobrý preklad spĺňať a uvažujú, ako jeho kvalita závisí od úrovne jednotlivých kompetencií prekladateľa. Napriek spoločnej téme sa každý z účastníkov konferencie rozhodol pristúpiť k otázke profesionálneho prekladu z inej strany – niektoré príspevky sú viac teoretické a ich cieľom je zachytiť čo najpresnejšie význam spojenia «prekladateľské kompetencie», iné naopak po veľmi stručnom všeobecnom úvode stavia predovšetkým na konkrétne príklady, kde môžu demonštrovať správny, respektíve nesprávny postup, ktorý si prekladateľ zvolil pri prevode textu z východiskového do cieľového jazyka. Pohľad každého z účastníkov budmerickej konferencie je do značnej miery ovplyvnený aj tým, v akej súvislosti sa stretáva s prekladateľskými problémami, či je prekladateľom alebo sa o preklad zaujíma ako redaktor, teoretik, učiteľ ďalších generácií prekladateľov. V dôsledku toho je zborník pestrým predstavením množstva komplikácií, ktoré sa objavujú, len čo človek siahne po cudzojazyčnom texte a chce ho preložiť nielen pre seba, ale pre všetkých, ktorí nemajú možnosť si ho prečítať v originálnom znení. Aby nevzniklo nedorozumenie pri stretnutí s preloženým dielom, je okrem vysokého stupňa lingvistického vzdelania v oboch jazykoch dôležitá aj prekladateľova schopnosť interpretovať východiskový text v takom význame, aký mu prisúdil jeho autor, pričom musí mnohokrát veľmi citlivo vyberať z niekoľkých možností a len nepatrným nepochopením významového odtienka môže úplne zahmlieť zmysel celého textu. Nesmierne dôležitá je aj znalosť reálií danej krajiny a pozorné vnímanie toho, čo bude väčšine čitateľov pripadať bežné a čo im treba navyše objasniť, aby boli schopní porozumieť celku. Príspevky prinášajú aj veľké množstvo postrehov z prekladateľskej praxe a príkladov, kde určitá z kompetencií prekladateľa chýbala, a tým došlo k viac či menej výraznému skresleniu, ale aj príklady dobrého prístupu k textu. Jednotlivé štúdie upozorňujú na mnohé úskalia, ale aj na to, ako sa dajú odhaliť niektoré chyby, aby sa im v budúcnosti prekladateľa vyhli.⁵³

Domnievame sa, že aj Letná škola prekladu v r. 2003 a publikovaný zborník príspevkov významnou mierou prispeli k tomu, že sa v našom prekladateľskom kontexte začal bežnejšie používať termín *prekladateľská kompetencia*. Aj recenzentka naznačuje, že účastníci podujatia sa v podstate ešte len usilujú dané spojenie zachytiť a vysvetliť. Aj keď nie každý z nich ukotvuje uvedený termín teoreticky, prispieva k jeho vyhraňovaniu a k ustáľovaniu a rovnako prispieva k charakterizovaniu jednotlivých kompetencií – či už za použitia terminologických pomenovaní alebo ich deskripciou. Známy slovenský prekladateľ L. Šimon prispieva k téme práve opisom požiadaviek na prekladateľa. Uvažuje, čo všetko je potrebné, aby bol prekladateľ spôsobilý realizovať kvalitný preklad:

„1. [...] Logické myslenie zahŕňajúce tak formálnu logiku, ako aj slovotvorné, syntaktické a štylistické aspekty. Ak prekladateľ nerozmýšľa logicky a filologicky – čo

⁵³ Dostupné na internete: <http://www.litcentrum.sk/recenzie/kvalita-prekladu-a-prekladatelske-kompetencie-letna-skola-prekladu-2> [Cit. 5. júla 2018].

sa stáva častejšie, ako si myslíme (najmä u prekladateľov, ktorí nedisponujú filologickým vzdelaním) – sotva pochopí jednotlivé výpovede ako celok, z čoho potom môže rezultovať neadekvátne, ba až zmätočné pretlmočenie.

2. [...] Schopnosť hermeneutického postupu v procese prekladu, čiže schopnosť chápať konkrétne významy pomocou všeobecných (kontextuálnych) daností, a tie opäť aplikovať na pomenovania konkrétností. Hermeneutickým «kruhom» sa vlastne kopíruje proces prekladania a len týmto postupom môžeme dôjsť k platnejšiemu výsledku. [...] Formulácia v cieľovom jazyku má v podstate hermeneutický (interpretačný) charakter vyznačujúci sa nachádzaním prekladateľských riešení, ku ktorým dochádzame po zvážení rôznych aspektov východiskového i cieľového textu.

3. [...] Aspekty súvisiace s ovládaním východiskového i cieľového jazyka v ich vzájomnej prepojenosti. Sem patrí aj schopnosť «prepnúť» z jazyka do jazyka, ktorou sa vyznačujú najmä tlmočníci, ale potrebujú ju aj prekladatelia. Schopnosť diferencovať medzi jednotlivými jazykmi súvisí aj s tým, že sa vieme vyhnúť úskaliam neorganickej (resp. škodlivej a teda aj zbytočnej) interferencie. Prekladateľ by mal ovládať aj diferencované štylistické prostriedky (štýly), ktoré zodpovedajú jednak rôznym tematickým okruhom, jednak rôznym druhom textu (žánrom).

4. [...] Schopnosť disponovať s nadobudnutým všeobecným vzdelaním aj v samotnej prekladateľskej praxi, identifikovať rôzne súvislosti, narážky, citáty, pozadie a pod. Tu by sme mohli uviesť mnoho príkladov napríklad z recepcie antickej kultúry v textoch z neskorších období. Prekladateľ, ktorý nedisponuje príslušnými poznatkami, nedosiahne adekvátne pretlmočenie. Ba mohli by sme povedať, že anticko-kresťanskú kultúru, na ktorej sa zakladá európska civilizácia, netreba len poznať, ale aj «prežiť», aby sme sa ako prekladatelia mohli v nej voľne pohybovať a transponovať ju z jednej jazykovej verzie do druhej. Podľa mojej mienky sú potrebné i základné vedomosti z filozofie, ktoré «podporujú» prekladateľovo myslenie pri prekladaní. Osvojenie si «filozofického myslenia» je nielen užitočné, ale aj nanajvýš potrebné najmä pri prekladoch spoločenskovedných textov, ale aj beletristiky.

5. [...] Schopnosť prekladateľa hľadať a nájsť relevantné špecifické informácie potrebné na realizáciu konkrétneho prekladu. Napríklad pri pretlmočení technologického procesu je prinajmenšom vhodné, ak prekladateľ okrem pochopenia

jeho jazykovej podoby chápe aj samotný proces. Napokon ani pri prekladoch fiktívnych textov sa nevyhneme intímnej znalosti prostredia, v ktorom sa odohráva napríklad epický text. Spomínanú schopnosť by sme mohli nazvať napríklad rozhl'adenosťou, ba aj sčítanosťou a nadobúda sa postupne za roky prekladateľskej praxe.

I keď sa nedá poprieť, že všetky tieto schopnosti sú spojené s určitým nadaním, resp. sklonmi, na druhej strane treba zdôrazniť, že sa dajú prinajmenšom zveľaďovať potivým a náročným tréningom“ (2004, s. 18–20).

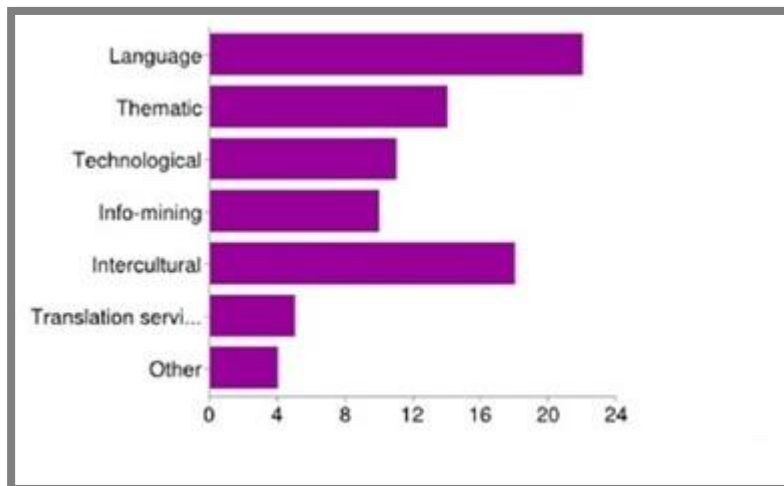
L. Šimon v tomto prípade aj anticipuje, keďže jeho odporúčanie zveľaďovať a poctivo a náročne preklad trénovať sa neskôr projektovalo do didaktických modelov výučby prekladu prostredníctvom precvičovania a rozvíjania jednotlivých prekladateľských kompetencií už počas štúdia.

Významnou mierou k problematike prekladateľských kompetencií a k formulovaniu požiadaviek na prekladateľa prispel aj M. Djovčoš a neskôr aj sa k nemu pridal aj P. Šveda. Keďže ich monografiám sme sa už podrobnejšie venovali, na tomto mieste len pripomenieme, o ktoré diela ide: *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby* (2012) a neskôr v mnohých témach nadväzujúce spoločné dielo oboch autorov *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (2017). Prvé Djovčošovo dielo sa v súčasnej translatológii stalo pomerne zásadnou bibliografickou jednotkou, z ktorej vychádzajú viaceré súčasné štúdie, prípadne na ňu v závislosti od témy odkazujú, čo vo svojej publikácii potvrdzuje napr. aj Z. Kraviarová. Autorka formuluje tzv. požiadavky na „nového“ prekladateľa: „Po absolvovaní formálneho prekladateľského vzdelania by mal byť schopný komunikovať s klientom, zistiť, čo potrebuje, vypracovať cenovú ponuku. Mal by vedieť prijať interpretačné stanovisko, uvedomovať si nevyhnutnosť reflexívnej interpretácie aj pri práci s odborným textom, vykonať jeho analýzu z pohľadu kvality i časového hľadiska. Musí byť schopný vyhľadávať a overovať terminológiu, posúdiť spoľahlivosť zdrojov, konzultovať nejasné termíny. Mal by tiež ovládať materinský jazyk a adekvátne štylizovať. V prípade potreby by mal pracovať s nástrojmi CAT a byť pri práci s nimi uvedomelý, brať do úvahy ich pozitívne i negatívne vplyvy na efektívnosť prekladania a kvalitu prekladu. Mal by byť schopný vypracovať kvalitný preklad podľa požiadaviek klienta, pritom však nezabúdať na to, že klient niekedy nevie posúdiť nutnosť zmien, preto je nevyhnutné s ním efektívne komunikovať a v prípade

potreby to vysvetliť. Aj vďaka týmto kvalitám by mal byť schopný budovať a udržať si dobré obchodné meno a vzťahy. Konštatovali sme mnohé prieniky s tradičným vnímaním prekladateľských kompetencií (lingvistická kompetencia, translačná kompetencia, nutnosť interpretácie textu a pod.). Všimli sme si však aj niektoré nové kompetencie (nástroje CAT), či také, ktoré sú v akademickom prostredí vnímané ako samozrejme (komunikácie s klientom, trhová kompetencia, profesijná etika, vyhľadávanie a overovanie terminológie, orientácia v množstve informácií, schopnosť vybrať si správne riešenie)⁵⁴ (2014, s. 68). Ako vidieť, autorka do požiadaviek integruje aj kompetencie, ktorými by mal prekladateľ disponovať. Podobne ku kompetenciám prekladateľa pristupuje aj aktívna prekladateľka a translatologička E. Palkovičová. Neformuluje vlastný model, ale uplatňuje ten, ktorý sa etabloval najmä vďaka štúdiám E. Gromovej a stotožňuje sa i s viacerými myšlienkami J. Rakšányiovej. Koreláciu badáme najmä tam, kde do popredia vystupuje interkultúrna kompetencia. O požiadavkách na prekladateľa hovorí: „Dnes tieto požiadavky formulujeme ako prekladateľské kompetencie, pod ktorými možno súhrnne rozumieť kompetencie lingvistické, sociolingvistické, diskurzívne a strategické. Všetky uvedené zručnosti vedú k dosiahnutiu interkultúrnej kompetencie, ktorú Jana Rakšányiová považuje za najvyššiu prekladateľskú kompetenciu a charakterizuje ju ako «schopnosť prijímať a interpretovať signály východiskovej kultúry a transferovať ich do signálnej sústavy cieľovej sústavy». Podľa tejto autorky k nevyhnutným vlastnostiam prekladateľa patrí aj predvídavé myslenie, schopnosť usudzovať a analyzovať, vysoká kreativita, asociatívne myslenie, kritický odstup, schopnosť samoregulácie, schopnosť rýchlo sa orientovať, komunikatívnosť, štylistická a argumentačná vytríbenosť“ (2015, s. 19).

V súvislosti s komplexom prekladateľských kompetencií považujeme za zaujímavú anketu, ktorú realizovala E. Perez (Janecová). Autorka požiadala o názory na potrebu a využitie prekladateľských kompetencií prekladateľov. Na základe realizácie prieskumu, ktorého sa zúčastnili respondenti – prekladatelia z viacerých európskych krajín, vypracovala autorka nasledujúci graf:

⁵⁴ Ako uvádza autorka, uvedené prekladateľské zručnosti sa zhodujú s požiadavkami na „kompetencie prekladateľa podľa požiadaviek EMT (European Master in Translation): trhová kompetencia (translation service provision competence), tematická kompetencia (thematic competence), interkultúrna kompetencia (intercultural competence), technologická kompetencia (technological competence), jazyková kompetencia (language competence) a kompetencia vyhľadať potrebné informácie (informing competence)“ (Kraviarová, 2014, s. 68).

Obr. 7. Prieskum o význame prekladateľských kompetencií podľa prekladateľov - respondentov.

Autorkou štúdie je E. Perez (Janecová).

Percentuálne je význam kompetencií podľa respondentov zoradený nasledovne: jazyková kompetencia – 26%, interkultúrna kompetencia – 21%, odborná tematická kompetencia – 17%, technická kompetencia – 13%, schopnosť získavať informácie – 12%, poskytovateľská kompetencia – 6% a iné kompetencie súvisiace najmä so špecifickými typmi prekladu, ako audiodeskripcia či titulkovanie pre nepočujúcich divákov – 5% (Perez Janecová, 2014, s. 57)⁵⁵. Autorka sa v neskoršej štúdií spolu s L. Paulínyovou prikláňa k modelu kompetencií navrhnutých pre výučbu prekladu podľa OPTIMALE a EMT, pričom zdôrazňujú význam poslednej z nich: jazyková kompetencia, interkultúrna kompetencia, schopnosť získavať informácie, tematická (odborná) kompetencia, technická kompetencia, trhová kompetencia (2018, s. 144). Štúdiá uvedenej autorskej dvojice je súčasťou publikácie, ktorú v našej monografii nemožno nespomenúť konkrétnejšie⁵⁶, pretože v súlade s obsahovým zameraním *Didaktiky prekladu a tlmočenia na Slovensku* (2018) v nej témy spojené s prekladateľskými kompetenciami prirodzene nemôžu absentovať. Autori jednotlivých štúdií mapujú východiská výučby prekladu a tlmočenia v našom prostredí. K prekladateľským kompetenciám sa vyjadruje aj A. Keníž, ktorý na kompetenčný model prekladateľov umeleckej literatúry nazerá prostredníctvom komunikačných kompetencií. Uvádza, že tento pojem sa v slovenskej teórii

⁵⁵ Viac k téme, k realizácii prieskumu a k jeho výsledkom v štúdií Perez Janecová, E. (2014): *Audiovizuálny preklad: teória vs. prax*. In: E. Gromová – E. Janecová (eds.): *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra: Filozofická fakulta UKF v Nitre, s. 51–60.

⁵⁶ Monografii kvôli jej tematickému zameraniu venujeme priestor aj v Kapitole 2. *Prekladateľské kompetencie*.

prekladu etabloval na základe Mikovho a Popovičovho *skúsenostného komplexu prekladateľa*. K známej definícii⁵⁷ A. Popoviča dopĺňa, že do uvedeného komplexu životných skúseností, poznatkov, filologických aj literárnych zmyslovo emotívnych zážitkov, umeleckých skúseností a etických kvalít „spadá aj literárne vzdelanie budúceho prekladateľa, teda systém funkčne uplatňovaných poznatkov a vedomostí o literárnych textoch v literárnom procese. Do tohto súboru zahrňujeme vzťah prekladateľa k vysielajúcej literatúre, informácie o realite zobrazenej v origináli, o vývinovom zaradení prekladaných textov, o autorovom kóde, o čitateľskom kóde a vzťahu prekladateľa ku kontextu domácej a prijímajúcej literatúry. S literárnym vzdelaním úzko súvisí čítanie, ktoré musí mať charakter sústavný, hĺbkový, hodnotiaci, diskurzívny a v konečnom dôsledku zameraný na preklad [...]“ (Keníž, 2018, 61–62). Okrem týchto duchovných hodnôt, ako ich autor klasifikuje, zdôrazňuje aj nevyhnutnosť jazykovej kultúry a jej zveľaďovanie, ktoré sa deje prostredníctvom čítania. Pokiaľ ide explicitne o prekladateľské kompetencie, uvažuje o tých, ktoré spadajú do spomínaného modelu komunikačných kompetencií: lingvistická, sociologická, diskurzívna, interkultúrna a strategická kompetencia (Keníž, 2018, 61). Okrem tejto koncepcie prekladateľských kompetencií považujeme za potrebné prezentovať aj názor A. Keníža na štylistickú kompetenciu, ktorý spracoval M. Djovčoš a označuje ho veľmi plodný a provokatívny príspevok k diskusii o kompetenciách (2012, s. 32). A. Keníž na najvyššie miesto ustanovuje práve **kompetenciu štylistickú**, pričom nemyslí len na preklad umeleckých textov, ale aj na jej význam z pohľadu didaktiky prekladu a tlmočenia. Vznáša kritiku voči uprednostňovaniu odborníkov pred vyškolenými prekladateľmi, čoho dôsledkom je často nižšia štylistická úroveň prekladu a sťažaná apretácia textu zo strany redaktorov. Kritizuje preklad založený výslovne na jazykovo-doslovnej báze (Keníž in: Djovčoš, 2012, s. 32).

Do *Didaktiky prekladu a tlmočenia na Slovensku* prispieva aj M. Gavurová. Autorka vzťahuje predkladaný kompetenčný model k požiadavkám na prekladateľa literatúry pre deti a mládež, resp. k „základným vzdelávacím kompetenciám absolventa prekladu literatúry pre deti a mládež“ (2018, s. 73). Uvádza najmä tri kompetencie, a to odbornú, jazykovú a kulturologickú.

1. **Odborná kompetencia** pri preklade literatúry pre deti a mládež podľa nej zahŕňa viaceré čiastkové kompetencie, najmä translatologickú a literárnu, pretože preklad literatúry pre deti a mládež sa v niektorých ohľadoch prekrýva s prekladom umeleckej

⁵⁷ Kapitola 2. *Prekladateľské kompetencie*.

literatúry pre dospelých. „Odborná kompetencia prekladateľa [literatúry pre deti a mládež] si uvedomuje odborné špecifiká tohto prekladu z translátologického i literárneho zorného uhla: a) špecifický čitateľ; b) detský aspekt; vnímanie prekladu ako originálu a d) žánrové špecifiká prekladu [literatúry pre deti a mládež]“ (2018, s. 74). M. Gavurová ďalej konkretizuje všetky štyri uvedené špecifiká.

2. **Jazyková kompetencia** pri preklade literatúry pre deti a mládež značí nielen schopnosť objasniť obsahovo neznáme prvky, ale záleží aj schopnosti nastaviť správne lexikálny register. Prekladateľ by mal správne anticipovať adresáta textu a usilovať sa, aby text nezjednodušoval, ani ho nerobil interpretačne náročnejším než je originál. Predpokladom je dobre ovládanie jemných významových odtienkov medzi lexémami a medzi členmi synonymického radu, ktoré sa vzájomne môžu líšiť z pohľadu expresivity, časového rozvrstvenia lexiky, štylistických konotácií a príslušnosti k varietám jazyka: neutrálne, spisovné – hovorové (štandard, subštandard, kolokvializmy); sociálne variety (slangové, žargón/profesionalizmy, argot) – nárečové variety (dialektizmy) a z pohľadu pôvodu: cudzie – zdomácnené – domáce.

3. Pri **kulturologickej kompetencii** sa autorka stotožňuje s víziou D. Knittlovej, ktorá upozorňuje, že „prekladateľ vo všeobecnosti, ale pri [literatúre pre deti a mládež] azda ešte viac, zohľadňuje odlišné jazykové a mimojazykové skúsenosti cieľového čitateľa, sprístupňuje skutočnosť, blízku jazykovému spoločenstvu východiskového jazyka, čitateľovi cieľovej kultúry“ (in: Gavurová, 2018, s. 92). Docieliť to možno rozličnými stratégiami, napr. pridávaním informácií, vynechávaním informácií, substitúciou, analógiou alebo vnútornou vysvetlivkou (in: Gavurová, 2018, s. 92).

V tomto modeli dominuje odborná kompetencia, čo prirodzene vyplýva z komunikačného reťazca *autor – dielo – recipient*. Keďže príjemcom prekladu je detský alebo mládežnícky čitateľ, niet pochýb, že je proces prekladu podmienený špecifikami literárnych foriem a literárnych žánrov.

Osobitným pohľadom na kompetencie nazerá M. Štefková, keďže definuje kompetencie úradného prekladateľa a tlmočníka. Vychádza z vízie Tlmočnickej školy vo Würzburgu, na základe ktorej udáva, že prekladateľ a tlmočník by mal disponovať minimálne prekladateľskou/tlmočnickou kompetenciou, jazykovou a textovou kompetenciou, ako aj kompetenciou rešeršnou, interkultúrnou a technickou. Autorka sa ku kompetenciám vyjadruje nasledovne:

„1. **Prekladateľská kompetencia** spočíva v znalostiach z oblasti odborného prekladu vychádzajúc z teórie ekvivalencie, skoposu, inštitucionálneho prekladu, terminológie a terminografie a prekladových technológií. Tlmočnická kompetencia úzko súvisí s nadobudnutím a kontinuálnym nácvikom zručností efektívneho nasadenia vhodných tlmočnických techník [...].

2. **Jazyková kompetencia** by z nášho pohľadu mala zodpovedať úrovni C2 podľa ERR, v prípade málo rozšírených, resp. nekodifikovaných jazykov zostáva otvorená otázka preverenia, resp. certifikácie tejto jazykovej úrovne [...].

3. V súvislosti s **terminologickou kompetenciou** poukazujeme na to, že terminológia je veda, ktorá má interdisciplinárny charakter a jej uplatnenie v kontexte úradného/právneho/komunitného prekladu a tlmočenia do značnej miery súvisí s ďalšou veľmi podstatnou kompetenciou [...].

4. **Odborn[á] kompetenci[a]** [...] je zameraná na znalosť právneho systému východiskovej a cieľovej krajiny, znalosť pojmového systému verejnej správy a ďalších špecifických terminológií, ktoré sú pre konkrétne zadanie relevantné. Niektoré druhy právnych a úradných komunikátov totiž normujú všetky oblasti spoločenského života, vedy a techniky, čiže sa odborne dotýkajú nielen oblasti práva, ale širokého spektra ďalších odborov.

5. **Rešeršná kompetencia**. Ide o schopnosť získavať a ďalej spracúvať informácie, schopnosť efektívne nadobúdať doplnkové jazykové a odborné znalosti, ktoré sú nevyhnutné na pochopenie východiskového textu a produkciu cieľového textu. Táto kompetencia zahŕňa aj skúsenosti s používaním rešeršných techník a schopnosť uplatnenia vhodných stratégií na efektívne využívanie dostupných informačných zdrojov [...].

6. **Interkultúrna kompetencia** sa vzťahuje na schopnosť adekvátne využiť znalosti o miestnych pravidlách správania, normách a hodnotách daného jazykového spoločenstva a ďalších kultúrnošpecifických aspektoch východiskovej a cieľovej kultúry [...].

7. **Technologické vedomosti**. Význam tejto kompetencie stúpa najmä v súvislosti s veľkým rozvojom jazykových technológií. Ide o vedomosti a schopnosť nasadiť technologické pomôcky do prekladateľského procesu tak, aby prekladateľ dokázal odborne vyhotoviť preklad v požadovanom čase, v požadovanom formáte a v požadovanej kvalite“ (2018, s. 167–168).

V kontexte súčasného prekladateľského priestoru na Slovensku ako súčasť EÚ a s tým súvisiacich požiadaviek na preklady, prekladateľských zadaní, výkonnosti prekladateľov a kvality prekladu sa prekladateľský profil musí zákonite meniť a prekladateľ musí nové

trendy akceptovať a adaptovať sa na novú situáciu. Kapitulu venovanú jestvujúcim modelom kompetencií uzatvárame modelom autorky, resp. autorskej dvojice, ktorou sme začínali jej úvod. Vo vyššie spomínanej publikácii sa k prekladateľským kompetenciám opäť vyjadrujú aj E. Gromová a D. Müglová. V štúdiu *Východiská a tradície výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku* aktualizujú model kompetencií, ktorý sa postupne rodil na základe Popovičovho *skúsenostného komplexu prekladateľa* a vždy aktuálne reflektoval názory svetových translatológov. Upozorňujú na diverzifikáciu profesie prekladateľa a tým na rozšírenie jeho kompetenčného profilu. Autorky na základe meniaceho sa profilu súčasného prekladateľa redefinujú prekladateľské kompetencie nasledovne:

„1. **Jazyková kompetencia** vo východiskovom i v cieľovom jazyku, a to napriek zníženej diverzite jazykov, vyplývajúcej z postavenia angličtiny ako *lingua franca*, je rovnako dôležitá ako v minulosti. V tejto kompetencii sa naopak žiada konečne odstrániť deficitnú znalosť materinského jazyka a posilniť schopnosť štylizovať v ňom primerane vzhľadom na prekladané textové žánre.

2. Aj keď preklad umeleckých diel momentálne nie je na prekladateľskom trhu práve najžiadanejším artiklom, bez **kulturologickej kompetencie** je literárny preklad nemysliteľný. Skĺzli by sme však do celkom laickej predstavy o translácii, ak by sme kulturologickú kompetenciu viazali len na preklad umeleckých textov. Ani súčasná požiadavka vedomej «dekulturalizácie» inštitucionálnych textov EÚ, či potreba čiastočne (glocalizácia), resp. úplne prispôbiť text domácemu kultúrnemu prostrediu (lokalizácia), napr. pri preklade reklamných textov, sa paradoxne bez znalostí interkultúrnych rozdielov nezaobíde. Prekladateľ musí najskôr vedieť, čo je kultúrne príznakové, aby tento prvok dokázal neutralizovať. Preto je dôležité, aby mal prekladateľ aj širší kultúrny nadhľad, ktorý sa dá dosiahnuť nadobudnutím hlbších vedomostí z dejín všeobecne, ako aj z dejín literatúry a prekladu v domácom a medzinárodnom kontexte. [...]

3. [...] **rešeršná kompetencia** nadobúda v súčasnosti nový rozmer. Kým donedávna sa prekladateľ opieral len o overené, spravidla printové zdroje, dnes sa občas iluzórne domnieva, že internetové vyhľadávače, napr. Google sú rozprávkovým vlasom deda Vševeda. Prax je však iná. Otázka dôveryhodnosti terminologických, faktografických či iných zdrojov je dnes ešte aktuálnejšia. Ďalšou kompetenciou prekladateľa sa stáva selekcia ich validity.

4. **Interpretačná kompetencia** rozhodne nepatrí len k doménam umeleckého textu, ale tvorí nevyhnutnú súčasť prekladateľského procesu a prelína sa so všetkými žánrami. Reflexívnou interpretáciou sa vlastne vytvára «text o texte», teda druhotný text, ktorý sa potom materializuje výrazovými prostriedkami cieľového jazyka.

5. **Tematická kompetencia** ako požiadavka aspoň elementárnych znalostí o prekladanej téme je v súčasnosti mimoriadne aktuálna. Žánrový rozptyl textov, ktorý tiež pramení z porevolučných zmien, kladie na prekladateľa oveľa vyššie nároky ako v minulosti. [...]

6. Diapazón profesijných kompetencií prekladateľa sa v súčasnosti rozšíril prinajmenšom o **technickú spôsobilosť** a schopnosť presadiť sa v konkurenčnom

podnikateľskom prostredí, vrátane schopnosti viesť korektnú, priamu komunikáciu s klientom. Praktická znalosť nástrojov CAT je dnes neodmysliteľnou súčasťou práce prekladateľa. Treba si však uvedomiť, že ide o pomocný nástroj a nie o náhradu prekladateľa [...]“ (Gromová – Múglová, 2018, s. 22–23).

Tento všeobecne aplikovateľný model podľa nášho názoru pokrýva (takmer) celý proces prekladu, a to tak umeleckých ako aj odborných textov.

Postupné etablovanie kompetenčných modelov nás doviedlo k presvedčeniu, že v súčasnej, nielen domácej translatológii, má termín *prekladateľská kompetencia* už svoju stabilnú pozíciu. Nejde však len o samotnú terminológiu vo vede o preklade, ale aj o podstatu a význam, ako aj o funkciu prekladateľských kompetencií. Na základe štúdia, porovnávania a usúvzťažňovania zistených skutočností sme sa presvedčili, že kompetenčný model svoje miesto opodstatnene zastáva v dvoch doménach prekladu. Sú nimi didaktika prekladu a prekladová kritika. V didaktike prekladu slúži ako osnova, na ktorej základe možno postupne rozvíjať jednotlivé kompetencie a v prekladovej kritike zase ako referenčný rámec prostredníctvom ktorého možno pristupovať k hodnoteniu preloženého textu, pretože umožňuje nazerať na preklad ako na celok. Tieto dve domény svojím spôsobom vzájomne overujú fungovanie jednej i druhej. Zistenia prekladovej kritiky môžu upozorniť okrem iného aj na nedostatky didaktiky prekladu a tá sa zase môže poučiť a zistenia integrovať do profilovania budúceho prekladateľa.

13. Návrh modelu kompetencií

Návrh nášho vlastného modelu prekladateľských kompetencií, ktorý v tejto kapitole predstavíme, je syntézou viacerých zistení a uvažovaní o preklade. Ako sme uviedli v úvodných statiach, hlavným impulzom je dôvod, ktorý konštatujú viacerí autori, prekladatelia, recenzenti či literárni kritici. Za mnohých spomeňme napr. L. Feldeka v diele *Z reči do reči*, v ktorom, ako sme priblížili v kapitole venovanej (meta)kritickej kompetencii prekladateľa, konštatuje absenciu prekladovej kritiky. Autor v kapitole *Kritika prekladu. Problémy jej súčasného vývinu* autor vyjadruje presvedčenie, že vtedajšej kritike prekladu chýbala „schopnosť povýšiť interpretačnú analýzu na zovšeobecňujúcu a vývinovo stimulatívnu syntézu. Je to na jednej strane dôsledok nejednotnosti a nevypracovanosti kritérií smerom k dobovým prekladateľským metódam, na druhej strane absencia tvorivého dialógu medzi kritikou a prekladateľmi [...]“ (1977, s. 32). Absencia kritérií sa javí ako jeden z problémov, ktoré sa podieľajú na formovaní kritiky prekladu a s týmto tvrdením sa stotožňujeme. V. Biloveský a M. Šramková v štúdiu *Anglofónne vnímanie prekladu* (2007) okrem iného prezentujú názory známej translatologičky M. Bakerovej, ktorá vo vyjadrení sa na margo kvality prekladu, poukazuje na význam formálnej prípravy prekladateľov. Koncepcia tejto autorky⁵⁸ poukazuje na prepojenie medzi jazykom, prekladom, sociálnym kontextom a kultúrnymi prostrediami, v ktorých jazyk a preklad fungujú. Všetky tieto faktory ju vedú k myšlienke, že „rozdeľovať jazyk na zdanlivo samostatné oblasti, ako slová, slovné spojenia, gramatika a text [...] je umelé a možno to pokladať za sporné. Tieto úseky nie sú samostatné a takmer nemožno ustanoviť, kde sa končí pôsobnosť jednej oblasti a začína sa pôsobnosť druhej“ (Bakerová in: Biloveský – Šramková, 2007, s. 91). Podobne vidíme i model prekladovej kritiky na základe posúdenia kompetencií prekladateľa. Samostatné kompetencie síce reflektujú prekladateľove znalosti, zručnosti a skúsenosti v separátnych úsekoch jazyka či textu, avšak stanoviť hranicu, ktorá by striktno označila, kam jednotlivé

⁵⁸ V publikácii *In Other Words: A Coursebook on Translation* (1992).

prekladateľské riešenia spadajú, je umelé. Na druhej strane môže byť toto rozdelenie užitočné pre účely analýzy a podľa M. Bakerovej môže byť „schopné pomôcť pri identifikácii potenciálnych miest pri preklade“ (in: Biloveský – Šramková, 2007, s. 91). Veľmi podobne vidíme kompetenčný model prekladateľských zručností. Ich oddelovanie a kategorizovanie účelne slúži vtedy, ak kritik posudzuje jednotlivé roviny textu, avšak ich zámerom je vždy hodnotenie prekladu ako celku. Prekladateľ sa má z kritiky poučiť, prijať ju alebo odmietnuť – jednoducho vedieť zaujať stanovisko a to je možné najmä vtedy, ak je kritika fundovaná. Rovnako vidíme pôsobenie prekladateľských kompetencií v didaktike prekladu. Praktické precvičovanie prekladu prostredníctvom tréningu na úrovni jednotlivých kompetencií môže viesť k uvedomeniu si, že sú na sebe závislé a ich rozvíjanie a budovanie má viesť k ich spolupôsobeniu.

Ohľadne problematiky prekladateľských kompetencií môžeme konštatovať, že v našom prostredí existujú viacerí translatológovia, ktorí uvažujú v intenciách systematickosti a ponúkajú vlastný model súboru prekladateľských zručností. Ako sme ukázali, aj tieto modely prechádzajú vývojom. Mnohí autori pritom vychádzajú z Popovičovho *skúsenostného komplexu* a následne predkladajú vlastný návrh na súborný prekladateľský kompetenčný model. Najčastejšie akceptovanou je koncepcia translátorskej kompetencie rozdelenej do piatich subkompetencií podľa E. Gromovej. Tento kompetenčný model sa na Slovensku pomerne výrazne etabloval, o čom svedčí množstvo parciálnych štúdií rozličných autorov, ktorí ho buď celý preberajú (napr. A. Keníž, E. Palkovičová, A. Huťková a ďalší) alebo ho využívajú ako referenčný model slúžiaci pre komparáciu s vlastnou víziou prekladateľských kompetencií (napr. J. Rakšányiová) či s víziou iných autorov. Aktuálne sa u nás postupne adaptuje aj ďalší kompetenčný prekladateľský komplex zručností požadovaných od prekladateľa. Slúži ako vzorová požiadavka na prekladateľa – absolventa translatologických odborov, ktorý by sa mal na trhu práce pokúsiť o uplatnenie aj preukázaním zručností, ktoré vo svojej štúdii približujú autorky L. Paulínyová a E. Perez (2018, s. 184). Kompetenčný model navrhli medzinárodné expertné skupiny pre výučbu prekladu OPTIMALE a sieť univerzít zapojených do programu s certifikátom kvality EMT:

- jazyková kompetencia (language competence),
- interkultúrna kompetencia (intercultural competence),
- schopnosť získavať informácie (info-mining competence),
- tematická (odborná) kompetencia (thematic competence),
- technická kompetencia (technological competence),

- trhov kompetencia (translation service competence).

Uveden kompetenn model sa zvykne uvádzať najmä vo vzťahu k aktuálnej translatologickej didaxii.

Cieľom nielen tejto kapitoly, ale jedným z cieľov monografie je predložiť náš návrh kompetenčného modelu. Toto zverene završenie nšich zisten budeme prezentovať v spojitosti so skutočnosťami, ktoré ohľadne prekladateľskej kompetencie sumarizuje J. Mlacek v štúdii *Podnety textovej lingvistiky pre translatológiu* (2005). V jej závere autor píše: „Zhrňujc predchádzajúce poznámky o podnetoch textovej lingvistiky pre translatológiu, môžeme konštatovať predovšetkým, že podnety z výskumu textu získala (a získavala) translatológia akoby vo viacerých vlnách, od etapy začiatkov nšej domácej translatologickej koncepcie až po súčasnosť; že ide o podnety dotýkajúce sa všetkch fáz prekladového procesu aj interpretácie hotového prekladového textu; že tieto podnety zreteľne rozvíjajú prekladateľovu kompetenciu, a tm dvajú príležitosť na prehľbovanie celej prekladateľskejinnosti i všetkchinnosti súvisiacich s prekladom a že napokon s novými prístupmi ku skúmaniu prekladu a s novým pojmoslovm dostáva aj sama nša translatologická koncepcia nástroje na sebareflexiu, impulzy na dlšie rozvíjanie vlastných metód výkladu a interpretácie všetkch dimenzií prekladu“ (2005, s. 133). V tomto Mlackovom nrchte prekladateľskej kompetencie sa ukazuje jasn priestor pre kompetenn model, ktor by mohol predstavovať nástroj na sebareflexiu prostredníctvom prekladovej kritiky. Osoi už len pripomenúť, že ako referenn ramec prekladovej kritiky nemá len schematicky a oddelene hodnotiť preklad podľa jednotlivých rovín jazyka, ale takto parciálne hodnotenie m vyústiť do celkového vyjadrenia sa ku kvalite prekladu.

Prekladateľské kompetencie podľa nášho názoru predstavujú súbor znalosti, zručnosti a schopnosti prekladateľa, ktoré potrebuje pri realizácii prekladu. Tento súbor má jednak kognitívny charakter, jednak procesn charakter. Kognitívna zložka kompetencií má povahu poznávania a procesn zložka kompetencií sa upriamuje na postupne na seba nadväzujúce a vnútorne vzájomne spojen postupy uplatňované pri prekladan. Konkrétne prekladateľské kompetencie, ktoré považujeme za potrebne pri zvldnut prekladového procesu sú: **jazykov, interpretan, reern a verifikan, kultúrna, strategick, technick, trhov a (meta)kritick.**

1. **Jazykov kompetencia** spočíva v ovldan noriem východiskového jazyka i cieľového jazyka prekladu. Preveruje schopnosť prekladateľa nrbať s dynamicky

vyvíjajúcim sa jazykom a odovzdať recipientovi výsledný translát rešpektujúc komplexnosť výrazových prostriedkov, ktoré používa autor originálu vo svojom písomnom prejave ako singulárny jazyk, ktorý je zároveň obrazom jeho kultúrnej filiácie.

2. **Interpretačná kompetencia** umožňuje dekódovať východiskový text a chápať konkrétne významy za pomoci kontextu. Ide o zámernú kognitívnu činnosť, pri ktorej prekladateľ vyhodnocuje text za účelom jeho prekladania. Hľadá základnú myšlienku a usiluje sa nájsť významy ukotvené v texte i v kontexte autorovej výpovede.

3. **Rešeršná a verifikačná kompetencia** predstavuje schopnosť orientácie a hľadania informácií v rozličných prameňoch. Prekladateľ pracuje s rôznymi druhmi printových a digitálnych slovníkov, s paralelnými textami a v prípade potreby si zabezpečí spoluprácu s odbornými konzultantmi. K informačným zdrojom pristupuje kriticky a je schopný vyhodnotiť ich kvalitu a relevantnosť.

4. **Kultúrna kompetencia** znamená „schopnosť prekladateľa reagovať interaktívne medzi dvomi kultúrami za pomoci využitia doterajších konvergentných prístupov a za pomoci nových divergentných prístupov vyrovnáť sa s prekladovým problémom“ (Koželová, 2017, s. 214).

5. **Strategická kompetencia** spočíva v schopnosti prekladateľa adekvátne aplikovať pravidlá riadiace prekladový proces. Prekladateľ si dokáže preklad naplánovať a realizovať ho. Postupuje od všeobecných operácií ku konkrétnym prekladateľským riešeniam. Počas tohto procesu deteguje prekladateľský problém, ktorý vyrieši na základe funkčného postupu. Rozhoduje o prekladateľskej koncepcii, metóde, postupoch a riešeniach.

6. **Technická kompetencia** prekladateľa predpokladá ovládanie CAT nástrojov. Prekladateľa ich ovládanie zvyhodňuje na pracovnom trhu a pomáha mu ekonomicky narábať s časom. Prekladateľ si však rovnako uvedomuje limity týchto nástrojov, ktoré majú status pomocného nástroja, nie nástroja riadiaceho prekladový proces.

7. **Trhová kompetencia** uľahčuje prekladateľovi presadiť sa na prekladateľskom trhu. Jej rozvíjanie zvyšuje prekladateľovu konkurencieschopnosť aj schopnosť vypracovať konkrétne prekladateľské zadanie za konkrétne dohodnutých podmienok.

8. **(Meta)kritická kompetencia** predstavuje schopnosť prekladateľa realizovať kritiku prekladu textu preloženého iným prekladateľom, ako aj jeho schopnosť pochopiť, akceptovať

alebo fundovane odmietnuť hodnotenie vlastného či cudzieho prekladu, ku ktorému kritika vyjadrila svoje stanovisko. Patrí tu aj schopnosť prekladateľa korigovať vlastný preklad.

Súbor prezentovaných prekladateľských kompetencií nie je, ani nemá ambíciu byť definitívnym. Samozrejme aj translatológia ako samostatná veda prechádza vývojom a v tejto závislosti sa menia, vyvíjajú a posudzujú aj potrebné prekladateľské zručnosti. V dobách, keď sa na preklad nahliadalo ako na lingvistickú operáciu, bolo prirodzené vyžadovať od prekladateľa hlavne jazykovú pripravenosť na vynikajúcej úrovni. K tejto požiadavke sa postupne pridávali nové, ktoré poukazovali na ďalšie dôležité rozmery prekladateľskej práce. Profilovanie a definovanie prekladateľských kompetencií je preto vo vývoji translatológie omnoho významnejším momentom, než len ich stanovenie, povedzme kvôli vymedzeniu kritérií, ako nazerať na preklad a ako ho hodnotiť. Postupné formulovanie požiadaviek na prekladateľské zručnosti reflektuje stále väčšie uvedomovanie si náročnosti prekladateľskej činnosti, a to hneď z dvoch pozícií. Prvou je predovšetkým prekladateľská praktická činnosť, ktorá si nevystačí s kvalitnou jazykovou prípravou a nie je jej synonymom; aj preto sa na formulovaní požiadaviek na prekladateľa, či jeho zručností a kompetencií podieľali a stále podieľajú aktívni prekladatelia. Vlastné skúsenosti s textom, jeho vlastnosti, metamorfózy v čase, a teda samotná ontológia textu viedli a vedú k mysleniu o texte, k mysleniu o preklade. Sám prekladateľ si uvedomuje, čo všetko preklad vyžaduje a ako preveruje jeho schopnosti. Druhou je kritika a hodnotenie prekladu. Otázky o tom, ako hodnotiť preklad, ďalej nevyhnutnosť hodnotiacich kritérií a referenčného rámca, či zisťovanie, aký zámerný postup treba zvoliť, aby hodnotenie vypovedalo o prekladateľovej práci, rovnako viedli a vedú k potrebe istej systematickosti. Účelom je aj to, aby sa prekladateľ poučil, priučil alebo aby jeho práca osožila ďalším prekladateľom či kritikom prekladu. Aj keď je kritika prekladu pozitívna a vyzdvihuje kvalitu preloženého textu, niekedy by si jeho hodnotenie žiadalo viac, než len konštatovanie v poslednom, najkratšom úseku recenzie, kde recenzent venuje hodnoteniu prekladu zopár slov vyzdvihujúc napr. jeho dobrú úroveň: „Je potešiteľné, že vychádza ďalšia próza švajčiarskeho autora, k čomu prispieva aj dobrý preklad [...]“ (Dvorský, 2007, s. 160).

Na záver by sme chceli doplniť, že poradie prekladateľských kompetencií, v ktorom sme ich uviedli, nekorešponduje s ich hierarchickým usporiadaním. Nestanovujeme žiadnu najdôležitejšiu primárnu kompetenciu, ani kompetencie sekundárne, pretože ako sme viackrát v monografii zdôraznili, kompetenčný model chápeme ako organický súbor založený na princípe kompatibility a komplementárnosti. Jeho funkčnosť a opodstatnenosť v prekladovej kritike ako aj v prekladovej didaxii akcentuje práve charakter komplexnosti.

14. Záver

Cieľom našej monografie bolo predstaviť prekladateľské kompetencie optikou slovenských prekladateľských osobností. Zaumienili sme si zistiť, akým spôsobom nazerajú na prekladateľský profil a ako formulujú požiadavky na prekladateľa. Podarilo sa nám zachytiť nielen vývoj v ich názorových presvedčeniach, ukotvených v teoretických tézach, ale aj zrod systematických kategorizácií prekladateľských kompetencií, ktoré sa celkom prirodzene, vplyvom dobového kontextu na prekladateľský habitus, menia. Preložený text je v istom zmysle biometrickou databázou prekladateľovho ega. *Bio-* bude v tomto prípade značiť skúsenostný komplex prekladateľa, jeho život od prekladateľských prvotín až po rozličnú mieru skúseností, ktoré počas profesionálneho života získal, a to aj v duchu Mikovho názoru na skúsenostný komplex, ktorý je podľa autora v texte reflektovaný v závislosti od rozličných komunikačných okolností (1970, s. 14). Predstavili sme jednotlivé prekladateľské kompetencie, ale aj celistvé kompetenčné modely. Ich význam a opodstatnenosť nás viedol k presvedčeniu, ktoré sa zároveň stalo ďalším našim cieľom, totiž k myšlienke stanoviť vlastný návrh na kompetenčný model, ktorý by mohol slúžiť v prekladovej kritike ako referenčný rámec hodnotenia prekladov. Podnetom bol okrem iného aj dlhodobo prevládajúci názor, že prekladovej kritike v našom kontexte chýba systematickosť, či ešte pesimistickejší pohľad – že vôbec neexistuje.

Zisteniam, ktoré sme v jednotlivých kapitolách prezentovali, predchádzala rešerš, excerpčia a lektúra dvoch kategórií výskumných textov. Prvou boli teoretické traktáty predstaviteľov myslenia o preklade v našom kontexte a druhou boli recenzné texty a kritiky a hodnotenia prekladov pochádzajúce z dvoch zdrojových periodík *Revue svetovej literatúry* a *Kritika prekladu*. Výskum nám odkryl niekoľko skutočností.

Problematika prekladateľských kompetencií nie je v domácej translatológii výsostne aktuálnou témou. Medzi prvé explicitné zmienky o potrebe prekladateľskej pripravenosti patrí Popovičov termín *skúsenostný komplex*. Táto autorova myšlienka istým spôsobom anticipuje ďalší názorový vývoj a slovenskí translatológovia uvažujú o tom, aký význam

v prekladateľovej príprave zohráva skutočnosť, že disponuje určitým súhrnom skúseností z rozličných oblastí a dokáže ich pri prekladaní využívať. Aj vplyvom zahraničných translatológií sa stále viac do centra záujmu dostávajú prekladateľské kompetencie. Tento pojem na Slovensku popularizuje predovšetkým E. Gromová, často i v spolupráci s D. Müglovou, a J. Rakšányiová. Kým druhá autorka prekladateľským kompetenciám nevenuje toľkú pozornosť a viac sa sústreďuje na preklad ako interkultúrnu komunikáciu, u E. Gromovej možno konštatovať, že táto téma si v jej štúdiách nachádza fixné miesto, o čom svedčí aj najnovšia práca z r. 2018. Avšak o problematiku prekladateľských kompetencií sa zaujímajú nielen uvedené dve translatologičky. Možno konštatovať, že danú tému do svojich stručnejších či rozsiahlych štúdií o preklade zaradila väčšina známych slovenských translatológov. Pozornosť, ktorú im venovali, však nebola vždy rovnakej podstaty. Často sa o prekladateľských kompetenciách v teoretických štúdiách hovorí ako o prirodzenej skutočnosti. Prezентujú sa ako existujúci fakt, teda ako požiadavky kladené na prekladateľa a prislúchajúce jeho činnosti, bez bližšieho zamýšľania sa nad ich podstatou, či nad selekciou konkrétnych kompetencií, ktoré by mohli byť pre prekladateľa najpotrebnejšími a pod. Pre tento úsek názorového vývoja je príznačná aj terminologická heterogénnosť, pretože okrem prekladateľských kompetencií sme sa dočítali o požiadavkách na prekladateľa označovaných napr. danosť, talent, vlohy, dispozície alebo nadanie. Takto označovali autori štúdií nevyhnutnosti potrebné pre prekladovú činnosť. Všimli sme si však, že postupné etablovanie tohto termínu sa realizovalo pravdepodobne aj vďaka štúdiám E. Gromovej, pretože autori výskumných translatologických prác používajúci označenie *prekladateľská kompetencia* uvádzali Gromovej štúdie v bibliografických zdrojoch alebo z jej prác k tejto téme priamo citovali. Za ďalší významný zdroj, ktorý podľa nášho názoru prispel k ustáľovaniu termínu a k jeho stále frekventovanejšiemu používaniu považujeme jednak fórum Letná škola prekladu v r. 2003, ktorej ústrednou témou boli práve prekladateľské kompetencie, a rovnako aj publikovanie zborníka príspevkov, ktoré na podujatí odznali *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie* (2004, ed. A. Keníž). Po publikovaní uvedeného zborníka sme okrem prítomnosti termínu zaregistrovali aj viac pozornosti, ktorá sa prekladateľským kompetenciám venuje v podobe viacerých teoretických prác k tejto problematike. Pozornosť translatológov sa v nich uberá dvomi líniami: jedna časť kompetenčný model preberá a druhá časť sama niektoré z kompetencií vymedzuje, prípadne

navrhuje vlastný kompetenčný model, tak ako sme na to poukázali v osobitnej kapitole. V druhej línii nachádzame omnoho väčšiu názorovú roztrieštenosť, čo vyplýva z úsilia o individuálne vyjadrenia k téme, o vlastné stanovenie kompetencií alebo celistvého kompetenčného súboru ako aj o ich definovanie. Toto bol jeden z dôvodov, prečo nebolo jednoduché porovnávať, aké majú translatológovia ku kompetenciám postoje. Porovnať jednotlivé definície označujúce rovnakú alebo prislúchajúcu kompetenciu sa nám podarilo len v zriedkavých prípadoch. Išlo o definície tých kompetencií, ktoré boli vyčleňované najčastejšie. Jednotu v stanovení kompetencií a prieniky medzi jednotlivými modelmi predstavovali predovšetkým jazyková a kultúrna kompetencia. K častejšie vymedzovaným kompetenciám patrili aj interpretačná a rešeršná a verifikačná kompetencia. V novších translatologických prácach to boli hlavne technická a trhová kompetencia. Ďalšie kompetencie boli buď sporadické alebo špecifické. U tých, ktoré sme považovali za špecifické, sme zistili, že ich vymedzenie do pozície samostatnej kompetencie súvisí buď s profiláciou autora – prekladateľa, ktorý ju stanovil (napr. poetologická kompetencia – autor J. Zambor) alebo so žánrovou kategóriou (napr. odborná kompetencia pri prekladaní literatúry pre deti a mládež – autorka M. Gavurová). Ďalším zo zistení, ktoré vyplynuli z nášho výskumu, bola napr. nesúrodosť v hierarchizácii jednotlivých kompetencií. Niektorí translatológovia v kompetenčnom modeli ustanovili najvýznamnejšiu z kompetencií, no jednak ich bolo málo a rovnako ani nedošlo k zhode (napr. E. Gromová – v starších prácach je to bilingválna, neskôr strategická kompetencia a naproti tomu J. Rakšányiová – najvyššia je v autorkinej hierarchizácii interkultúrna kompetencia). Táto skutočnosť nás viedla k myšlienke, že jednotlivé kompetencie vlastne spolu natoľko súvisia a jedna často závisí od ďalšej, či ďalších, že stanoviť spomedzi nich najdôležitejšiu *de facto* nie je potrebné a skôr je vhodné akcentovať ich prepojenosť a synergický účinok. Rešerš poukázala aj na to, že štúdie k téme, publikované najmä v období ostatných piatich rokov, sa opierajú aj o kompetenčný model podľa požiadaviek OPTIMALE (Optimising Professional Translator Training in a Multilingual Europe) a EMT (European Master's in Translation). Vďaka nim sa do povedomia dostáva význam technickej a trhovej kompetencie.

Výskum recenzných výpovedí a prekladových kritik priniesol takisto viacero skutočností zasluhujúcich si pozornosť. V *Revue svetovej literatúry* nájdeme podrobnejšiu prekladovú kritiku skôr výnimočne. Aj s ohľadom na skutočnosť, že to nie je periodikum

primárne zacielené na prekladovú kritiku, sú vyjadrenia ku kvalite prekladu prevažne marginálne, a to aj napriek skutočnosti, že tento časopis existuje práve vďaka prekladom, ktoré predstavujú európske i svetové literatúry. Časopis ako taký poskytuje priestor prekladu i prekladateľom, no jednotliví autori recenzných príspevkov sa k hodnoteniu prekladu stavajú rozdielne. Prinášame závery, ktoré vyplynuli z analýz recenzií od r. 2000 po najnovšie čísla:

- Najčastejšie si recenzenti všímajú úroveň jazykovej kompetencie prekladateľa. Ilustrujú to exemplifikáciou v podobe jednotlivostí a zväčša aj pridávajú vlastný návrh na korekciu textu.
- Ďalšou najviac posudzovanou je interpretačná kompetencia a kultúrna kompetencia.
- Hodnotitelia sa vyjadrujú k zachovaniu štýlu ako celku, zaujíma ich, či sa prekladateľovi podarilo udržať ho aj v cieľovom texte.
- Okrem obsahovo podobných výpovedí zameraných na hodnotenie jazykovej stránky prekladu, sú si často recenzie podobné aj v štruktúre. Ak v nich jestvujú zmienky o kvalite prekladu (ktoré v niektorých prípadoch pôsobia ako formálny dôvetok), či v poniektorých recenziách aj detailnejší popis prekladateľových prehreškov proti norme, ekvivalencii alebo štýlu, bývajú zaradené v stručných záverečných pasážach recenzie a uzatvárajú tak často pomerne hutné zhodnotenie literárneho diela, tvorby autora originálu alebo dobového kontextu, ako aj recepčných východísk pre cieľového recipienta.
- Ak sa hodnotitelia nevyjadrujú aspoň okrajovo k jednotlivým kompetenciám prekladateľa alebo k (ne)adekvátnym ekvivalentom, nie je výnimkou, ak uzatvárajú recenziu klišéovitým konštatovaním, že preklad sa číta dobre, plynulo alebo hladko, prípadne, že je pekný alebo naopak, že mu bolo potrebné venovať viac pozornosti.
- Naproti tomu sa v každom ročníku periodika vyskytli recenzie s vysokou výpovednou hodnotou. Autori sa v nich fundovane vyjadrujú k prekladu, k jeho recepcii či dokonca k prekladateľovej práci sledujúc popritom aj jeho doterajšiu prekladovú činnosť (napr. R. Bojničanová, E. Kenderessy, B. Mihalkovič, J. Buzássy a ďalší). V komparácii s frekvenciou výskytu recenzií nevypovedajúcich o kvalite prekladu sú takého myšlienkovy obsažné recenzné výpovede unikátmi.

Všetky naše zistenia vyjadrujeme formulovaním slovných záverov, pretože ich nemožno ani nechceme artificioálne zobrazovať formou kvantitatívnych údajov a vypracovať grafy alebo diagramy, ktoré by znázornili povedzme percentuálne zastúpenie jednotlivých vyjadrení v recenziách na margo prekladu a na margo jednotlivých prekladateľských kompetencií. Ak sme v úvode tvrdili, že preklad nie je želateľné atomizovať, roztrieť ho do úrovni jazyka a separátne sa vyjadrovať ku každej zložke, považujeme za nefunkčné vyjadrovať výsledky našich zistení prostredníctvom výpočtov príznačných pre exaktné vedy.

Prekladová kritika publikovaná v periodiku *Kritika prekladu* je odlišného charakteru, čo vyplýva z podstaty danej platformy. Kým v *Revue svetovej literatúry* sa hodnotenie prekladu vyskytovalo ako sporadická súčasť literárnej kritiky, časopis *Kritika prekladu* poskytuje priestor takmer výhradne na prekladovú kritiku. Publikované príspevky, ako indikuje názov časopisu, sa venujú jednak teoretickým aspektom prekladovej kritiky a prezentujú aj praktické analýzy umeleckého prekladu, prekladu populárno-náučnej i odbornej literatúry a dokonca aj audiovizuálnych diel. Jednotlivé hodnotenia sú podrobným rozborom preložených textov. Ide o kritiku založenú na práci s originálom. Autori sa zväčša vyjadrujú aj k zvolenému prístupu a jeho uplatňovaniu pri hodnotení prekladov, čím zároveň preukazujú vlastnú kvalifikovanosť na stupni (meta)kritickej kompetencie. Kritika nie je len negatívnou, ale poukazuje sa aj na brilantné prekladateľské riešenia a čo je dôležité, autori sa v kritikách snažia vždy dielo hodnotiť ako dielo, nie ako súpis vhodných či neadekvátnych ekvivalentov. Súčasťou je takmer vždy aj pohľad na jeho recepciu, a to nielen u nás, ale aj vo východiskovej alebo v iných prijímajúcich kultúrach. Jednotlivé štúdie sú rozsiahle, podrobné, miestami až minuciózne, cizelujúce prácu iného prekladateľa, nie však s definitívnou platnosťou. Potešiteľná je aj skutočnosť, že priestor tu dostáva nová generácia odborníkov na praktickú i teoretickú stránku prekladania. Napokon ešte doplníme zistenie, ktoré súvisí s ústrednou témou našej monografie. Termín *prekladateľská kompetencia* je vo vyjadrovaní jednotlivých autorov prirodzene zakomponovaný. Autori ho integrujú jednak do vlastnej terminológie a zároveň sa na prekladateľské kompetencie odvolávajú poukazujúc na vhodnosť či neadekvátnosť prekladateľskej koncepcie, metódy, postupov a riešení. Toto zistenie potvrdilo našu východiskovú hypotézu, že súbor prekladateľských kompetencií môže v prekladovej kritike slúžiť ako referenčný rámec.

Sme si vedomí, že nami navrhovaný model prekladateľských kompetencií nie je konečný ani nemenný. Nešlo nám však o hľadanie gnómickej platnosti. Vývoj v translatológii a meniaci sa prekladateľský profil dostatočne preverí ich opodstatnenosť. Niektoré z nich budú dozaista v podobných modeloch zastávať fixnú pozíciu, pretože reflektujú fundament prekladania. Iné môžu svoju platnosť stratiť či oslabiť a nahradiť ich môžu nové kompetencie, ktoré budú reflektovať stav prekladu v príslušnom kultúrnom a spoločensko-historickom kontexte.

Summary

The scientific monograph examines translation competencies in Slovak environment. The first objective of the monograph is to present the views of Slovak theoreticians in the field of Translation Studies pertaining to the individual competencies of the translator as expressed in scientific papers, monographs, reviews etc. The approaches taken into account are those of the renown researchers, M. Andričík, K. Bednárová, J. Ferenčík, Ľ. Feldek, E. Gromová, A. Keníž, F. Miko, D. Mügllová, E. Palkovičová, A. Popovič, J. Rakšányiová, L. Šimon, L. Vajdová, J. Vilikovský, J. Zambor, but equally those of the younger generation of Slovak researchers: Z. Angelovičová (Kraviarová), M. Djovčoš, M. Gavurová, L. Paulínyová, E. Perez (Janecová), P. Šveda and many others.

The second objective of the monograph is to investigate how translation competencies are perceived by reviewers in two magazines, the *World Literature Review (Revue svetovej literatúry)* and the *Translation Criticism (Kritika prekladu)*. The periodicals are chosen intentionally, as they provide first-hand accounts referring to the pivotal topic of the monograph, i.e. translation competences. Moreover, they target and cover various aspects of translation. The first has traditionally provided space for the introduction of authors from around the globe to the Slovak public, while also publishing book reviews evaluating the quality of translations. The second periodical was founded as an undertaking giving voice to translation criticism, which is – according to the scientific community in Slovakia – considered to be underrepresented, or even outright absent.

The results of the analysis of the excerpted material and the findings are progressively presented in individual chapters. Each is devoted to one particular translation competence. The most prevalent of them are: linguistic, interpretational, information-mining, cultural, strategic, translation service and technological competencies. A separate chapter is devoted to other

competencies that are mentioned in scientific papers and reviews less frequently, or, in some cases, only once. Another chapter is devoted to the authors and researchers who not only mention the competence (e.g. for the needs of a critical analysis of a particular translation), but also point to the set of competences as intricately intertwined phenomena.

The contribution of the monograph is the introduction and defining of the new, metacritical competence, which the author incorporates into her own Translation Competence Model. Such a model is particularly helpful because it can serve as a reference framework for translation criticism. The model allows the critic to approach the translation as a whole and evaluate it in its complexity. The conclusion of the monograph is devoted to summarizing the findings obtained from the analyses of scientific monographs, papers and reviews in which the authors refer to the translation competences from a theoretical point of view or refer to them from a practical standpoint when assessing the quality of translations.

Bibliografia

ANDRIČÍK, Marián (2013): *Preklad pod lupou*. Levoča: Modrý Peter.

BAGIN, Albín (1970): *Priestory textu*. Bratislava: Smena.

BACHLEDOVÁ, Marianna (2017): *K dejinám kritiky prekladu*. In: *Kritika prekladu*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 46–58.

BAKEROVÁ, Mona (1994): *Other Words: A Coursebook on Translation*. London & New York: Routledge.

BEDNÁROVÁ, Katarína (2014): Ján Koška a jeho alternatívna interpretatívna koncepcia literárneho prekladu (teória „chyby“). In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 111–133.

BENYOVSZKY, Krisztián (s. a.): *Semiotika kultúry*.

Dostupné na internete:

<http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/10/semiotika-kultury> [Cit. 30. mája 2018].

BILOVESKÝ, Vladimír – ŠRAMKOVÁ, Miroslava (2007): Anglofónne vnímanie prekladu. In: L. Vajdová (ed.): *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kalligram, s. 83–95.

BOJNIČANOVÁ, Renáta (2016): Juan Ramón Jiménez: Básnik a slovo. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 52, č. 1. Bratislava: SSPUL, s. 145–146.

BUZÁSSY, Ján (2003): Anna Achmatovová: Biely krdeľ. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 39, č. 3. Bratislava: SSPUL, s. 156–157.

DJOVČOŠ, Martin (2012): *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.

DJOVČOŠ, Martin – KUBUŠ, Martin (2013): Rozhovor. Alojz Keníž. In: *Kritika prekladu*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 6–24.

DJOVČOŠ, Martin – KUBUŠ, Martin (2015): Rozhovor. Ján Štrasser. In: *Kritika prekladu*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 10–13.

DJOVČOŠ, Martin – ŠVEDA, Pavol (2017): *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava: VEDA.

DJOVČOŠ, Martin – ŠVEDA, Pavol et al. (2018): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

DLHOŠOVÁ, Katarína (2014): Vybrané aspekty prekladu v nových médiách: translátor - multimediálny text. In: L. Kozáková – L. Machová (eds.): *Prekladateľské listy. Teória kritika prax prekladu: zborník štúdií a študentských prác z XVIII. ročníka prekladateľskej univerziády*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 28–41.

DOLET, Étienne (2006): *La manière de bien traduire d'une langue en autre (Éd. 1540)*. Dostupné na internete: <https://www.docstub.com/doc/9562/la-maniere-de-bien-traduire-dune-langue-en-aulture> [Cit. 2. januára 2018].

DOLNÍK, Juraj (2009): Teoretickopoznávacia reflexia prekladania. In: M. Harďošová – Z. Dobrík (eds.): *Preklad a tlmočenie 8: preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie dňa 15. mája 2008 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 7–10.

DOLNÍK, Juraj (2012): Translatologická teória a prax. In: V. Biloveský (ed.): *Preklad a tlmočenie 10. Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Fakulta humanitných vied. Dostupné na internete: <http://www.konferenciapat.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=913> [Cit. 21. marca 2017].

DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia (1998): *Textová lingvistika*. Bratislava: STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK.

DVORECKÝ, Michal (2009): Prekladateľská analýza alebo Ako sa zoznámiť s východiskovým textom. In: D. Műglová (ed.): *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma Publishing, s. 209–234.

DVORSKÝ, Juraj (2007): Peter Stamm: Agnes. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 43, č. 1. Bratislava: SSPUL, s. 159–160.

ĐURIŠIN, Dionýz (1999): Preklad ako forma recepcie. In: D. Sabolová (ed.): *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade*. Bratislava: VEDA, s. 23–26.

ĐUROVKOVÁ, Dana (2012): K problematike prekladu kultúrne motivovaných výrazov v románe „Sto rokov samoty“ od G. G. Márqueza. In: V. Biloveský (ed.): *Preklad a tlmočenie 10. Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Fakulta humanitných vied. Dostupné na internete: <http://www.konferenciapat.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=913> [Cit. 26. júna 2018].

ELIÁŠ, Anton (2014): Poetologická reflexia umeleckého prekladu Jána Zambora. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 146–151.

FERENČÍK, Ján (1982): *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

- FELDEK, Ľubomír (1977): *Z reči do reči*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- FIŠER, Zbyněk (2009): *Překlad jako kreativní proces. Teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host.
- GABRÍKOVÁ, Adela (2005): Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie. Ved. redaktor: PhDr. Alojz Keníž, CSc. Bratislava, Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry 2004. In: *Knižná revue 2005/02*. Dostupné na internete: <http://www.litcentrum.sk/recenzie/kvalita-prekladu-a-prekladatelske-kompetencie-letna-skola-prekladu-2> [Cit. 5. júla 2018].
- GÁLVEZ, Pedro (2008): *Seneca. Učiteľ cisára Nera*. Preklad V. Oleríny. Bratislava: Slovart.
- GARCÍA YEBRA, Valentín (1997): *Teoría y práctica de la traducción*. Madrid: Gredos.
- GAVUROVÁ, Miroslava (2018): Didaktika prekladu literatúry pre deti a mládež. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 70–101.
- GAZDÍK, Marián (2014): Vladimir Nabokov: Pamäť, prehovor. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 50, č. 1. Bratislava: SSPUL, s. 127–129.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana (2014): Dave Eggers: Hologram pre kráľa. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 50, č. 4. Bratislava: SSPUL, s. 132–133.
- GROMOVÁ, Edita (1996): *Interpretácia v procese prekladu*. Nitra: VŠPg.
- GROMOVÁ, Edita (1998): *Kapitoly z úvodu do prekladateľstva*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa.
- GROMOVÁ, Edita (1999): Slovenská veda o preklade v kontexte svetového translatologického myslenia. In: *15x o preklade*. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 7–12.
- GROMOVÁ, Edita (2003): *Teória a didaktika prekladu*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
- GROMOVÁ, Edita (2004): Kompetencie prekladateľa. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Bratislava: AnaPress, s. 35–43.
- GROMOVÁ, Edita (2005): Vzťah východiskového a cieľového jazyka z didaktického hľadiska. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 3: Cieľový verus východiskový jazyk*. Bratislava: AnaPress, s. 17–26.
- GROMOVÁ, Edita (2009): *Úvod do translatológie*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
- GROMOVÁ, Edita (2009b): Translation Studies in Nitra. In: *World Literature Studies, Časopis pre výskum svetovej literatúry*. Vol. 1 (18), č. 4, s. 22–44.
- GROMOVÁ, Edita (2014): Anton Popovič – osobnosť slovenskej translatológie. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 55–71.

GROMOVÁ, Edita – MÜGLOVÁ, Daniela (2018): Východiská a tradície výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 11–46.

GROMOVÁ, Edita – MÜGLOVÁ, Daniela (2016): V čom spočíva nadčasovosť Nitrianskej školy: projekcia Mikovej výrazovej sústavy do súčasnej translatológie. In: *World Literature Studies, Časopis pre výskum svetovej literatúry*. Vol. 8 (16), č. 1, s. 24–34.

HALOVÁ, Lucia (2015): Afonso Cruz: Maliar pod kuchanským drezom. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 51, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 146–148.

HLAVÁČOVÁ, Anna A. (2009): E. H. Gombrich: Stručné dejiny sveta pre mladých čitateľov. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 45, č. 1. Bratislava: SSPUL, s. 115–118.

HOCHTEL, Braňo (1990): *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

HOLINOVÁ, Nataša (2016): *Reklamný jazyk – no nekúpte to*. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/470992/reklamny-jazyk-no-nekupte/> [Cit. 14. januára 2018].

HOLMES, James (1972): *The Name and Nature of Translation Studies*.

Dostupné na internete:

https://archive.org/stream/Holmes1972TheNameAndNatureOfTranslationStudies/Holmes%201972%20The%20Name%20and%20Nature%20of%20Translation%20Studies_djvu.txt

[Cit. 17. decembra 2017].

HRDLIČKA, Milan (1998): *Translatologický slovník*. Praha – Bratislava: Jednota tlumočníků a prekladatelů.

HRDLIČKA, Milan ml. (1989): *Překlad jako komunikační akt*. Praha.

HRDLIČKA, Milan ml. (2014): *Překladatelské miniatuy*. Praha: Karolinum.

HRUŠKA, František (2003): Italo Calvino: Palomar. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 39, č. 3. Bratislava: SSPUL, s. 149–151.

HUŤKOVÁ, Anita (2003): *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.

ILEK, Bohuslav (1970): O špecifčnosti prekladového textu. In: *Bulletin ÚRJL XIV*. Praha, s. 51–56.

ILEK, Bohuslav (1981): Některé otázky pojmu ekvivalence v překlade. In: *AUC Philologica 4–5, Slavica Pragensia XXIV*. Praha, s. 11–20.

KENDERESSY, Eva (2008): Mihai Eminescu: Krídla z vosku. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 44, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 125–126.

KENÍŽ, Alojz (2004): Zopár slov o kvalite prekladu a Letných školách. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Bratislava: AnaPress, s. 5–11.

KENÍŽ, Alojz (2018): Didaktika prekladu textov umeleckej literatúry. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 47–69.

KOŽELOVÁ, Adriána (2017): *Preklad kultúrnych referencií z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

KRAVIAROVÁ, Zuzana (2013): Výučba odborného prekladu: nové východiská. In: A. Štulajterová (ed): *Teória a prax prípravy budúcich translatológov a učiteľov anglického jazyka*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, Fakulta humanitných vied, s. 23–33.

KRAVIAROVÁ, Zuzana (2014): Integrovaná výučba odborného prekladu. In: L. Kozáková – L. Machová (eds.): *Prekladateľské listy 3*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 66–81.

KRAVIAROVÁ, Zuzana – GENDIAR, Michal (2013): Slovenský hobit – cesta tam alebo späť? In: *Kritika prekladu 1/1*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 61–83.

KRITIKA PREKLADU. Dostupné na internete: <http://www.ff.umb.sk/veda-a-vyskum/referat-pre-edicnu-cinnost/kritika-prekladu-issn-1339-3405.html> [Cit. 15. januára 2018].

KUSÁ, Mária – GROMOVÁ, Edita – DJOVČOŠ, Martin (2014): Súčasný stav slovenského myslenia o preklade. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 13–31.

LALÍK, Igor (2013): Poznámky k (ne)odbornosti prekladu v slovenskom dabingu (na príklade seriálu *Letecké katastrofy*). In: *Kritika prekladu 2/1*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 34–44.

LAŠ, Matej (2017): Flexibilná objektivita v procese kritiky umeleckého prekladu. In: *Kritika prekladu*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 61–83.

LEVÝ, Jiří (1983): *Umění překlada*. Praha: Panorama.
LEVÝ, Jiří (1998): *Umění překlada*. Praha: Ivo Železný.

MACSOVSZKY, Peter (2010): Péter Esterházy: Pomocné slovesá srdca. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 46, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 152–153.

MAGOVÁ, Gabriela (2014): J. Vilikovský: zovšeobecnenie a syntéza v slovenskom myslení o preklade. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 134–145.

MAKARIAN, Gregor (2005): *Dabing: Teória, realizácia, zvukové majstrovstvo*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV.

MAŤÚŠOVÁ, Veronika (2014): Do nory za králikom alebo problém bezekvivalentnosti v slovenskom preklade diela Alica v krajine zázrakov. In: *Kritika prekladu 2/1*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 16–31.

- MIHALKOVIČ, Boris (2010): Louis-Ferdinand Céline: Cesta do hlbín noci. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 46, č. 3. Bratislava: SSPUL, s. 150–151.
- MIHALKOVIČ, Boris (2011): Stéphane Mallarmé: Hliadka osamenia. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 47, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 154–155.
- MIKO, František (1970): *Text a štýl*. Bratislava: Smena.
- MIKO, František (2011): *Aspekty prekladového textu*. M. Valentová – M. Režná (eds.). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- MLACEK, Jozef (2005): Podnety textovej a lingvistiky pre translatológiu. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 3: Cieľový verzus východiskový jazyk*. Bratislava: AnaPress, s. 125–134.
- MÜGLOVÁ, Daniela (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma Publishing.
- NIDA, Eugene Albert (1964): *Toward a Science of Translating*. Leiden, E.J. Brill.
Dostupné na internete: <https://www.scribd.com/doc/294853332/Eugene-Nida-Toward-a-science-of-translating-bible-translating-1964-pdf> [Cit. 2. januára 2018].
- NOSKOVÁ, Ingrid (2014): *Interpretácia literárnych textov ako čitateľský stimul*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave.
- OPALKOVÁ, Jarmila – HREHOVČÍK, Teodor – MICHALČÍKOVÁ, Jana et al. (2013): *Krátky slovník: glosár komunitného tlmočenia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OPALKOVÁ, Jarmila – HREHOVČÍK, Teodor – KREDÁTUSOVÁ, Jarmila et al. (2013): *Translatologický slovník: slovensko-anglicko-rusko-ukrajinsko-bielorusko-nemecko-španielsko-francúzsky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PALKOVIČOVÁ, Eva (2008): Amado Nervo: Diamant nepokoja. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 44, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 126–127.
- PALKOVIČOVÁ, Eva (2015): *Úvod do štúdia umeleckého prekladu (pre hispanistov)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- PAULÍNYOVÁ, Lucia – PEREZ, Emília (2018): Výučba audiovizuálneho prekladu na Slovensku. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 178–201.
- PEREZ JANECOVÁ, Emília (2014): Audiovizuálny preklad: teória vs. prax. In: E. Gromová – E. Janecová (eds.): *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra: Filozofická fakulta UKF v Nitre, s. 51–60.
- PETRAŠKO, Ľudovít (2007): Thomas Bernhard: Pivnica. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 43, č. 1. Bratislava: SSPUL, s. 158–159.

- POPOVIČ, Anton (1975): *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran.
- POPOVIČ, Anton (1983): *Originál – preklad, interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- POPOVIČ, Anton – LIBA, Peter – ZAJAC, Peter – ZSILKA, Tibor (1981): *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: SPN.
- RAKŠÁNYIOVÁ, Jana (2005): *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava: AnaPress.
- RAKÚS, Stanislav (1995): *Poetika prozaického textu: Látka, téma, problém, tvar*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- SABOLOVÁ, Dagmar (1999): *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade*. Bratislava: VEDA.
- SLOBODNÍK, Martin (2000): Plukovník Sun. Kapitoly o vojenskom umení. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 36, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 180–182.
- SŁAWIŃSKI, Janusz (1968): Funkcie literárnej kritiky. In: *Romboid*, č. 5–6. Bratislava: AOSS.
- SMETANOVÁ, Mária (2011): Práca s prirodzenými jazykmi za pomoci umelých nástrojov (prekladače, prekladové slovníky, prekladateľské pamäte, terminologické databázy a ich aplikácia v prekladateľskej praxi). In: *Jazyk a kultúra: internetový časopis Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Roč. 2, č. 6, s. 1–7. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo6.html> [Cit. 26. júna 2018].
- STECOVÁ, Adriána (2010): Prekladateľské postupy a ich modely. In: *Jazyk a kultúra: internetový časopis Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Roč. 1, č. 1, s. 1–5. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo1.html> [Cit. 23. júna 2018].
- ŠIMKOVÁ, Soňa (2014): Salman Rushdie v prekladoch Ota Havrilu. In: *Kritika prekladu 2/1*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 50–72.
- ŠIMON, Ladislav (2004): Všeobecné a špeciálne vzdelanie ako súčasť profilu prekladateľa. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Bratislava: AnaPress, s. 13–27.
- ŠTEFKOVÁ, Marketa (2018): Úradný preklad a úradné tlmočenie – od nárokov praxe k modelom vzdelávania. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 154–177.
- ŠTOFKOVÁ, Silvia (2011): Emmanuel Carrère: Iné životy ako môj. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 47, č. 2. Bratislava: SSPUL, s. 161–163.

TARABA, Ján (2006): Stará francúzština z lingvistického a prekladateľského hľadiska. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 4. Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade*. Bratislava: AnaPress, s. 57–74.

TRUHLÁŘOVÁ, Jana (2014): Jozef Felix a historická prekladateľská metóda. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 32–54.

URBÁNKOVÁ, Michaela (2017): Kritika prekladu knihy *Filmový génius Woody Allen*. In: *Kritika prekladu*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta UMB, s. 36–45.

VALENTOVÁ, Mária (2014): František Miko a teória prekladu. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 72–85.

VAJDOVÁ, Libuša et al. (2007): *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kalligram.

VAJDOVÁ, Libuša et al. (2014): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram.

VAJDOVÁ, Libuša (2014): Dionýz Ďurišin: preklad v porovnávacom výskume literatúr. In: L. Vajdová et al. (eds.): *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, s. 86–110.

VILIKOVSKÝ, Ján (1984): *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

VILIKOVSKÝ, Ján (2009): Preklad literárnej klasiky (Na príkladoch z Williama Shakespeara). In: M. Harđošová – Z. Dobřík (eds.): *Preklad a tlmočenie 8: preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie dňa 15. mája 2008 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 11–18.

VINAY, Jean-Paul – DARBELNET, Jean (1958/1995): Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction. In: J. C. Sager – M. J. Hamel (eds.): *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. Paris: Didier.

ZAMBOR, Ján (2000): *Preklad ako umenie*. Bratislava: Univerzita Komenského.

ZAMBOR, Ján (2004): Poetologická kompetencia prekladateľa poézie. In: *Antologie teorie uměleckého překlada*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 338–342.

ZEHNALOVÁ, Jitka et al. (2015): *Kvalita a hodnocení překlada: Modely a aplikace*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Menný register

A

Achmatovová, A. » 109-111, 142
Allen, W. » 54, 149
Andričík, M. » 14, 15, 24, 30, 31, 40, 41, 43, 58, 67, 105, 140, 142
Angelovičová (Kraviarová), Z. » 16, 17, 31, 45, 52, 76, 82, 83, 86, 103, 122, 123, 140, 146
Aristoteles » 4

B

Bagin, A. » 99, 142
Bachledová, M. » 84, 142
Bajzíková, E. » 44, 91, 143
Bakerová, M. » 130, 131, 142
Beaugrande de, R. » 104
Bednár, A. » 105
Bednárová, K. » 95, 109, 140, 142
Benyovszky, K. » 60, 142
Biloveský, V. » 130, 131, 142, 143
Bojničanová, R. » 46, 138, 142
Buzássy, J. » 109-111, 138, 142

C

Calvino, I. » 33, 145
Cartagena, N. » 19
Céline, L.-F. » 109, 147

D

Darbelnet, J. » 57, 72, 73, 149
Delisle, J. » 72
Derrida, J. » 18
Djovčoš, M. » 8, 11, 16, 17, 28, 61, 80-82, 86, 87, 91, 95, 113, 122, 125, 140, 142-147, 149
Dlhošová, K. » 91, 143
Dobrákovová, I. » 34
Dolet, E. » 22-24, 143
Dolník, J. » 44, 91, 143

Drozdová, S. » 109
Dubcová, V. » 73
Dvorecký, M. » 50, 51, 143
Dvorský, J. » 134, 143

Ď

Ďurišin, D. » 45, 95, 98, 143, 149
Ďurovková, D. » 72, 143

E

Eggers, D. » 24, 144
Eliáš, A. » 95, 143
Eminescu, M. » » 46, 47, 75, 76, 146
Esterházy, P. » 109, 146

F

Feldek, L. » 31, 98, 130, 140, 144
Felix, J. » 73, 95, 149
Ferenčík, J. » 9, 98-104, 140, 144
Fišer, Z. » 36, 144
Fitch, B. T. » 104
Franek, L. » 46
Fričová, E. » 109

G

Gabříková, A. » 119, 144
Gálvez, P. » 27, 144
García Yebra, V. » 4, 144
Gavurová, M. » 16, 17, 31, 66, 91, 125, 126, 137, 140, 144
Gazdík, M. » 24, 144
Gažáková, Z. » 24, 144
Gendiar, M. » 76, 103, 146
Granadská škola » 19
Gromová, E. » 9, 10, 14-17, 28-30, 42-44, 53, 60, 61, 65, 66, 74, 75, 83, 84, 90, 95, 104, 105, 112-117, 119, 123, 124, 128, 129, 131, 136, 137, 140, 144-146, 148

H

Halová, L. » 102, 145
Havrila, O. » 148
Hlaváčová, A. A. » 67, 145
Hochel, B. » 10, 37, 40, 42-44, 61, 74, 99, 102-104, 145
Holinová, N. » 7, 145

Holmes, J. » 19, 145
Holz-Mänttäriová, J. » 62, 118
Hönig, H. G. » 16
Hrdlička, M. » 26, 37, 47, 100, 145
Hrehovčík, T. » 19, 147
Hruška, F. » 33, 145
Hulst, J. W. M. » 118
Humajová, D. » 105
Huťková, A. » 14, 44, 75, 119, 131, 145

I

Ilek, B. » 26, 57, 14

J

Jesenská, Z. » 109
Jiménez, J. R. » 46, 142
Jurečková, J. » 54

K

Katan, D. » 20
Kautz, U. » 50
Kenderessy, E. » 46, 75, 138, 146
Keníž, A. » 16, 17, 75, 87, 91, 94, 95, 119, 124, 125, 131, 136, 140, 142, 146-149
Knittlová, D. » 66, 126
Kořínek, O. » 24, 96
Koška, J. » 44, 95, 142
Krčméry, Š. » 108
Kredátusová, J. » 19, 147
Kubuš, M. » 8, 87, 142
Kusá, M. » 95, 146

L

Laš, M. » 8, 18, 104, 105, 146
Lalík, I. » 53, 146
Leppihalmeová, R. » 20
Levý, J. » 13, 26, 37, 41-43, 57, 74, 146
Liba, P. » 148
Lipská škola » 19
Lotman, J. M. » 60

M

Macsovszky, P. » 109, 146
Magová, G. » 95, 146
Makarian, G. » 83, 147
Makarová, V. » 16
Mallarmé, S. » 108, 147

Maťušová, V. » 68, 147
Mayoral Asensio, R. » 19
Mihalkovič, B. » 108, 138, 147
Michalčíková, J. » 19, 147
Miko, F. » 45, 95, 98, 112, 124, 135, 140, 145, 147, 149
Mlacek, J. » 91, 132, 147
Müglová, D. » 16, 17, 28, 44, 53, 65, 66, 83, 84, 90, 105, 112-114, 128, 129, 136, 140, 143, 145, 147
Muñoz Martín, R. » 20

N

Nabokov V. V. » 24, 144
Nero, rímsky cisár » 144
Nervo, A. » 76, 147
Neubert, A. » 16, 62, 113
Newmark, P. » 10, 20
Nida, E. A. » 22, 30, 147
Nordová, Ch. » 19, 62, 118
Nosková, I. » 38, 147

O

Opalková, J. » 19, 147

P

Palkovičová, E. » 25, 61, 73, 76, 123, 131, 140, 147
Paulínyová, L. » 16, 17, 86, 124, 131, 140, 147
Perez Janecová, E. » 16, 17, 83, 86, 87, 123, 124, 131, 140, 147, 148
Petranová, D. » 91
Petraško, Ľ. » 33, 148
Pinto, D. » 62
Popovič, A. » 13, 26-28, 36-40, 44, 47, 57, 59-61, 74, 95-99, 104, 106, 107, 112, 113, 116, 118, 124, 125, 128, 131, 136, 140, 145, 148
Pošta, M. » 83
Prokešová, V. » 76
Puškin, A. S. » 31
Putna, M. C. » 104

R

Rakšányiová, J. » 8, 16, 29, 30, 32, 45, 51, 52, 62-64, 66, 75, 85, 90, 117-119, 123, 131, 136, 137, 140, 148
Rakús, S. » 41, 148
Reissová, K. » 62, 73, 118
Rubáš, S. » 30
Rushdie, S. » 68, 148
Rybák, J. » 9

S

Sabolová, D. » 10, 143, 148
Shakespeare » 30, 40, 149
Sławiński, J. » 106, 148
Slobodník, M. » 67, 148
Smetanová M. » 79, 148
Součková, M. » 100
Sovietska a slovanská škola » 19
Stecová, A. » 72, 73, 148
Strmeň, K. » 76
Sulla, Lucius Cornelius, římsky štátník a vojvodca » 27
Szolnokiová, J.

Š

Šimková, S. » 67, 148
Šimon, L. » 29, 45, 51, 62, 120, 122, 140, 148
Šramková, M. » 130, 131, 142
Štefková, M. » 16, 17, 32, 52, 66, 75, 91, 126, 149
Štofková, S. » 34, 149
Švantner, J. » 108
Šveda, P. » 16, 17, 81, 82, 86, 122, 140, 143-147, 149

T

Taraba, J. » 71, 72, 90, 91, 149
Tolkien, J. R. R. » 76, 77, 103
Toury, G. » 104
Truhlářová, J. » 95, 149

U

Urbánková, M. » 54, 149

V

Vajdová, L. » 10, 46, 61, 76, 95, 140, 142, 143, 145, 146, 149
Valentová, M. » 95, 104, 108, 139, 147, 149
Varsík, V. » 67
Vilikovský, J. » 22, 26, 37, 39, 40, 61, 66, 95, 104, 140, 146, 149
Vinay, J. - P. » 57, 72, 73, 149
Vojtek, J. » 68

W

Wills, W. » 16, 113

Z

Zajac, P. » 148

Zambor, J. » 31, 91, 95, 98, 109-111, 137, 140, 143, 149

Zehnalová, J. » 10, 73, 149

Zsilka, T. » 148

Zváz československých spisovatel'ov » 99